

Jog

történeti szemle

XIX. évf.
2. szám
2021

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

A felismerési eljárások
története a kriminalisztika
fejlődésének tükrében

A közösségi média elterjedése
és korai szabályozási kérdései

A zsidók diszkriminálása a névjog
eszközeivel a nemzetiszocialista
Németországban

A bűnügyi fényképezés története

A Dohány utcai zsinagógánál
történt két merénylet

A biztosításfelügyelet története
Magyarországon a 19. századtól
a rendszerváltozásig

A bűnügyi fényképezés története

TARTALOM

TANULMÁNYOK

FENYVESI Csaba: A felismerési eljárások története a kriminalisztika fejlődésének tükrében	1
GOSZTONYI Gergely: A közösségi média elterjedése és korai szabályozási kérdései	9
STÁL József: A zsidók diszkriminálása a névjog eszközeivel a nemzetiszocialista Németországban	16

MŰHELY

GÁSPÁR Zsolt: A bünygyi fényképezés története	25
SERBAKOV Márton: A Dohány utcai zsinagógánál történt két merénylet a korabeli jogszabályok és antiszemita szervezetek tükrében	32
SZÉPLAKI Valéria – VÉRTESY László: A biztosításfelügyelet története Magyarországon a 19. századtól a rendszerváltozásig	41

KÖNYVEKRŐL

DOMANICZKY Endre – Edward Cavanagh (ed.): Empire and Legal Thought. Ideas and Institutions from Antiquity to Modernity	48
--	----

SZEMLE

RIGÓ Balázs: Rend a lelke mindennek! Beszámoló Drócsa Izabella doktori értekezésének nyilvános vitájáról	49
--	----

HÍREK

.....	50
-------	----

E SZÁMUNK SZERZŐI	52
-------------------------	----

A címlapon:

A bünygyi fényképezés története. Felvételkedzés ultraibolya fényforrás segítségével
www.sirchie.com/catalog/product/view/id/3969/?__store=international_english

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srdan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla, Dr. Szabó István

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Bódiné dr. Beliznai Kinga

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518
ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszéke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

Bevezetésként előrebocsátom, hogy a Föld keletkezésével foglalkozó tudósok körében általánosan elfogadott nézet, hogy kb. 13–14 milliárd évvel ezelőtt történt az ősrobbanás, amely létrehozta az univerzumunkat, benne az anyagot, az energiát, a teret és az időt. Ezeknek az alapelemeknek a története a fizika.

Néhány százezer év alatt az anyag és az energia összetett struktúrákká, atomokká, majd molekulákká kezdett összeállni. Kölcsönhatásaik vizsgálatára alakult ki a kémia.

Abban is egyetértenek a természettudósok, hogy a kb. 3,8–4,6 milliárd évvel ezelőtt létrejött, Földnek nevezett bolygón „bizonyos molekulák elkezdtek különösen nagy és bonyolult szerkezeteket, úgynevezett organizmusokat alkotni. Az organizmusok története a biológia.”¹

A kb. 70–100 000 éve kialakult emberi lény, a *homo sapiens* mintegy 12 ezer éve kezdett el letelepedni, tudatosan mezőgazdasággal, állattenyésztéssel, lakótérépítéssel foglalkozni, amely megteremtette (szükségszerűen hozta magával) a matematika alapjait.

1. A kriminalisztika természettudományos alapjai

A bevezetésben máris rámutattam arra a négy fő alaptudomány – vagy „anyatudomány”² – területre, amelyek eredményei nélkül ma sem létezhet fejlett, modern kriminalisztika, és amelynek fejlődési periódusai, állomásai nyomatékosan hatottak a (globális) kriminalisztika történetére is, melyet a következő alcím alatt taglalunk. Ezek a fizika, a kémia, a biológia és a matematika.

Hadd álljon itt néhány mondat az alaptudományok és a kriminalisztika (mint legfőképpen a bűnfelderítés, bűnüldözés tudományának) kapcsolatáról.

1. 1. Fizika

Az élettelen anyagi világ változásaival foglalkozó fizika legfőképpen a tárgyi bizonyítékok előtérbe kerülésével értékelődött fel a kriminalisztika számára. A modern krimináltechnikai eljárások java része fizikai ismereteken alapul. Gondoljunk csak a felületi és térbeli (látens és látható – „*latent and patent*”) eszköz-, láb-, gépjármű- és fegyvernymokra. De pontos adatokkal, mérési eredményekkel szolgálhat egyes anyagmaradványok körében is, például az anyagösszetétellel, komponenseivel kapcsolatban. A fizikusok munkáját segíti az optikai eljárásokban a rendkívül fejlett mikroszkópia, amely az elektronmikroszkópok korában már lehetővé teszi a szub(nano) mikroszkopikus vizsgálatokat is. Fizikusok találmánya az anyagmaradványok vizsgálatára az infravörös, az ultraibolya és a lézertény, a spektrográfiai, a neutronaktivizációs módszer alkalmazása, csakúgy mint a röntgenfluoreszcencia-, illetve a röntgenmikrostruktúra-analízis és a bűnügyi fényképezés, videózás, napjainkban a drónok (alap) módszertana is.³

Fenyvesi Csaba

A felismerési eljárások története a kriminalisztika fejlődésének tükrében

1. 2. A kémia

A hagyományos kémiai vizsgálatok (például toxikológiaiak) mellett korunkban jelentősen megnőtt a mikrokémiai (anyagmaradvány) vizsgálatok szerepe. Egyre szaporodó számú kromatográfiai módszer ismeretes, amelyeket általában elválasztási eljárásoknak neveznek, és amelyek lehetővé teszik a precíz molekulásúly megállapítását. Továbbra is élnek a toxikológiai vizsgálatok, amelyek mind a szerves, mind a szerves mérgeket egyaránt kimutatják, és amelyek közül napjaink sajnálatos „sztárjai” az alkohol mellett a (természetes és mesterséges, design) kábítószeresek.

Kémiai módszereket alkalmaznak még metallográfiai, illetve okmány⁴-, tűz- és robbantásos⁵ vizsgálatoknál.

Ezekről a módszerekről és lehetőségekről a kriminalistáknak is fogalmat kell alkotniuk, annak érdekében, hogy tisztában legyenek azzal, hogy mire irányulhat az esetleges szakértői kérdésfeltevésük, hol vannak a tudományos kémia (*forensic chemistry, chemical criminalistics*)⁶ határai napjainkban. (E tény tudásnak egyébként egyes társadalomtudományi ágak eredményeire építő kihallgatások, így a felismertetési eljárásban is jelentősége lehet.)

1. 3. A biológia

A biológia mint az életfolyamatok tudománya nélkül nem is beszélhetnénk modern kriminalisztikáról. Gondoljunk csak a vérrel mint anyagmaradvánnyal kapcsolatos tudományos felfedezésekre. A tudományág fejlődése napjainkban is töretlen. A felfedezések száma és minősége egyre több új területet nyit meg. Nemcsak az orvostudományt táplálja, hanem hozzá tartozik a botanika, amely a növényekkel, pollenekkel (palinológia) és spórákkal, a zoológia, amely az állatokkal és az antropológia, amely az emberekkel foglalkozik. Kiemeljük még, hogy az öröklésbiológia, a genetika és a mikrobiológia, köztük kiemelten a DNS-vizsgálatok, olyan különös szakterületek, amelyek az utóbbi évtizedekben dinamikus fejlődésen mentek keresztül (elhalványítva például a hagyományos szerológiát), és amelyek – alaposan feltehetően – a jövőben is nagy szolgálatot tesznek a kriminalisztikának a „néma tanúk” az emberi, állati, növényi anyagmaradványok „vallatásával”.

1. 4. A matematika

A matematika mint napjainkban tudományalapként megjelölt ismerethalmaz nem előzmény nélküli a bűnüldözés tudományában. Az 1950-es években – amikor még informatikáról nem is beszélhettünk – már külön kötet készült az amerikai kriminalisták számára,⁷ amelyben ecsetelték a „rendőrmatematika” alkalmazási lehetőségeit a felderítőmunkában. Hazánkban is eljutottunk oda, hogy megélték a Bayes-módszer (háló analízis) magyar kutatásai,⁸ és kellően intenzív a kapcsolat a matematikából kinőtt informatikával (illetve a fizikára is alapozódó mérnöki ismeretekkel) is. Kimondhatjuk, hogy az elmúlt két évtized tendenciózus fejlődése révén önálló ággá vált az informatika, olyannyira, hogy e nélkül modern kriminalisztika a 21. században már nem is igazán létezhet. Szepe, jelentősége világos és egyértelmű a kriminalisztikai szempontból releváns adatok tárolásában, rendszerezésében és az azonosítási (individualizálási) folyamatokban. (Például az arcfelismerésekben is, amelyről később értekezem részletesebben.)

Mind a krimináltechnika, mind a krimináltaktika hasznosítja a matematika eredményeit, egyúttal saját módszertanával segítséget nyújt az informatikai fejlesztésekhez is.

Nem lehet nem szólni az ún. „második generációs bizonyítékok”⁹ körébe illeszkedő digitális adatok jelentőségéről, valamint a kibernetika mint a számítógépek, automatikus berendezések, komplex szerkezetek, rendszerek vezérlésének és működtetésének elméletével és gyakorlatával foglalkozó (alapvetően a matematika eredményein felépült) tudományterületről. Mindkettő napról-napra újabb és újabb hasznosítható bizonyítékokat, illetve kutatási eredményeket produkál a tényfűrkésző kriminalisztika (a gyakorlati bűnüldözés) számára.

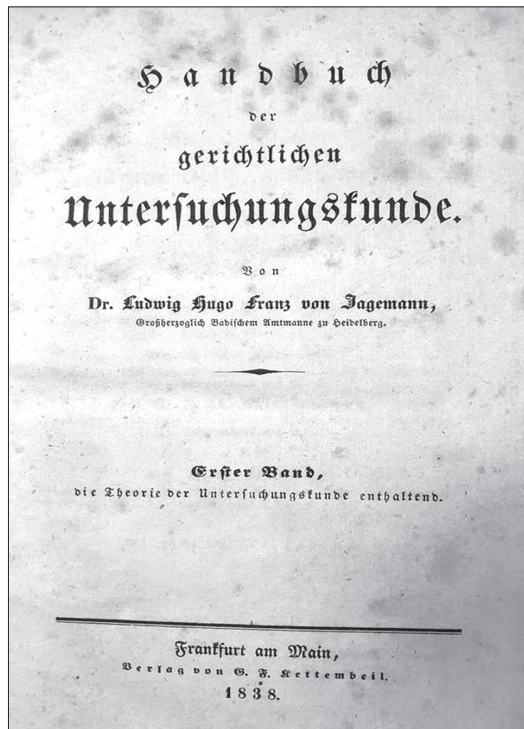
2. A kriminalisztika történetének fő szakaszai

Felfogásom szerint két fő szakaszra bontható a kriminalisztika múltja. A vízvonalzó a 19. század közepe. Jelen tanulmányomban az ezt megelőző időszakot nem veszem górcső alá, mivel ezt korábbi (*Jogtörténeti Szemle*) írásomban már megtettem.¹⁰ A második szakasz – melyről csak röviden szólok – kezdete, nézetem szerint, Ludwig Hugo Franz von Jagemann (1805–1853) *Handbuch der*

gerichtlichen Untersuchungskunde (Kézikönyv a bűnügyi vizsgálatához) című 1838-ban,¹¹ illetve Hans Gross 1893-ban megjelent *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik* (Kézikönyv a vizsgálóbírák számára, mint a kriminalisztika rendszere) című kötetéhez kapcsolható.¹²

Nem véletlen akkori megjelenésük, időzítésük. A természettudományok fejlődésének következményeként ekkortól illeszthetjük a kriminalisztika szó elé a „modern” kifejezést – és hagyhatjuk el a „tradicionális” jelzőt. Amivel éppen arra kívánok utalni, hogy ezt megelőzően, az emberiség történelmében nem igazán beszélhetünk (természet) tudományos ismeretekre épülő, tisztességes és valóság-hű tényfelderítésre irányuló emberi tevékenységről. Éppen erre a 19. századi időszakra esik az a korszak, amikor végérvényesen elvi élel kimondatott, hogy nem tartható fenn a bizonyítékok királynőjének tartott beismerő vallomás előtérbe helyezése, mert e mögött a kényszervallatás, a tortúra (annak ezerféle szörnyűsége változata) húzódik meg. Ami pedig az ókortól egészen a feudális kor végéig, a felvilágosodás eszméinek elterjedéséig jogilag szentesített és rendszeresen használt eszköze volt a „ténykutatónak”. A legnagyobb felvilágosodás kori gondolkodók, a francia Montesquieu, Voltaire, Descartes, Diderot, az olasz Beccaria, a német Thomasius munkásságának köszönhetően

egész Európában büntetőjogi, ezen belül eljárásjogi reformok söpörtek végig. A tortúra [istenítéletek és próbák, például bírósági párbaj (*judicium pugnae*), forróvízpróba (*judicium aquae ferventis*), tűzpróba (*judicium ignis*), keresztpróba (*judicium crucis*)] eltörlésével párhuzamosan eltörölték a terhelti vallomástételi kényszert is, és bevezették a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvét, amelyben már a tanúvallomások sem álltak kiemelkedő helyen, mert azok igazságtartalma is megkérdőjeleződött; a tévedési lehetőségeket már akkoriban kezdték felismerni a tudományok művelői. Mindezek kiindulópontok, alapfeltételek voltak ahhoz, hogy az eljárás alá vont és a tanúk (személyi) vallomásán kívüli bizonyítékokat kereszsenek a hatóságok; vagyis speciális természettudományos ismereteken és tapasztalati tényeken alapuló nyomok és anyagmaradványok, a tárgyi bizonyítékok mint „objektív tanúk”, mint az induktív gondolkodásra épülő kriminalisztikai gondolkodás kiindulópontjai, adatforrásai lépjenek reflektorfénybe. És amelyek pártatlan szakértői vizsgálata adja meg az alapvető (releváns bűnügyi) ténykérdésekre – az egyszerű gyanúból (sejtésből, verzióból) eljutva a bizonyosságig – a válaszokat.

Ezáltal a modern kriminalisztika története mindig a közvetett bizonyítékok (állandó, napjainkban is tartó) fejlődésének (megindulásának, kiszélesedésének, minél inkább kiteljesedésének) története is egyúttal.

3. A felismerési eljárások története

A fenti, teljesség igénye nélküli kriminalisztikatörténeti áttekintés alapot teremt arra, hogy megvizsgáljuk, hogyan alakult a justizmord kutatások szerint igencsak bünyügyi-igazságszolgáltatási „Achilles-sarok”-nak számító felismerésre bemutatás mint bizonyítási cselekmény.¹³

Napjainkig a felismerések processzusa mindig személyekhez kötődött. Éppen ezért nem csodálkozhatunk, hogy a *rabszolgatartó ókori államokban* csak szabad emberektől fogadták el külön kontroll nélkül a kiválasztást, ám – kivételesen, ha más nem állt rendelkezésre – a rabszolgától kapott vallomást, felismerést mindig kínvallatással ellenőrizték. Ha pedig ennek egy szabad ember ellentmondott, akkor el sem fogadták, semmisnek tekintették.¹⁴

Az *ókori görög birodalomban* a felismertetés kizárólag a bíróság előtt zajlott, és inkább szembesítés jellegű bizonyításról beszélhetünk, hiszen a tanúnak az eljárás összes résztvevője előtt kellett a személyt vagy tárgyat felismernie. A filozófusok már ekkoriban is foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogyan lehetne a tanú e bizonytalan helyzetéből fakadó hátrányokat és így a téves vagy hamis tanúskodás kérdését megoldani?

A *Római Birodalomban* (i. e. 2. század – i. sz. 5. század) – a korai rabszolgatartó államokhoz hasonlóan – Rómában sem volt hitele a rabszolga szavának. A tulajdoni viszonyokat tükrözően a kihallgatást és a felismertetést a rabszolga gazdája végezte, hatósági személyek jelenlétében.¹⁵

A *rendi időszakban* a beismerés mindenáron (minden módon) megszerzése szinte szükségtelessé tette a tanúvallomásokat, a felismeréseket. Az a vallomás, választás értékelődött fel, amely terhelő volt az eljárás alá vontra nézve, legfeljebb – a vallással erősen átítatott társadalmakban a hit erejét felhasználva – eskü alatt hallgatták ki őket. És csak abban az esetben nem értékelték a rajtuk keresztül szerzett bizonyítékot, ha az nem a perbe fogott bűnösségére mutatott.¹⁶

Magyarországon már *Szent István korától* maradtak fenn írásos emlékek arról, hogy létezett valamiféle felismertetési módozat. Azért is fogalmaztam így, mert a mai terminológiát nem használták. Sőt, gyakran egyáltalán semmilyen kifejezéssel nem illették az ilyen jellegű bizonyítást. A korabeli szabályozásban nem találunk részletet, ám a köztudatban ismert volt, hogyha valakit sérelem ért, vagy jelen volt, mikor az történt – az igazságszolgáltatást elősegítendő – rámutathatott a bűnösre. Tehát az eljárási szabályokat ebben az esetben a szokásjogban kell keresnünk, tételes jogi szabályozás pusztán a tanúságtételek értékelésére született.¹⁷

Könyves Kálmán elrendelte, hogy a tanút „kihallgatása előtt meg kell gyóntatni, és hogy azt, ki valótlannal vallott,

tanúságtételre többé ne bocsássák”.¹⁸ Részletesebb rendelkezések a tanúk kihallgatásáról törvényeinkben csak a *communis inquisitio* behozása, vagyis a 14. század közepe óta találhatók.¹⁹

A 14–15. századi törvényi rendelkezések (szabályok) leképezték a korabeli társadalmi viszonyokat: minél magasabb társadalmi osztályból való a tanú, vallomása annál nyomatékosabban értékelendő a bíróság részéről. A bizonyításban – a középkor szokásainak megfelelően – Magyarországon is alkalmazták a kínvallatást. Akkortájt az osztrák törvények tekintélye uralkodott: nem véletlenül III. Ferdinánd büntető rendtartását, az 1656. évi *Landgerichtsordnungot Praxis Criminalis* néven a magyar törvénytárhoz csatolták. Elmondható az is e korról, hogy az inkvizitórius szemlélet nem tudta teljesen kiszorítani a vádeljárást.²⁰

A nyomozó eljárás szükségszerű következményeként kiemelkedett a vádlotti vallomás jelentősége. A hatóságok – köztük a bírók – fő feladatnak tartották a vádlott beismerésre bírását. Még a kínvallatás király általi megszüntetése után is alkalmazták bűjtöltetést, verést a megvallás kikényszerítésére.

A középkori bizonyítási eszközök, így az istenítételek (párbajok, próbák, eskük) eltörlése előmozdította a tanúvallomások gyakoribb felhasználását. Eskü alatt tett két tanúvallomást már teljes bizonyító erejűnek értékelték. Egyúttal megindult a tanúk egyenlőként kezelése is, hiszen szavahihetőségük és tudomásuk már nem társadalmi helyzetükhöz kötődött.²¹

A 18–19. századi inkvizitórius felfogás a felismertetést a szembesítés egyik kategóriájának tekintette. A *real-confrontatio* személyek vagy tárgyak fel- vagy bemutatását jelentette felismerés, személyazonosság megállapítása céljából.²²

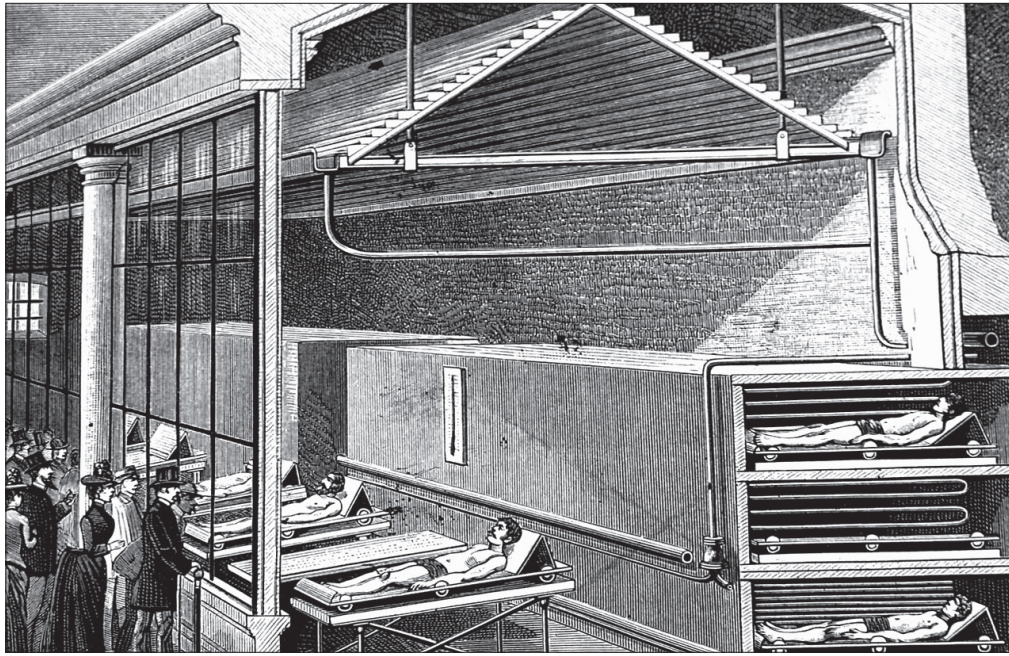
Kezdetben a tanúszerzésre korlátozódott, majd az emberi megismerés módszereinek fejlődésével kiegészült a tárgyi bizonyítással. A büntető perjogban a szembesítés alábbi kategóriáit állították fel:

- a) személyes szembesítés (*personalis confrontatio*);
- b) virtuális szembesítés: ellentmondó állítások, vallomások felolvasása (*confrontatio*);
- c) tárgyak vagy személyek fel- vagy bemutatása felismerés, személyazonosság megállapítása céljából (*real-confrontatio*).²³

A *real-confrontatio* már Mária Terézia 1768-ban kibocsátott büntetőkódexében, a *Constitutio Criminalis Theresianában* is megjelent mint „a gyanúsított személyére vonatkozó bizonyosság” meghatározása. Olyankor, ha a gyanúsított kilétét illetően kétség merült fel, illetve a bűntárgyak felmutatása, a felismertetés szükségessé vált a sértett, a tanú vagy a gyanúsított előtt.²⁴

Sor kerülhetett bírói szemlére is, abban az esetben, ha a bíróság is szemügyre kívánta venni az adott tárgyat.

A *Theresiana* 35. §-ának 14. pontja utal arra is, hogy a büntett elkövetésére felhasznált tárgyak (például szerzők, fegyverek) lényeges indíciumként szolgálhatnak, és felmutatásuk vagy bemutatásuk alkalmas lehet akár a

Holttest felismertetése a párizsi hullaházban (19. század)²⁶

beismerés elérésére, akár a harmadik személy eskü alatti vallomástételére.

A 19. században a személyek és tárgyak felismertetése továbbfejlődött, kiegészült számos pszichológiai elemmel, és egyre jelentősebb szerepet játszott a bizonyítási eljárásban. A bűnvizsgálat újszerű rendjét az 1843. évi *büntetőjogi javaslatok* fogalmazták meg. Elsőként határolódott el a perbeli vizsgálódás feudális modelljétől. Annak ellenére, hogy nem lépett hatályba, érdemes megemlíteni, hogy kilenc alcímében, 156 szakaszban hogyan érintette a felismertetést. A 117. és 170. §-ban betű szerint ezt olvashatjuk:

„117. § A holt-test, mielőtt felbonczoltatnék, olly személyeknek, kik a meghalálozottat ismerték, és a vádlottnak megismerés végett előmutatandó lészen. de a melly előmutatás úgy történjék, hogy minden kísérletek, és vallomásra való reá beszélések (suggestiok) a lehetőségig elkerültsenek.

170. § Midőn a tanú elejébe személyek, vagy dolgok megismerés végett terjesztetnek, azoknak pontos leírására, és minden megkülönböztető jeleik előadására előlegesen felszólítandó. Ollyas esetekben továbbá, hol a tévedés vagy csalódás legkisebb gyanújától tartatni, még ezen felül kötelességében áll a bűnvizsgáló bírónak, a megismerendő személlyel vagy dologgal egyetemben a tanú elejébe még más, ahhoz a fő megismertető jelekben hasonló személyeket vagy dolgokat is – ha lehetséges – előállítani, hogy az illetőt közülök ön maga kiismerje.”²⁵

Látható, hogy a 170. § alapján személy- és tárgyfelismerésről is beszélhetünk. A felismerésre bemutatást megelőzte egy előzetes kihallgatás, amelynek során az érintett személynek (tanúnak) nyilatkoznia kellett arról, hogy a kérdéses személy vagy tárgy milyen főbb ismertetője-

gyekkel rendelkezett. Kétség esetén a bűnvizsgáló elrendelhetette, hogy hasonló tulajdonságokkal bíró személyek vagy tárgyak közül történjen a kiválasztás.

A személyek együttes bemutatása mellett hasonlóan zajlott a tárgyak szembeállítása is. Ennek célja egyrészt az akarathajlítás, vagyis a gyanúsított szembeállítása tettének tárgyi következményeivel, illetve a sértett, tanú, vagy gyanúsított előtt a büntárgyak felmutatása felismerés érdekében.²⁷

A 117. § szerint holttest felismertetésére is sor kerülhetett olyan személyek esetében, akik ismerték az elhunytat. Ebben a szakaszban rögzítették még a befolyástól való mentesség követelményét is. A konkrét *real-confrontatiós* szabályok között az alábbiakat találjuk:

- a) a tanú előzetes kihallgatása a felismerendő személy (vagy tárgy) ismertetőjegyeire nézve;
- b) a felismerendő személy (vagy tárgy) tényleges szembeállítása;
- c) a felismertetés olyan módon történő megszervezése, hogy a tanú előtt a felismerendő személyt (vagy tárgyat) ne egyedül, hanem „fő megismertető jelekben” hasonló személyekkel (vagy tárgyakkal) együtt mutassák fel, ha fennáll a tanú részéről a tévedés legkisebb gyanúja.

Az 1896. évi XXXIII. tc., a *bűnvádi perrendtartás* (Bp.) a felismertetést a kihallgatáshoz köti, önállóan nem neveíti.²⁸ Három (betű szerint idézett) szakaszban utal a tárgyértelmű szembesítésre, latinul *recognitióra*:

„136. § Oly tárgyak azonosságának megállapítása céljából, melyek a bűncselekménnyel összefüggésben állanak, vagy a terhelt ellenében bizonyítékul szolgálhatnak; a terheltet részletes leírásukra kell felszólítani és azután elismerés végett meg kell őket a terheltnek

mutatni, illetőleg ha a felismerendő tárgyak a bíróság elé nem szállíthatók, a terhelte hozzájuk kell vezetni. [...]

213. § Ha a vallomással valamely személy vagy tárgy azonossága állapítandó meg, a tanu ezeknek leírására szólítandó fel; a személy vagy tárgy csak ezután mutatandó meg neki. [...]

310. § Ugyancsak az elnök teljesíti a nézete szerint, vagy a törvényszék határozata folytán szükséges szembesítéseket és mutatja fel ama tárgyakat, a melyeknek azonossága megállapítandó.

Nyomot hagyó körülményre vonatkozó kihallgatás esetén a tanú arra a helyre vezethető, a hol a nyomok vannak vagy voltak.”²⁹

Tárgyak szembeállítására hasonló körülmények között történt. A cél azonban általában nem pusztán a tárgy azonosítása volt, hanem inkább az elkövető szembesítése saját tettének következményeivel. A büntetvények felmutatása felismerés céljából a bíróságon is történhetett bírói szemle keretében.³⁰

Itt emelem ki azt a jogtörténeti tény, hogy a Bp. már külön paragrafusokban tárgyalta a szoros értelmű szembesítés (*confrontatio*) szabályait:

„138. § A terhelte más terhelttel vagy tanuval a nyomozás és a vizsgálat folyamán is szembesíthető, ha egymástól lényegesen eltérő vallomást tettek és az ellentmondást nem lehet másképpen tisztába hozni, vagy ha alaposan kell tartani attól, hogy a főtárgyaláson a szembesítés nem fog megtörténni. Egyidejűleg csak két terhelte, illetőleg csak a terhelte és egy tanú szembesíthetők. [...]

214. § Szembesítésnek rendszerint csak a főtárgyaláson van helye.

Ha azonban a terhelte és a tanu, vagy a tanuk egymás között eltérőleg vallanak s az ellenmondás másként nem hozható tisztába, vagy ha alaposan lehet attól tartani, hogy a szembesítés a főtárgyaláson nem történhetik meg, a terhelte és a tanu vagy tanuk a nyomozás vagy a vizsgálat alatt is szembesíthetők egymással. Kettőnél több egyén egyidejűleg és egynél több körülményre nézve egyszerre nem szembesíthető egymással.

A 205. § 1. pontjában említett hozzátartozók, még ha önként tettek is tanuságot, a terhelttel nem szembesíthetők, hacsak ez maga nem kívánná. [...]

309. § Ha a vádlott és a tanu, vagy a tanuk egymás között valamely lényeges körülményre nézve eltérő vallomást tesznek, szembesítésük eszközözlendő.”

A tárgyak felmutatására és a szembesítésre a főtárgyaláson került sor. A terheltek nemcsak más terheltekkel, illetve a tanúk nemcsak a tanúkkal, hanem a terheltek és a tanúk egymással is szembesíthetőek voltak.³¹ A szembesítés kérésre történő elrendelése a terheltek védelmi érdekeinek biztosítását volt hivatott szolgálni, amennyiben annak teljesítése nem ütközött akadályba.

A 20. században elsőként megszületett (szocialistának titulált) büntetőeljárás kódex, az 1951. évi III. törvény

nem említi a felismerésre bemutatást, még a kihallgatások között sem. Jellemzően a kriminalisztika tankönyvek boncolgatták ezt a cselekményt, és adtak hozzá krimináltaktikai ajánlásokat.³²

Ugyanez mondható el a büntetőeljárás szabályozó 1962. évi 8. tvr.-ről. Még mindig hiába keressük az önálló felismerésre bemutatást, miközben a gyakorlatban rendszeresen alkalmazták a nyomozó hatóságok.³³ Az 1960-as évek végén egyre erősödtek a jogelméleti követelések a valós, megjelenített törvényi szabályozásra. Kiemeltek a követelő hangok közül kettőt, elsőként Lipovszky Jánosét, aki úgy fogalmazott:

„Az új büntetőeljárás törvényekben mind több olyan nyomozási cselekmény kerül szabályozásra, amely azelőtt csak a kriminalisztikai tankönyvekben szerepelt (felismertetés, nyomozási kísérlet, helyszínelés, körözés, kihallgatás stb.) és a krimináltechnika fejlődésének eredményei is szót kérnek a törvénykönyv alapján.”³⁴

Am szükségét érezte a változásnak Gödönyi József is, aki monográfiájában kifejtette:

„A hazai vonatkozásban indokolt lenne a nyomozási gyakorlatban kialakult és bevált intézmények törvényi szabályozása, illetőleg a meglévő intézmények továbbfejlesztése.

A szocialista törvényességnek jobban megfelelnie az a helyzet, ha a gyakorlatban széles körben alkalmazott olyan eljárások, amelyek eredményeként bizonyítékok keletkeznek a bűnügyekben, az eljárási törvényben és ne utasításokban lennének szabályozva (pl. felismerésre bemutatás).”³⁵

A fenti jogtudományi törekvések 1973-ban eredményt értek el. Az 1973. évi I. törvényben alapelveként érvényesült, hogy „a valóságnak megfelelő tényállás felderítése érdekében haladéktalanul meg kell tenni minden törvényes és célszerű intézkedést” [131. § (1)]. Szót érdemel az is, hogy a bizonyításról szóló IV. fejezetben a törvény megengedte védő jelenlétét a bizonyítási eljárásoknál, így az immár külön nevesített felismerésre bemutatásnál is.

„134.§ (3) A gyanúsított, a védő és a sértett jelen lehet a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a helyszínelésnél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. A felsoroltak értesítése mellőzhető, ha a késedelem veszéllyel jár. Az értesítést mellőzni kell, ha ennek következtében a tanú zártan kezelt adatai a gyanúsított, a védő és a sértett előtt ismertté válnának. (4) Aki nyomozási cselekménynél a (3) bekezdés értelmében van jelen, indítványt terjeszthet elő és észrevételt tehet.

(5) Azoknál a nyomozási cselekményeknél, amelyekben a védő jelen lehet, a védő mellett vagy helyetteseként ügyvédjelölt is jelen lehet.

135.§ (1) A nyomozó hatóság a szemle, a helyszínelés, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás, a lefog-

lálás, a házkutatás és a motozás végrehajtásánál, valamint az írni-olvasni nem tudó személy kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv ismertetésénél a terhelt, védője, valamint a szemlével érintett személy, továbbá a lefoglalást, a házkutatást, a motozást elszenvadó személy, továbbá az írni-olvasni nem tudó személy indítványára – elháríthatatlan akadály kivételével – hatósági tanút alkalmaz. Erre az érdekeltet figyelmeztetni kell. A hatósági tanú igazolja annak a nyomozási cselekménynek a lefolyását és eredményét, amelynél jelen volt.

(2) A nyomozási cselekmény előtt a hatósági tanút a jogairól és a kötelességeiről fel kell világosítani. A nyomozási cselekményt úgy kell lefolytatni, hogy azt a hatósági tanú nyomon követhesse. A hatósági tanú a nyomozási cselekményre észrevételt tehet.

(3) Hatósági tanúként olyan, lehetőleg érdektelen személyt kell igénybe venni, aki képes érzékelni és igazolni a nyomozási cselekmény elvégzését. Nem lehet hatósági tanú az eljáró ügyész, a nyomozó hatóság tagja; az eljáró ügyészség vagy nyomozó hatóság alkalmazottja csak akkor lehet hatósági tanú, ha más személy igénybevételenek elháríthatatlan akadálya van.

(4) A hatósági tanúként közreműködésre senki sem kötelezhető.

(5) A nyomozási cselekményről készült jegyzőkönyvben fel kell tüntetni a hatósági tanú nevét, lakcímét, érdekeltenségét vagy esetleges érdekelttségét. Ha a hatósági tanú az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság alkalmazottja, a lakcíme helyett a munkakörét, illetve beosztását kell feltüntetni. Ha a nyomozási cselekmény során a hatósági tanú észrevételt tett, a jegyzőkönyvben ezt is fel kell tüntetni.

(6) A tanú költségére vonatkozó rendelkezéseket a hatósági tanúra is alkalmazni kell.”

A bizonyítás eszközei között pedig önállósította a felismertetést:

„61. § (1) A bizonyítás eszközei különösen a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat, a szemle, a helyszínelés, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás és a terhelt vallomása.

(2) Az eljárás során fel lehet használni a bizonyítás olyan eszközeit is, amelyeket az arra illetékes hatóságok – a törvényben meghatározott feladataik teljesítése során – a büntetőeljárás megindítása előtt szereztek meg.

(3) A bizonyítás eszközeinek nincs előre meghatározott bizonyító ereje.

(4) A kétséget kizáróan nem bizonyított tény a terhelt terhére értékelni nem lehet.”

Konkréten a felismerésre bemutatásról kinyilvánította:

„86. § (1) A terheltnek vagy a tanúnak személyt vagy tárgyat felismerés céljából be lehet mutatni.

(2) Azt, akitől a felismerés várható, előzetesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat

milyen körülmények között észlelte, és miről ismerné fel.

(3) A személyt vagy a tárgyat olyan körülmények között kell bemutatni, amely a terhelt vagy a tanú befolyásolását kizárja.

(4) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott személy a tanút ne ismerhesse fel, illetőleg ne észlelhessen. Ha a tanú személyi adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.”

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, amely 2003. július 1-én lépett hatályba, a felismerésre bemutatást a bizonyítási eljárások között szabályozta két (tovább részletező, pontosító) szakaszban:

„122. § (1) A bíróság, illetőleg az ügyész felismerésre bemutatást rendel el és tart, ha az személy vagy tárgy felismerése céljából szükséges. A terheltnek vagy a tanúnak felismerésre legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni. A terheltnek vagy a tanúnak – ha más lehetőség nem áll rendelkezésre – felismerésre személy vagy tárgy fényképen, illetőleg más adathordozón rögzített kép-, illetőleg hangfelvétele is bemutatható.

(2) A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjeleiről tud.

(3) Személyek bemutatása esetén az ügytől független és a felismerést végző által nem ismert, továbbá a kérdéses személlyel a fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú – így különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltságú és öltözetű – személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani. Tárgyak bemutatása esetén a kérdéses tárgyak hasonló tárgyak között kell elhelyezni. A kérdéses személynek vagy tárgynak a csoporton belüli elhelyezkedése a többitől jelentősen nem térhet el, és nem lehet feltűnő.

(4) A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni.

(5) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetőleg ne észlelhessen. Ha a tanú személyi adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.³⁶

123.§ (1) A bizonyítási kísérletre és a felismerésre bemutatásra a szemle szabályait értelemszerűen alkalmazni kell.

(2) A bíróság, illetőleg az ügyész a szemle, a bizonyítási kísérlet és a felismerésre bemutatás tartásához a nyomozó hatóságot is igénybe veheti. A nyomozó hatóság a bíróság utasításait határidőre teljesíti.

(3) A szemlét, a bizonyítási kísérletet és a felismerésre bemutatást – ha az ügyész másképp nem rendelkezik – a nyomozó hatóság is elrendelheti, és tarthatja.

(4) A terhelt, a tanú, a sértett és más személy a szemlének, a bizonyítási kísérletnek és a felismerésre bemutatásnak köteles magát alávetni, a birtokában levő tárgyat a szemle, a bizonyítási kísérlet, illetőleg a felismerésre bemutatás céljából köteles rendelkezésre bocsátani. E kötelezettségek teljesítésére a terhelt kényszeríthető, a sértett és más személy pedig rendbírsággal sújtható.

(5) A szemle, a bizonyítási kísérlet és a felismerésre bemutatás lefolyását rendszerint kép- vagy hangfelvétellel vagy egyéb berendezéssel rögzíteni kell. A rögzített kép- vagy hangfelvételt az iratokhoz kell csatolni; az az eredeti célon kívül más célra nem használható fel.³⁷

4. Sommázat

Vázlatos történeti elemzéséből kiviláglik, hogy a tradicionális történeti időszakban nem beszélhetünk önálló felismertési nyomozási cselekményről, jogtörténeti intézményről. Még a 20. század elején is csak a kihallgatások egyik speciális fajtájának tekintették. Sajat lábra állása a modern kriminalisztika megjelenésével és felvirágzásával indult el. Manapság már szeparáltan nevesített intézmény szerte a világban, köztük hazánkban is.³⁸ Olyan önálló büntetőeljárás (nyomozási–tárgyalási) cselekmény, amelynek vannak jogi, kriminalisztikai és pszichológiai aspektusai. Ezek beható ismerete és tisztességes alkalmazása szolgálhat táptalajul ahhoz, hogy megelőzzük (elkerüljük, kivédjük) a téves felismerési bemutatásokat, végső soron pedig a büntető igazságszolgáltatás szégyenfoltjait, a justizmord eseteket.

FENYVESI, CSABA

Die Geschichte des Gegenüberstellungsverfahrens im Lichte der Entwicklung der Kriminalistik

(Zusammenfassung)

Im ersten Teil der Studie werden die naturwissenschaftlichen Grundlagen der forensischen Wissenschaft vorgestellt. Der zweite Teil gibt einen historischen Überblick über die Wissenschaft der Ermittlung in Strafsachen. Das dritte inhaltliche Unterkapitel beleuchtet die Geschichte des Gegenüberstellungsverfahrens.

Ein Blick in die Vergangenheit zeigt, dass in der traditionellen historischen Periode nicht von einem eigenständigen Akt der Ermittlung, einer rechtshistorischen Institution, gesprochen werden kann. Noch zu Beginn des 20. Jahrhunderts wurde die Gegenüberstellung als eine spezifische

Art der Vernehmung angesehen. Mit dem Aufkommen und der Entfaltung der modernen Kriminalistik begann sie auf eigenen Füßen zu stehen. Heute ist sie eine eigenständige Institution auf der ganzen Welt, so auch in Ungarn. Es handelt sich um einen eigenständigen strafprozessualen Akt (in der Ermittlung und der Verhandlung) mit rechtlichen, forensischen und psychologischen Aspekten. Eine gründliche Kenntnis und eine faire Anwendung dieser können als Nährboden dienen, um falsche Gegenüberstellung und letztendlich die Schandflecke der Strafjustiz, die Fälle von Justizmord, zu verhindern (zu vermeiden, zu verhindern).

Jegyzetek

¹ Lásd minderről HARARI, Yuval Noah: *Sapiens*. Budapest, 2015. Animus, 17. p., illetve korábról MCKIE, Robin: *Fejezetek az emberi evolúció történetéből*. Pécs, 2007. Alexandra Kiadó.

² Katona Géza a kriminalisztika és a természettudományok (mint „anyatudományok”) érintkezési területein létrejött, „kettős kötődésű”, alkalmazott tudományi, adaptációs mezőket nevezi plasztikusan „híd- vagy komptudományoknak”. Köztük például a daktiloszkópiát, traszológiát, kriminalisztikai fényképezést, fegyvertant, kézírásvizsgálatot, rovarant. KATONA Géza: A kriminalisztika helye a bűnügyi tudományrendszerben. In BÓCZ Endre (szerk.): *Kriminalisztika I.* Budapest, 2004. BM Duna Palota és Kiadó, 52. p.

³ SANSONE, S. J.: *Modern Photography for Police and Firemen*. Cincinnati, Ohio, 1971. W. H. Anderson Co.; PETRÉTEI Dávid: A drónok krimináltechnikai és rendészeti felhasználása. *Magyar Bűnildőző*, 2015. 1–3. sz. 69–80. p.

⁴ ROBERTSON, E. W.: *Fundamentals of document examination*. Chicago, 1991. Nelson–Hall Co.; HILTON, O.: *Scientific examination of questioned documents*. Boca Raton, FL, 1992. CRC Press; ELLEN, D.: *The scientific examination of documents. Methods and techniques*. 2nd ed. New York, 1997. Taylor and Francis; NYILASI Tibor: *Kriminalisztikai okmányvizsgálat*. Budapest, 2004. Rejtjel Kiadó.

⁵ URBANSKI, T.: *Chemistry and technology of explosives*. Vol. 1–3. Oxford, 1964. Pergamon Press; YINON, J. – ZITRIN, S.: *The analysis of explosives*. Oxford, 1991. Pergamon Press.

⁶ MAEHLY, A. – STORMBERG, L.: *Chemical criminalistics*. New York, 1981. Springer Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-68061-8>.

⁷ RIZER, C.: *Police Mathematics. A Textbook in Applied Mathematics for Police*. Springfield, 1955. Charles C. Thomas.

⁸ Katona Géza úttörő tevékenysége nyomán a névadó Bayes-ről, tételéről és követőiről, Bayesziánusokról (Bayesians) olvasható a következő tanulmányokban, értekezésben: ORBÁN József: *Kriminalisztikai valószínűségi becslés Bayes-hálókkal*. *Magyar Rendészet*, 2014. 4. sz. 115–130. p.; Uő: A kriminalisztikai kivizsgálásban műszaki és eljárásjogi aspektusai. *Belügyi Szemle*, 2012. 10. sz. 38–55. p.; Uő: Bayes-hálók a bűnügyekben. PhD-értekezés. Pécs, 2018; Uő: A Bayes-módszerek bűnügyi alkalmazásának alapjai. In FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián (szerk.): *Kriminalisztika*. Pécs, 2021 (kézirat); TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba – HERKE Csongor: *Kriminalisztika tankönyv és atlasz*. Budapest–Pécs, 2005. (2009.) Dialóg Campus Kiadó.

⁹ Lásd erről FENYVESI Csaba: Az új generációs bizonyítékok a kriminalisztika történeti mérföldköveinek tükrében. *Magyar Jog*, 2014. 7–8. sz. 433–443. p.

- ¹⁰ FENYVESI Csaba: A modern kriminalisztikai történeti előzményei. *Jogtörténeti Szemle*, 2013. 3–4. sz. 27–35. p.
- ¹¹ Az egyébként német bűnügyi statisztikus (kriminológus) Mittermaier tanítvány, a bádeni bíróság tisztviselője, Jagemann 1841-ben folyóiratot is indított – Friedrich Nollnerrel összefogva – *Zeitschrift für Deutsches Strafverfahren* címmel, 1854-ben pedig W. Brauerrel közösen bűnügyi lexikont szerkesztett.
- ¹² GROSS, H.: *Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik*. 1–2. Graz, 1893 (Graz–Wien, 1914). Leuscher u. Lebensky's Buchhandlung.
- ¹³ Az amerikai innocent projekt adatai szerint a Justizmord-ítéletek 71%-a mögött téves felismerések szerepeltek. Spinney vizsgálatában 75%-ot tettek ki a téves felismerésre bemutatások. SPINNEY, L.: Line-ups on trial. *Nature*, 2008. 453. sz. 442–444. p. <https://doi.org/10.1038/453442a>.
A magyar joggyakorlatban is több ügyben téves azonosítások történtek. Ezekről lásd részletesebben HACK Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In FENYVESI Csaba (szerk.): *A Magyar Büntetőjogi Társaság jubileumi tanulmánykötete*. Budapest–Debrecen–Pécs, 2011. Magyar Büntetőjogi Társaság, 36–37., 43. p.; BADÓ Attila – BÓKA János: *Ártatlanul halálra ítélték*. Budapest, 2003. Nyitott Könyv Kiadó; www.innocenceproject.org; Dezső Antal védőbeszéde a móri mézárúval vádolt K. Ede védelmében. In TÓTH Mihály (szerk.): *Híres magyar perbeszéd*. Budapest–Pécs, 2013. Dialóg Campus Kiadó, 334–368. p.; KOVÁCS Lajos: *A Mór megtette...* Budapest, 2009. Korona Kiadó, 370. p.; FENYVESI Csaba: *A kriminalisztika tendenciái*. Budapest–Pécs, 2014 (2017). Dialóg Campus Kiadó, VII. fejezet.
- ¹⁴ Lásd részletesebben MÓRA Mihály – KOCSIS Mihály: *A magyar büntető eljárási jog*. Budapest, 1961. Tankönyvkiadó.
- ¹⁵ Lásd erről részletesebben PÓKECZ KOVÁCS Attila – BENEDEK Ferenc: *Római magánjog*. Budapest, 2020. Ludovika Egyetemi Kiadó.
- ¹⁶ Lásd erről részletesebben HERGER Csabáné – KAJTÁR István: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Budapest–Pécs, 2015. Dialóg Campus Kiadó.
- ¹⁷ Lásd részletesebben BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet*. Budapest–Pécs, 2000. Dialóg Campus Kiadó.
- ¹⁸ Kálmán Király Dekrétumainak Első Könyve, 27. fejezet.
- ¹⁹ Jelentősebb rendelkezéseket találhatunk I. (Nagy) Lajos 1351:23. tc.-ében, I. (Hunyadi) Mátyás 1486:14. tc.-ében, valamint a Hármaskönyvben. Ez az *inquisitio* inkább a polgári nemesi eljárás intézménye volt, és azt a panaszló fél kérelmére a király, a nádor vagy az országbíró rendelte el.
- ²⁰ *Indokolás a Magyar Királyi Igazságügyi Miniszter által az 1892/97-iki Országgyűlés negyedik ülészakájában a Képviselőház elé terjesztett Bünvádi perrendtartás törvényjavaslatához*. Budapest, 1895. Pesti Könyvnyomda Rt.
- ²¹ Uo. 17. p.
- ²² Lásd erről részletesebben KATONA Géza: *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században*. Budapest, 1977. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2., 3. fejezet.
- ²³ Uo. 200. p.
- ²⁴ Lásd erről részletesebben a *Constitutio Criminalis Theresiana* 35. §-át.
- ²⁵ FAYER László: *Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. I. kötet*. Budapest, 1896. Magyar Tudományos Akadémia, 168–177. p.
- ²⁶ www.atlasobscura.com/articles/paris-morgue-public-viewing.
- ²⁷ A szembesítést külön szakaszokban (171–175. §) szabályozták (volna).
- ²⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*. Budapest, 1899. Poltizer Zsigmond Kiadása.
- ²⁹ 1896. évi XXXIII. tc. 136., 213., 310. §.
- ³⁰ KOVÁCS Kálmán: *A magyar büntetőjog és büntetőeljárás jog története 1848-tól 1944-ig*. Budapest, 1971. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 59–67. p.
- ³¹ 1896. évi XXXIII. törvény cikk indokolása a bünvádi perrendtartásról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89600033.TVI>.
- ³² Részletesen taglalja a kihallgatási fejezetben Katona Géza a felismertést az 1961-ben kiadott 725 oldalas tankönyvben. Lásd erről Felismertetés. In GARAMVÖLGYI Vilmos (főszerk.): *Kriminalisztika*. Budapest, 1961. Belügyminisztérium, 494–499. p.
- ³³ DÜLK Tamara: *A felismerésre bemutatás és a justizmord*. Pécs, 2011. 14. p. (kézirat).
- ³⁴ LIPOVSZKY János: A Magyar Jogászsövetség VII. kongresszusa. *Belügyi Szemle*, 1969. 7. sz. 69. p.
- ³⁵ GÖDÖNY József: *Bizonyítás a nyomozásban*. Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 189. p.
- ³⁶ A végrehajtási részletszabályokat (például a holttest, testrész felismertetését) a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló a 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet (Nyer.) 44–50. §-ai adták meg.
- ³⁷ A Nyer.-rel lényegében egyező szabályozást tartalmazott a pénzügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 17/2003. (VII. 1.) PM–IM együttes rendelet.
- ³⁸ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. 2010. §-a tartalmazza a hatályos rendelkezéseket a felismerésre bemutatásról.

1. Bevezetés

Az Internet 1990 és 2000 közötti időszaka nehezen hasonlítható mindahhoz a digitális világhoz, amelyben ma élünk. A korábban évszázadok óta megszokott, egyirányú, azaz a tartalom készítőjétől a tartalom fogyasztójáig eljuttatott ellenőrzött és visszajelzésre igényt nem (vagy kevéssé) tartó információk egyenes vonaláról beszélünk, ennek megfelelő jogi szabályozási kerettel. A korábbi sajtóra vonatkozó jogszabályok ugyanis nem voltak már képesek arra, hogy ezeket a(z akkoriban) modernnek számító kereteket megtöltsék. Így alakulhatott ki az a korai mítosz, hogy az internet egy jogmentes tér, amelyben szinte vadnyugati szabályok uralkodnak. A tanulmány a közösségi média kialakulását, az internetes kommunikáció átalakulását és a Web 1.0-tól a Web 2.0-ig tartó ívet vizsgálja fel, bemutatva azokat a nehézségeket, amelyekkel a jogalkotó és a szabályozó hatóságok szembeüthetnek ezen új típusú médium kapcsán.

2. A közösségi média fogalma

A közösségi média korai szabályozási kérdéseinek tárgyalása előtt érdemes egy fogalmi megkülönböztetéssel kezdeni. Ahogy pár éve írtam: „a magyar nyelvű médiakommunikációban [...] egy fogalom honosodott meg két különböző tárgyra: a klasszikus közösségi média és az új, Web 2.0-ás közösségi média megkülönböztetése angolul a *community media* és a *social media* kifejezésekkel történik. Nem véletlen, hogy a méltán népszerű angol Wikipedián két különböző szócikk¹ foglalkozik velük, míg a magyar Wikipédia-inkarnáción a közösségi média szócikk² az »újfajta« közösségi médiáról szól. Ennek a megkülönböztetésére magyarul talán a »fogyasztói/közönségi média« és a »közösségi média« disztinkció lenne a legmegfelelőbb, ezzel is jelezve, hogy a technológiai alapú új médiánál a közönség bevonása nem a közösségépítést szem előtt tartva, hanem kereskedelmi alapon történik. [...] A tisztánlátást a témában jelentősen segítené, ha a valóságnak megfelelően inkább a felhasználó által létrehozott tartalom (UGC, *user-generated content*) vagy a fogyasztói/közönségi média (CGM, *consumer-generated media*) kifejezések terjednének el a Web 2.0 kapcsán.”³ Mindezen gondolatokat az idő egyrészt alátámasztotta, hiszen valóban szükségessé vált e két kifejezés szétszálazása, ám másrészt el is vetette, hiszen a közösségi média kifejezése nem a klasszikus médiaszabályozás alapján került be a közbeszédbe. Így – bár 2014-ben csak a könyv címadásával – magam is (magamnak is be nem vallott módon) óvatosan elindultam az alternatív média kifejezés használata után, mára már egyértelműen el kell fogadnom Papp János Tamás 2021. évi doktori értekezésének szavait, miszerint „a klasszikus, *community media* kategóriát érdemesebb közösségi fenntartású, vagy alternatív médiának nevezni,⁴ és elfogadni, hogy a közösségi média fogalmi jelentése átalakult az utóbbi években. [...] ma már a legtöbb ember elsősorban a *social media* platformokat érti közösségi média alatt, és mára már valójában szinonima-

Gosztonyi Gergely

A közösségi média elterjedése és korai szabályozási kérdései

ként alkalmazzuk a közéleti diskurzusokban.”⁵ Jelen tanulmányban így a közösségi média fogalmát az internetes kommunikációval összefüggésben használom.

3. A Web 1.0 és a Web 2.0 megjelenése

Bár a közösségi média elterjedése az adatok alapján csak az elmúlt évtizedben történt meg, az online világ fejlődése nem velük kezdődött. A régi, egyirányú, ún. Web 1.0-ás alkalmazások még csupán a hagyományos médiának újfajta környezetben való megjelenését jelentették.⁶ „A Web 1.0, a »hőskor« – a web 2.0 szemszögéből (is) nézve – nem szólt másról, mint az online jelenlétről, a megmutatkozásról, cégek esetében a prospektus jellegű (ritkán frissülő) weboldalakról, egyes személyek esetében a portfólió és egyéb bemutatkozó oldalakról, a különböző híroldalakról, vagyis a papírvilág egyfajta online leképezéséről, ahol a visszajelzés magától értetődő formája az e-mail vagy a telefon.”⁷ A hagyományos médiatermékek hagyományos megjelenítésének egyrészt nyilvánvalóan technológiai korlátjai is voltak, ám ennél fontosabb különbség, hogy a korábban évszázadok óta megszokott, egyirányú, azaz a tartalom készítőjétől a tartalom fogyasztójáig eljuttatott ellenőrzött és visszajelzésre igényt nem (vagy kevéssé⁸) tartó információk egyenes vonaláról beszélünk. Egyértelmű, hogy a kulcs itt a fogyasztó passzivitása, azaz az információk befogadása az elsődleges „feladata”.

Mindezekkel szemben a technológiai fejlődés,⁹ az első dotcom lufi 2000-es kipukkanása¹⁰ és az ezután következő bizalmi válság olyan irányba terelte az internetes cégeket, amelyben a felhasználó szerepe átalakult, és a közös tudás kialakítása, a közös alkotás és a közös cselekvés áll a középpontban. Bár vannak azon cégek közül, amelyek e változásoknak az éllovasai lettek, pár évvel korábban alapítottak (Google 1998, Blogger 1999, Wikipedia 2001), a nagy durranásra még pár évet várni kellett¹¹. Hiába alapították meg 2004-ben a Myspace-t, a Last.fm-et, a Picasát, a Facebookot, vagy egy évvel később, 2005-ben a Flickr-t, a del.icio.us-t vagy a YouTube-ot, a Web 2.0 valódi elterjedéséhez szükség volt egy olyan érezhető felhasználó tömegre, ami valóban képes a közösséget közösséggé tenni. „Valójában csak a Web 2.0-ban bővül ki drasztikusan a tartalomfeltöltők száma, a megváltozott és stabil infra-

struktúrájának és az egyszerű kezelői felületnek köszönhetően potenciálisan minden letöltő feltöltővé is válik.¹² Néhány éven belül (2007 decemberére) a világ lakosságának 20%-a fért már hozzá az internethez:

Dátum	Felhasználók száma	A világ lakosságának %-ban ¹³
1995. december	16 millió	0.4%
1996. december	36 millió	0.9%
1997. december	70 millió	1.7%
1998. december	147 millió	3.6%
1999. december	248 millió	4.1%
2000. december	361 millió	5.8%
2001. augusztus	513 millió	8.6%
2002. szeptember	587 millió	9.4%
2003. december	719 millió	11.1%
2004. december	817 millió	12.7%
2005. december	1,018 milliárd	15.7%
2006. december	1,093 milliárd	16.7%
2007. december	1,319 milliárd	20.0%

Az immár érzékelhető mennyiségű felhasználó kétirányú¹⁴ kommunikációk végtelen mennyiségű folyamatába kapcsolódhatott, amelyek elsősorban a közösségre épültek, és a felhasználók által készített tartalom elsődlegességét hirdette. A folyamatos tartalommegosztás¹⁵, a folyamatos tartalomvéleményezés (például kommentelés, ajánlás, linkelés) és a folyamatos tartalomosztályozás (például címkézés) olyan kommunikációs tér létrehozását tette lehetővé, amelyben az immár aktív fogyasztó képessé válhatott egyrészt gazdaságilag önálló szereplőként, másrészt politikailag önálló aktorként való megjelenésre. Bár egyértelmű és mindenki által elfogadott definíciója a Web 2.0-nak Tim O'Reilly 2004-es fogalomalkotása óta nincsen, az általa – Christopher Alexander munkásságára¹⁶ alapozottan – felállított hármas jellemzői csoport minden definícióalkotási kísérlet alapjává vált. O'Reilly szerint az új média főbb jellemzői:

- „A kicsiből bármikor nagy lehet – akár belső fejlődéssel, akár összeadódással (*The Long Tail*)
- Az adat mint hajtóerő (*Data is the Next Intel Inside*)
- Részvételen alapuló tervezés (*Users Add Value*)
- Laza szervezeti struktúra (*The Perpetual Beta*)
- Együttműködésen alapul és nem irányításon (*Cooperate, Don't Control*).¹⁷

Fentiek alapulvételével Jonathan Obar és Steven Wildman egy évtizednyi fejlődés ismeretével később az alábbiakban foglalták össze a korábbi évek definíciós kísérleteit:

- „A közösségi média Web 2.0-ás internetes alkalmazásokat jelent
- A felhasználó által létrehozott tartalom a közösségi média működésének éltető eleme

- A felhasználók a webhelyhez vagy alkalmazáshoz szolgáltatás specifikus profilokat hoznak létre
- A közösségi média megkönnyíti az online közösségi hálózatok fejlődését azáltal, hogy összekapcsolja a felhasználó profilját más egyének vagy csoportok profiljával.¹⁸

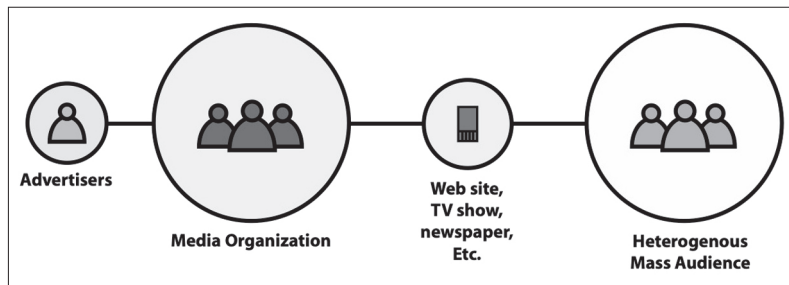
Mindezt is jelenti, hogy a Web 2.0-ás alkalmazásoknak csak egy kicsi – bár a felhasználói számból adódóan mégis hatalmas – szeletét jelentik a közösségi oldalak. A magyar nyelvű Wikipédia-inkarnáció Web 2.0 szócikke alapján¹⁹ az alábbi típusok csoportosítására van lehetőség:

- Közösségi oldalak (Facebook, LinkedIn, Orkut, MySpace)
- Képmegosztó oldalak (Instagram, Flickr, Indafotó, Picasa, Photobucket, SmugMug, Zoomr)
- Videómegosztó portálok (YouTube, Google Videos, IndaVideó)
- Blogok, mikroblogok (Twitter, Jaiku.com, Plurk)
- Online irodai alkalmazások (Google Calendar, Google Docs & Spreadsheets, Zoho, ThinkFree Online)
- Aukciós oldalak (Marketplace, eBay, Vatera)
- Podcastok
- Wikipédia és más wikik
- Fórumok
- Online tárhely-szolgáltatók (Dropbox, Google Drive, Box.net)
- Online térképalkalmazások (Waze, Google Maps, Yahoo! Maps)
- Online kiskereskedelemmel foglalkozó vagy azt támogató oldalak (PayPal, Abaqoos)
- Közösségi zeneajánló oldalak (Pandora.com, Last.fm)
- Előre megírt licencszerződések (Creative Commons, GPL)
- Linkmegosztó szolgáltatások (del.icio.us, Diigo, Linkzilla)
- Más oldalakat értékelő szolgáltatások (Digg)
- Hírforrások (feedek, RSS)
- Hírek újrateverését (remixelését) támogató egyéni kezdőlapok (iGoogle, Netvibes, Google Reader)
- Az internet-hozzáférés megosztását segítő közösségek (Fon, Meraki)
- Virtuális világok (Second Life) és online játékok (MMORPG)
- Egyesített beléptető-rendszerek (OpenID, TypeKey)
- Mashupok és a létrehozásukat támogató szolgáltatások
- Nyílt forráskódú szoftverek közös fejlesztését támogató ún. verziókezelő rendszerek (CVS, SVN, Git, Mercurial, Bazaar)
- Pastebinek
- Az internet felhasználásával futó tudományos programok (SETI@Home, Galaxy Zoo) valamint meteorológiai közösségek (Metnet.hu, idokep.hu, Viharvasdasz.hu).²⁰

Mindezek közül egy átlag felhasználó csak a legnépszerűbbeket ismeri és használja. De a felsorolás kiválóan mutatja az a potenciált, ami a Web 2.0-ban még mindig rejtőzik. „A tartalmat létrehozó felhasználók számának nagyságrendi növekedése az alkotás, a fogyasztás, a véleménynyilvánítás és a kommunikáció demokratizálásához, valamint a világról szerzhető ismeretek minőségi változásához vezet.”²¹

Ha mindezt két ábrába foglalnánk össze, akkor Shayne Bowman és Chris Willis 2003-as művét érdemes alapul vennünk, akik megkülönböztették az általuk *broadcast model*nek, illetve az *intercast model*nek nevezett rendszereket. Az angol kifejezések magyarítása nem egyszerű, hiszen a *broadcast* a klasszikus műsorszolgáltatásokra vonatkozó kifejezés, azaz a hagyományos sugárzási modellt jelenti, míg az *intercast* egy ettől eltérő, internet alapú közvetítést jelent. A fordítás nehézsége miatt a továbbiakban az angol kifejezést használom. A fejezet témája szempontjából az első a klasszikus médiaszolgáltatásokra (televízió, rádió) ugyanúgy jellemző, mint a kilencvenes évek Web 1.0-ra, míg a második már a ma használatos internetes kommunikációt és a Web 2.0-t jellemzi.

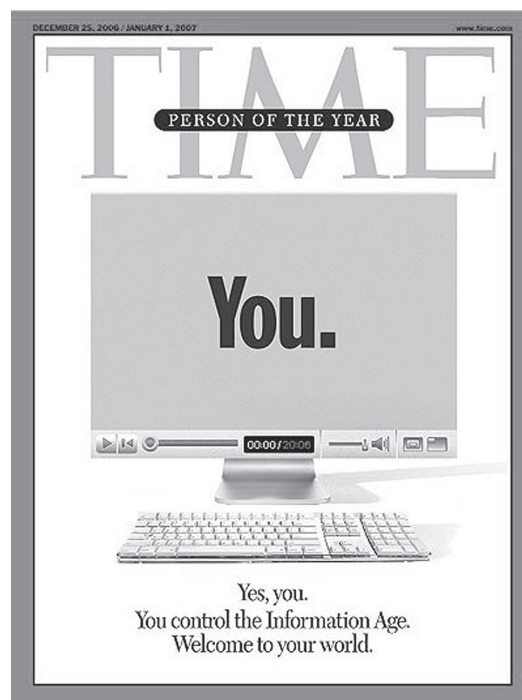
A kettő közötti alapvető különbséget a szerveződés módja jelenti, hiszen a *broadcast* típusú kommunikáció felülről alulra történő megszerveződést jelent, azaz ahol – mint fentebb láthattuk – a fogyasztó, a befogadó csupán passzív szereplőként jelenik meg, míg az *intercast* modellben egy önszerveződő, aktív típusú fogyasztóról, befogadóról beszélünk. Ebből egyértelműen következik a kommunikációs irányok eltérése, azaz a

Broadcast Model²²

Intercast Model²³

Time Magazine

korábbi egyirányú kommunikációt felváltó két- vagy többirányú, immár valódi párbeszéd lehetősége.

Eljött tehát a szép új világ? A kétezres évek elején-közepén valóban sokan gondolták, hogy az internetes kommunikáció, a Web 2.0 elhozza azt a demokratizálódó, mindenki számára elérhető és átélhető kommunikációs formát, amely hozzájárul majd a világ jobb megismeréséhez és a tömegek indoktrinációmentes fejlődéséhez. 2006-ban a *Time Magazine* az „Év embere” címet annak a több millió felhasználónak ítélte meg, akik szinte már újságíróként, szerkesztőként vesznek részt az internetes tartalomkészítés folyamatában. A megnevezés, amit használtak, a „Te” lett.²⁴ Már az azóta ikonikussá vált címlap²⁵ is egy Mac számítógépet és az azon futtatott YouTube keretet imitált:

Ahogy Lev Grossman írta a magazin szokásos szerkesztői magyarzó cikkében: „Web 2.0-nak hívják, mintha egy régi szoftver új verziója lenne. Pedig valójában forradalom. Tökéletes eszköz arra, hogy összerakja sok millió ember apró hozzájárulásait, és fontossá tegye őket.”²⁶ Bár a döntést többen támadták,²⁷ abban bizonyosan igaza lett a magazinnak, hogy észrevette, a média, annak környezete és ökoszisztémája jelentősen meg fog változni a következő években.

Grossman így folytatta: „A globális média megváltoztatásáért, egy új, digitális demokrácia alapköveinek letételéért és a profik saját pályájukon való elkalapálásáért a 2006-os év embere Te vagy.”²⁸

Könnyű lenne azt állítani, hogy tévedtek. Mert ez így nem lenne igaz. Az alapokban igazuk volt: valóban létrejött egy olyan vadonatúj kommunikációs forma, amellyel

még nem találkozhatott az emberiség a története során. Valóban először vált lehetővé, hogy a kommunikáció, a valódi párbeszéd ne csupán a kisszámú kiváltságos elitek, hanem a tömegek kezébe kerüljön.²⁹ Ha a kommunikáció történetére³⁰ gondolunk, mindig is volt egy belépési küszöb, amely megakadályozta, hogy a tömegek részt vegyenek a folyamatokban. Ha nem is megyünk vissza a média kezdetéig, elég csak a könyvnyomtatást megelőző kódexekre gondolnunk, ahol a papír, a speciális tinta, az írni-olvasni tudás mind-mind megakadályozta a részvételt. Bár ennek Gutenberg a mozgatható betűelemekkel és a betűfémmel történő nyomtatás feltalálásával úgy tűnik, véget vetett³¹, a korabeli papírhiány, illetve a technológia relatív újdonsága és fejletlensége miatt a híres Gutenberg Bibliából mindössze száznyolcvan darab készült el.³² Természetesen a nyomtatás feltalálása jelentősen hozzájárul az információk terjesztésének fejlődéséhez, ahhoz még jó pár év szükséges volt, hogy újabb minőségi ugráshoz érkezzünk. A klasszikus sajtó és a havi-, heti-, majd napilapok megjelenése egy újabb (de még mindig zárt) kör számára tette lehetővé az információkhoz való hozzájutást.³³ A 20. században azután a rádiózás,³⁴ majd a televíziózás³⁵ elterjedése újabb és újabb rétegeket engedett be a kommunikációs folyamatokba, ám – mint fentebb láthattuk – csupán passzív befogadóként. Így hiába terjedtek el a mindennapokban a rádiók, a televíziók vagy a napilapok jelentős mértékben, az információk eljuttatásának lehetősége kibővült ugyan, de nem vált egy olyan fórummá, ahol a visszajelzés, azaz a párbeszéd megvalósulhatott volna.

4. A Web 2.0 problémái, avagy a jogmentes tér mítosza szertefoszlik

A valódi párbeszéd lehetőségének megvalósulására a tömegkommunikációban egészen a Web 2.0 megjelenéséig kellett várni, így nem csodálkozhatunk azon az optimista hangulaton, amely mindezt körülvette. Minderre ráerősített – a későbbi problémákat talán előrevetítve – az a mítosz, miszerint az internet egy jogmentes tér, ahol a kommunikációban részt vevők önszabályozó módon, az állami szabályozástól függetlenül képesek lesznek arra, hogy ezt a soha meg nem élt kommunikációs szabadságot érvényesítsék. Még 2008-ban is elhangzott olyan nyilatkozat egy angol politikus, a Liberális Demokraták korábbi elnöke, Paddy Ashdown részéről, aki az internetről mint jogmentes térről tett említést, ahol – mint mondta – valóban nincsenek törvények, „kivéve olyan helyeken, mint Kína”, majd személyes hangot megütve hozzátette: „Liberális vagyok, ezért hiszek az információ szabad áramlásában [...]”³⁶ Mindezt ráadásul egy olyan nemzeti jelentés³⁷ elfogadása kapcsán, amely már akkor kijelentette, hogy az interneten növekszik a terrorista és erőszakos tartalmak száma³⁸. A jogmentes tér mítosza³⁹ nem volt sokáig fenn tartható: évről-évre, hónapról-hónapra, sőt napról-napra egyre jobban látszott, hogy ez az Aldous Huxley-féle szép új világ minden, csak nem szép és nem új. Láthattuk, hogy a jogmentes tér sokáig nem valódi jogmentes teret,

hanem állami szabályozástól mentes teret jelentett, ahol a szabályokat olyan magáncégek hozták meg, amellyel kapcsolatban méltán merültek fel kérdések és problémák. A magáncégek és az államok, illetve a különféle alapjogok összeütközése nem váratott magára sokáig...

A megváltozott médiakörnyezet és a belépési küszöb drasztikus csökkenése megváltoztatta mindazt, amit médiának nevezünk. Ha ma már egy internetkapcsolattal rendelkező mobiltelefonnal vagy számítógéppel részt vehetünk a globális kommunikációban, akkor valóban megszületett a Marshall McLuhan-féle „globális falu”.⁴⁰ Sajnos mindazokkal a nehézségekkel, amelyeket akár a hírekből is jól ismerünk:

- Az internet és az internetes közösségek túlzott atomizáltsága⁴¹
- A közösségi tudásszolgáltatás minőségének kérdése⁴²
- A megbízható információ megszerzésének nehezülése (fake news, deepfake)⁴³
- Gazdasági kockázatok, amelyek akár egy második dotcom lufihoz is vezethetnek⁴⁴
- Az információs túlterhelés kérdése, amely kapcsán a korábban soha nem ismert és tapasztalt információbőség ütközik a felhasználók figyelmének szűkösségével⁴⁵
- A világháló forgalmát belassító ‘szemét’ tartalom kérdése (adatszennyezés, digitális szennyezés)⁴⁶
- A korai internet egyik fontos jellemzője, az anonimitás volt, amely mára azonban visszaélések melegágyává lett (internetes zaklatás, online gátlástalanság, flame war, bosszúpornó)⁴⁷
- Magáncégek és államok által folytatott cenzúra
- Öncenzúra

Ahogy a világhírű lengyel filozófus-szociológus, Zygmunt Bauman fogalmazott egy 2016-os interjúban: „A közösségi média nem tanít minket párbeszédre, mert olyan könnyű elkerülni a vitákat [...]. A legtöbb ember a közösségi médiát nem azért használja, hogy közös álláspontra jusson másokkal, nem azért, hogy tágabba nyissa a látókörét, hanem éppen ellenkezőleg, hogy olyan komfortzónát készítsen magának, ahol egyetlen hangként a saját hangjuk visszhangját hallják, ahol egyetlen képként csak a saját arcuk tükörképét látják. A közösségi média nagyon hasznos, örömet nyújt, de igazából csapda.”⁴⁸ Így hiába várták sokan, hogy végre ők is sztárok legyenek, az Andy Warhol-féle tizenöt percnyi hírnév⁴⁹ még így is keveseket ért el.

5. A Web 2.0 és a szabályozási kérdések

Ahogy láttuk, megjelent egy jelentős számú, immár aktív részt vevő felhasználó, megszülettek azok az alkalmazások, amelyek ezen felhasználók véleménynyilvánítási igényeit képesek voltak kiszolgálni (elsősorban természetesen a közösségi médiát értve ezalatt), és mindezek kö-

rül az első időszakban egy szinte légtüres jogi tér lebegett. Nem különösképpen meglepő, hogy e három körülmény következtében a szolgáltatást nyújtó magántulajdonú cégek lettek azok, amelyek a szolgáltatásokat igénybe vevők számára annak feltételeit megállapították és felállították. Néhány évig ez a felállás minden résztvevőnek megfelelő és kielégítő volt: az államok „mosták kezeiket”, hiszen minden kétséges kérdés kapcsán rámutathattak egy tech-cégre; a tech-cégek alapvetően külső kontrolltól mentesen, főleg a profitmaximalizálás jegyében járhattak el; míg a felhasználók tömegei egy soha nem látott média-környezetben vehettek részt – szinte teljesen függetlenül a korábbi, hagyományos médiára vonatkozó szabályrendszertől.

Az új média teljesen átalakította az életünket: mind a privát életet, mind a közösségi életet, és a változás ekkora mértékére senki nem volt felkészülve. „A korai hozzászólók megkérdőjelezték, hogy a kormányok hogyan reagálnak az internet elterjedésére, és hogy kialakul-e az internet irányításának nemzetközi megközelítése.”⁵⁰ Bár a legtöbben osztották Steve Hanley gondolatait, miszerint „a megterhelt jogalkotó testületek nehezen tudják szabályozni az internetet, azonban a jelenlegi nem-szabályozás alapú megközelítés a jól bevált törvények megcsúfolását eredményezi. Az internethez csatlakozó bármely ország dönthet úgy, hogy figyelmen kívül hagyja az internet szabályozását, vagy olyan rendszert vezet be, amely támogatja a nemzetközi hatókört, és fenntartja az egyes nemzetek kialakult joggyakorlatát”,⁵¹ egyértelmű szabályozási igény csak a problémák sokasodása után következett be. Ráadásul ki kell emelni, hogy míg az internet az Amerikai Egyesült Államokban született, és az alapja a szólás-szabadság és a magánszféra legteljesebb körű biztosítása volt, Európában még csak-csak elfogadták ezeket (bár módosításokkal), de az internet hamarosan elterjedt olyan (jogi) kultúrákban is, ahol mindezen értékeknek más a fokmérője.⁵²

Így tehát a jogi feladat többdimenziós: egy olyan, immár milliók és milliárdok által – több kontinensen – használt tömegkommunikációs eszközt kell jogi keretek közé szorítani, amit (alapvetően) amerikai megközelítést alkalmazó amerikai cégek működtetnek és tulajdonolnak, és olyan (jogi) kérdések kezelésére kell vállalkozni, amelyekre az eltérő jogi kultúrák (de akár hasonló jogi kultúrájú országok között egyes eltérő jogszabályok) eltérően reflektálnak. És akkor még csak a jogi helyzetről esett szó, a társadalmi, illetve a politikai berendezkedések közötti eltérésekről nem. Ráadásul az internetnek saját normarendszere is kialakult az évek során, amelyet a felhasználók ráutaló magatartással – a használattal – fogadnak el.⁵³

Ezáltal a szabályozó államok könnyen találhatták magukat olyan helyzetben, amikor a szabályozás tárgyát csak „különböző és olykor átfedő szinteken: a helyi szinttől a nemzetek feletti és globális szintig”⁵⁴ lehetett értelmezni. Így „a hagyományos szabályozás vertikális, központosított és államalapú módszereit kiegészítik az együttműködő horizontális elrendezések, amelyek „egymásra épülő struktúrák komplex ökológiájához” vezetnek, „a formális és informális mechanizmusok széles skálájával, amelyek

sokféle helyszínen működnek”.⁵⁵ Mindez talán érthetővé teszi, hogy a különféle államoknak miért felelt meg hosszú ideig, hogy a kérdést szőnyeg alá söpörhették.

A változás az államok hozzáállásában a kétezres tízes években következett be: a 2010-es WikiLeaks-botrányt,⁵⁶ a 2011 eleji Arab Tavaszt,⁵⁷ a 2011-es londoni zavargásokat⁵⁸ vagy a „Foglaljuk el a Wall Streetet!”-mozgalmat⁵⁹ lehet példaként említeni. De a terrortámadások bemutatását és széles nyilvánossághoz való eljuttatását is számottevően felerősítette a közösségi média: a 2001. szeptember 11-i New York-i terrortámadásokat,⁶⁰ a bostoni maratonon történt robbantást,⁶¹ a párizsi Bataclan Színházban történt tömeges merényletet⁶² vagy a christchurch-i mecsetek elleni Új-Zélandon történt támadást⁶³ lehet itt kiemelni, de természetesen az Iszlám Állam (ISIS) tombolását is jelentősen befolyásolták az újmédia eszközei és lehetőségei.⁶⁴ És sajnos mindez igaz a természeti csapások bemutatására is: hívják akár azt Harvey, Irma vagy Maria hurrikánnak,⁶⁵ vagy egy 7.0 erősségű földrengésnek Haitin,⁶⁶ vagy egy óriási szökőárnak a Salamon-szigeteken.⁶⁷ Volt, amikor előben történt a közösségi médiás közvetítés, volt, ahol csak utólag, de a tömeges hatás egyik esetben sem maradt el. És a 2016-os amerikai elnökválasztás, illetve az Egyesült Királyság Európai Unióból történő kiválásáról szóló népszavazás, a Brexit még csak később érkezett. A szellem kiszabadult a palackból, a kétezres évek közepére a politikai szereplők és az általuk vezetett államok már nem nézhetek többet félre. Nem engedhették meg, hogy folytatódjon a közösségimédia-cégek által végzett ún. „privatizált szabályozás”,⁶⁸ azaz az állam szabályozási igényének kiszervezése.

6. Konklúzió

„A 2010-es évekre mint a kapitalizmus fejlődésének egy új korszakára emlékezünk majd vissza, amely már elgondolkodtató mértékű volt. Az Apple, az Amazon és a Microsoft az évtizedet a világ első billiódolláros vállalataként zárja. Tavalý⁶⁹ az Apple bevétele meghaladta a vietnámi GDP-t, míg az Amazon kutatási és fejlesztési kiadásai önmagában majdnem akkorák, mint Izland GDP-je. A Facebook 2,4 milliárd felhasználóval büszkélkedhet, ami több mint ahányan – Ázsia kivételével – minden kontinensen külön-külön élnek.”⁷⁰ Jay Owens 2019 végi újságcikke pontosan leírja azt a változást, amit a kétezres tízes években megfigyelhettünk: egyre erősödő gigantikus tech-cégek, amelyeket az államok valamilyen módon – szép szóval, könyörgéssel vagy akár erő alkalmazásával – próbálnak beterelni az állami jogi szabályozás ernyője alá. De láthattuk, hogy az újmédia és a jogi szabályozás nem mindig hozható könnyen egy platformra.

A „két nagy”, azaz Európa és az Amerikai Egyesült Államok mégis megpróbálták, és többször neki is futottak a szabályozásnak az elmúlt években. 2010-ben az Európai Bizottság úgy döntött, hogy monopóliumellenes vizsgálatot indít⁷¹ azon feltételezések kapcsán, miszerint a Google visszaélt erőfölényével az online keresésben, megsértve ezzel az Európai Unió működéséről szóló

szerződés 102. cikkét. E tárgyban azonban az eljárás végére csak 2017-ben került pont, amikor is az Európai Bizottság megállapította, hogy „az EUMSZ 102. cikke és az EGT-megállapodás 54. cikke értelmében vett erőfölénnyel való visszaélésnek minősül, hogy a Google a saját ár-összehasonlító szolgáltatását a versenytárs ár-összehasonlító szolgáltatásokhoz képest kedvezőbben helyezi el és jeleníti meg az általános keresőoldalaiban.”⁷² A kiszabott pénzbírság összege 2 424 495 000 EUR (871 940 917 313 forint) volt. Az USA-ban a Facebook 2011-ben megállapodott a Szövetségi Kereskedel-

mi Bizottsággal (FTC) a felhasználók adatainak illegális nyilvánosságra hozatalával kapcsolatban.⁷³ Az FTC a Google ellen is fellépett ugyanilyen jogcímen.⁷⁴ E korai éveket –, amelyekben egyre inkább egyértelművé vált, hogy az államok valamilyen módon fel fognak lépni a techóriások túlhatalma ellen – inkább a soft-power használata, azaz a megegyezések lehetőségének keresését és a techcégek önálló vállalásainak, azaz a jogkövető magatartásuknak az elérését célozta. A valódi megoldásokra és a világszinten is értelmezhető szabályozásra azonban még jó pár évet kellett várni.

GERGELY GOSZTONYI

Die Verbreitung der sozialen Medien und frühe Regulierungsfragen

(Zusammenfassung)

Die Zeit des Internets von 1990 bis 2000 ist kaum mit der digitalen Welt zu vergleichen, in der wir heute leben. Man spricht von einer seit Jahrhunderten vorhandene, einseitige, vom Inhaltsersteller zum Inhaltskonsumenten vermittelte, kontrollierte und auf Rückmeldung keinen oder geringen Anspruch erhebende, gerade Informationslinie mit einem entsprechenden rechtlichen Rahmen. Die Gesetzgebung über die ehemalige Presse konnte diese (damals) als modern geltenden Rahmen nicht

mehr ausfüllen. So konnte der frühe Mythos entstehen, dass das Internet ein gesetzloser Raum ist, in dem fast Wildwest-Regeln dominieren. Die Studie legt die Herausbildung der sozialen Medien, die Transformation der Internetkommunikation und den Bogen vom Web 1.0 zum Web 2.0 dar, mit Hinweis auf die Schwierigkeiten, denen der Gesetzgeber und die Regulierungsbehörden in Zusammenhang mit diesem neuartigen Medium gegenüberstehen können.

Jegyzetek

- ¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Social_media.
- ² http://hu.wikipedia.org/wiki/Közösségi_média.
- ³ GOSZTONYI Gergely: *Alternatív (?) média – A közösségi média jogi szabályozásának vetületei*. Budapest, 2014. ELTE Eötvös Kiadó, 29. p.
- ⁴ Mindez nyilvánvalóan izgalmas, bár jelen tanulmány témáján túlmutató kérdéseket vet fel a hatályos médiaszabályozás módosításával kapcsolatban.
- ⁵ PAPP János Tamás: *A közösségi média platformok szabályozása a demokratikus nyilvánosság védelmében*. Doktori értekezés. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Papp%20Janos%20Tamas_dolgozat.pdf. 11–12. p.
- ⁶ Az internet korai történetéről lásd NAUGHTON, John: The evolution of the Internet: from military experiment to General Purpose Technology. *Journal of Cyber Policy*, No. 1. 2016. 5–28. p.; CAMPBELL-KELLY, Martin – GARCIA-SWARTZ, Daniel D.: The History of the Internet: The Missing Narratives. *Journal of Information Technology*, No. 1. 2013. 18–33. p.
- ⁷ HERENDY Csilla: A kereső, a dokumentumok és a user. *Médiakutató*, 2010 tavasz. www.mediakutato.hu/cikk/2010_01_tavasz/03_szemantikus_web.
- ⁸ FERENCZY L. Tibor: Sajtólevelezés régebben és ma. *Korunk*, 1971. 10. sz. 1610–1612. p.
- ⁹ „2012-ben 20 (!) tipikus – széles sávú internettel ellátott – háztartás több információforgalmat generál mint amennyi 2008-ban az egész interneten átfolyt.” HÁMORI Balázs: A Barnaby Rich-szindróma a XXI. században. A figyelem, mint szűkös jószág. *Köz-gazdaság*, 2015. 3. sz. 133. p.
- ¹⁰ www.origo.hu/gazdasag/20190329-internet-nasdaq-reszveny-usa-buborek-tozsde.html.
- ¹¹ SLUMKOSKI, Corey: History on the Internet 2.0: The Rise of Social Media. *Acadiensis*, No. 2. 2012. 153–162. p.
- ¹² CSORDÁS Attila: A feltölthető világ – Web 2.0. *Magyar Narancs*, 2005. november 17., https://magyarnarancs.hu/tudomany/a_feltoltheto_vilag_-_web_20-64804/?pageId=64.
- ¹³ www.internetworldstats.com/emarketing.htm.
- ¹⁴ Majd még később akár többirányú (P2P) kommunikáció során. MILEFF Péter: *P2P hálózatok*. Miskolci Egyetem Általános Informatikai Tanszék. <https://users.iit.uni-miskolc.hu/~mileff/parh2/p2p.pdf>.
- ¹⁵ Ahogy az angol közmondás fogalmaz, amelyet e megosztás jellemzőjeként kezdtek el használni: „Sharing is caring.”
- ¹⁶ ALEXANDER, Christopher: *A Pattern Language. Towns, Buildings, Construction*. Oxford, 1977. Oxford University Press.
- ¹⁷ O'REILLY, Tim: What Is Web 2.0. Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. 2005. szeptember 30. www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html.
- ¹⁸ OBAR, Jonathan – WILDMAN, Steven: Social Media Definition and the Governance Challenge: An Introduction to the Special Issue. *SSRN Electronic Journal*, 2015. www.researchgate.net/publication/315455917_Social_Media_Definition_and_the_Governance_Challenge_An_Introduction_to_the_Special_Issue.
- ¹⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Web_2.0.
- ²⁰ A szócikkben szereplő példák között szelektáltam és sorrendjüket is megváltoztattam, előrébb hozva a népszerűbb szolgáltatásokat (a szerző).
- ²¹ CSERPES Attila: *Marketing és menedzsment a közművelődésben*. Zalaegerszeg, 2011. Keresztury Dezső Általános Művelődési Központ, 194. p.
- ²² BOWMAN, Shayne – WILLIS, Chris: *We Media. How Audiences are Shaping the Future of News and Information*. The Media Center at The American Press Institute, 2003. www.hypergene.net/wemedia/download/we_media.pdf, 10. p.
- ²³ Uo.

- ²⁴ Angolul „You”, ami ráadásul mind egyes-, mind többes számú használatot enged, így a magyar kifejezésnél tágabb értelmezési keretet biztosít.
- ²⁵ <http://content.time.com/time/covers/0,16641,20061225,00.html>.
- ²⁶ GROSSMAN, Lev: You Yes, You Are TIME’s Person of the Year. *Time Magazine*, 2006. december 25. <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1570810,00.html>.
- ²⁷ KEDROSKY, Paul: I Call „Market Top” on „You”. https://web.archive.org/web/20080207013442/http://paul.kedrosky.com/archives/2006/12/16/i_call_market_t.html (az eredetiből archiválva az Internet Archive által).
- ²⁸ GROSSMAN 2006.
- ²⁹ SPEIER, Hans: International Political Communication: Elite vs. Mass. *World Politics*, No. 3. 1942. 305–317. p.; FOLEY DABBARACCIO, Ashley: *Communication in History: The Key to Understanding*. www.uwgb.edu/nationalhistoryday/files/pdf/2021%20Theme%20Narrative.pdf.
- ³⁰ BARBIER, Frédéric – LAVENIR, Catherine Bertho: *A média története. Diderot-tól az internetig*. Budapest, 2004. Osiris Kiadó.
- ³¹ GILES, Micheal W.: From Gutenberg to Gigabytes. Scholarly Communication in the Age of Cyberspace. *The Journal of Politics*, No. 3. 1996. 613. p.
- ³² ANDREWS, Evan: 7 Things You May Not Know About the Gutenberg Bible. *History*, 2015. február 23. (2018. augusztus 22.), www.history.com/news/7-things-you-may-not-know-about-the-gutenberg-bible.
- ³³ KING, Andrew – EASLEY, Alexis – MORTON, John: *The Routledge Handbook to Nineteenth-Century British Periodicals and Newspapers*. Abingdon, 2019. Routledge.
- ³⁴ MACLENNAN, Anne F.: Celebrating a Hundred Years of Broadcasting – An Introduction and Timeline. *Journal of Radio & Audio Media*, No. 2. 2020. 191–207. p.
- ³⁵ ELLIS, John: Television and History. *History Workshop Journal*, No. 56. 2003. 278–285. p.
- ³⁶ ESPINER, Tom: Internet is a ‚lawless space’, says expert. *ZDNet*, 2008. november 28. www.zdnet.com/article/internet-is-a-lawless-space-says-expert/.
- ³⁷ INSTITUTE FOR PUBLIC POLICY RESEARCH: Shared Destinies: Security in a globalised world. The interim report of the ippr Commission on National Security in the 21st Century. 2008. november, www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/05/Security%20Commission%20Interim%20Report_1666.pdf.
- ³⁸ Uo. 66. p.
- ³⁹ SUZOR, Nicolas P.: *Lawless: The Secret Rules That Govern our Digital Lives*. Cambridge, 2019. Cambridge University Press, 1–2. p.
- ⁴⁰ MCLUHAN, Marshall: *The Gutenberg Galaxy. The Making of Typographic Man*. Toronto, 1962. University of Toronto Press.
- ⁴¹ BROOKS, David: Can We Build Trust in Online Communities? <https://weareweavers.org/weavers/can-we-build-trust-in-online-communities/>.
- ⁴² GRABNER-KRÄUTER, Sonja – BITTER, Sofie: Trust in online social networks: A multifaceted perspective. *Forum for Social Economics*, No. 1. 2015. 48–68. p.
- ⁴³ VACCARI, Cristian – CHADWICK, Andrew: Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News. *Social Media + Society*, January–March 2020. 1–13. p.
- ⁴⁴ KILMANN, Carter: Are We Experiencing Another Dot-Com Bubble? *Bacon Bits*, 2021. február 18. <https://medium.com/bacon-bits/are-we-about-to-experience-another-dot-com-bubble-dc480fc75320>.
- ⁴⁵ Information Overload, Why it Matters and How to Combat It. www.interaction-design.org/literature/article/information-overload-why-it-matters-and-how-to-combat-it.
- ⁴⁶ BEN-SHAHAR, Omri: Data Pollution. *Journal of Legal Analysis*, No. 11. 2019. 104–159. p.
- ⁴⁷ NAMASUDRA, Suyel – DEVI, Debashree – CHOUDHARY, Sandeep – PATAN, Rizwan – KALLAM, Suresh: Security, Privacy, Trust, and Anonymity. In NAMASUDRA, Suyel – CHRA DEKA, Ganesh (eds.): *Advances of DNA Computing in Cryptography*. London, 2018. Chapman and Hall/CRC.
- ⁴⁸ QUEROL, Ricardo de: Zygmunt Bauman: „Las redes sociales son una trampa”. *El País*, 2016. január 9. https://elpais.com/cultura/2015/12/30/babelia/1451504427_675885.html.
- ⁴⁹ PIECHUCKA, Alicja: Fifteen Minutes of Fame, Fame in Fifteen Minutes: Andy Warhol and the Dawn of Modern-Day Celebrity Culture. 2014. https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/8734/08_pjas8.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- ⁵⁰ PASLAWSKY, Alexandra: The Growth of Social Media Norms and Government’s Attempts at Regulation. *Fordham International Law Journal*, No. 5. 2017. 1487. p.
- ⁵¹ HANLEY, Steven M.: International Internet Regulation: A Multinational Approach. *The John Marshall Journal of Information Technology & Privacy Law*, No. 4. 1998. 1023–1024. p.
- ⁵² PASLAWSKY 2017. 1489. p.
- ⁵³ Uo. 1541. p.
- ⁵⁴ RABOY, Marc – PADOVANI, Claudia: Mapping Global Media Policy: Concepts, Frameworks, Methods. *Communication, Culture & Critique*, 3(2), Special Issue: Media Governance: New Policies for Changing Media Landscape, 2010. Idéz: HINTZ, Arne: Social media censorship, privatized regulation, and new restrictions to protest and dissent. In DENCİK, Lina – LEISTERT, Oliver (eds.): *Critical Perspectives on Social Media and Protest: Between Control and Emancipation*. London, 2015. Rowman & Littlefield, 111. p.
- ⁵⁵ HINTZ 2015. 111. p.
- ⁵⁶ CHRISTENSEN, Christian: WikiLeaks and the Afterlife of Collateral Murder. *International Journal of Communication*, No. 8. 2014. 2593–2602. p.
- ⁵⁷ CHARRAD, Mounira – ZARRUGH, Amina – HA, Hyun: The Arab Spring Protests. *Contexts*, No. 20. 2021. 58–61. p.
- ⁵⁸ BANAKAR, Rakesh – PHILLIPS, A.: Law, community and the 2011 London riots. In NOBLES, Richard – SCHIFF, David: *Law, Society and Community: Socio-Legal Essays in Honour of Roger Cotterrell*. London–New York, 2014. Routledge, 169–185. p.
- ⁵⁹ MOORE, Michael: The purpose of Occupy Wall Street is to occupy Wall Street. *Nation*, No. 294. 2012. 12. p.
- ⁶⁰ SCHEPPELE, Kim – VEDASCHI, Arianna: Conclusion: The Afterlife of 9/11. In SCHEPPELE, Kim – VEDASCHI, Arianna (eds.): *9/11 and the Rise of Global Anti-Terrorism Law*. Cambridge, 2021. Cambridge University Press, 242–250. p.
- ⁶¹ WOJTYŚ, Edward: The Boston Marathon Tragedy. *Sports Health*, No. 5. 2013. 305. p.
- ⁶² PACELLI, Donatella – IERACITANO, Francesca – RUMI, Camilla: The dimensions of fear in the storytelling of European terrorism: The case of Bataclan. In BAYGERT, Nicolas – DURIN, Esther – LE MOING-MAAS, Élise – NICOLAS, Loïc (éd.): *La communication européenne, une scène de combats? Positionnements politiques et enjeux médiatiques*. Bruxelles, 2019. La Charte Professional Publishing.
- ⁶³ ANDERSON, Christine: The Facebook Frontier: Harnessing the Power of Facebook Live. *South Carolina Libraries*, No. 1. 2021.
- ⁶⁴ MARTIAN, Indra – ADAM, Fadzli: Role of the Internet and Social Media in the Spread of ISIS in Indonesia. *Halaqua*, No. 1. 2021. 13–15. p.
- ⁶⁵ SYLVES, Richard T.: *Disaster Policy and Politics. Emergency Management and Homeland Security*. Washington, 2019. Sage Publishing, 351–388. p.
- ⁶⁶ STEINKE, Andrea: Faith and Professionalism in Humanitarian Encounters in Post-Earthquake Haiti. In HENSOLD, Julian – KYNES, Jordan – ÖHLMANN, Philipp – RAU, Vanessa – SCHINAGL, Rosa Coco – TALEB, Adela (eds.): *Religion in Motion. Rethinking Religion, Knowledge and Discourse in a Globalizing World*. New York, 2021. Springer, 101–117. p.
- ⁶⁷ OCHA: Solomon Islands: Worst flooding in history. 2014. április 30. www.unocha.org/story/solomon-islands-worst-flooding-history.
- ⁶⁸ HINTZ 2015. 109–126. p.

⁶⁹ 2018 (A szerző).

⁷⁰ OWENS, Jay: The tech giants dominated the decade. But there's still time to rein them in. *The Guardian*, 2019. december 25. www.theguardian.com/commentisfree/2019/dec/25/2010s-tech-giants-google-amazon-facebook-regulators.

⁷¹ https://ec.europa.eu/competition/elojade/isef/case_details.cfm?proc_code=1_39740.

⁷² A Bizottság határozatának összefoglalója (2017. június 27.) az Európai Unió működéséről szóló szerződés 102. cikke és az EGT-meg-

állapodás 54. cikke szerinti eljárással kapcsolatban [Ügyszám AT.39740 – Google Search (Shopping)] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018XC0112\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018XC0112(01)&from=EN).

⁷³ www.ftc.gov/news-events/press-releases/2011/11/facebook-settles-ftc-charges-it-deceived-consumers-failing-keep.

⁷⁴ www.ftc.gov/about-ftc/foia/frequently-requested-records/foia-records/google/2012-00465.

Stál József

A zsidók diszkriminálása a névjog eszközeivel a nemzetiszocialista Németországban

1. A személy felismerhetetlensége a nevéről

Számtalan példa mutatja, hogy a névből nem lehet következtetni viselőjének fajára, etnikumára, vallására, így arra sem, hogy zsidó-e.

A nemzetiszocialista Németországban a zsidók nevük-ről való beazonosítása céljából jogszabályokat bocsátottak ki, azok végrehajtására igazgatási intézkedéseket tettek, továbbá megtiltották, hogy német vérűek zsidó neveket vegyenek fel. A névviselés szabályozása szervesen épült be a zsidók jogalkotás általi üldözésébe. Ez is hozzájárult kirekesztésükhöz, de lehetővé tette deportálásuk során a beazonosításukat is.

2. A zsidók utónevei

Nem német utónevet német állampolgárok gyermekeinek csak különleges ok esetén engedélyezhettek. Az anyakönyvvezető a születés bejelentésekor felhívhatott a szülők házassági anyakönyvének bemutatására, szükség esetén egyéb okiratokat is megkövetelhetett. A zsidók utónévviselési lehetőségeit a második végrehajtási rendelet (*Zweite Verordnung zur Durchführung des Gesetzes über die Änderung von Familiennamen und Vornamen v. 18. 8. 1938*)¹ és az annak végrehajtására kiadott utasítás² jelentősen behatárolta. Egyetlen céljuk a zsidók nevükön keresztül történő megjelölése volt. Alapjukat az 1938. évi családi és utónevek megváltoztatásáról szóló törvény (*Gesetz*

über die Änderung von Familiennamen und Vornamen v. 5. 1. 1938)³ 12. §-a adta, amely szerint a belügyminiszter előírásokat adhatott ki utónevek viselésére, és hivatalból kezdeményezhette az ennek nem megfelelő utónevek megváltoztatását. A törvény miniszteri indokolása szerint

„ezáltal elsősorban arra van lehetőség, hogy zsidókat zsidó utónevek választására lehessen korlátozni. Amennyiben zsidók jelenleg nem zsidó utóneveket viselnek, a belügyminiszter azok megváltoztatását hivatalból kezdeményezheti. [...] Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a változtatással igazgatási jellegű nehézségek merülnek fel, [...] amelyek alapvetően áthidalhatók annak előírásával, hogy a jelenlegi utónevek kicserélése helyett egy tipikus zsidó utónév (például Israel) viselésének előírása szükséges, amelyet minden aláírás stb. során egyidejűleg használni kell.”⁴

A rendelet az 1937. április 14-i miniszteri ajánlástól eltérően jogszabály volt.

A zsidók kizárólag olyan utóneveket viselhettek, amelyek szerepeltek a végrehajtási utasítás mellékletét képező listában. A lista első tervezete (1938. február 8.) még 179 férfi és 141 női, míg a második tervezete (1938. május 18.) 190 férfi és 121 női utónevet tartalmazott. A tervezés időszakában számtalan nevet töröltek, illetve vettek fel. Töröltek például a Joachim, Josef, Jakob, Mathias neveket azzal az indokkal, hogy héber eredetűek, még mindig viselik zsidók is, nagyobb arányban viselik azonban német vérűek, és a népi felfogásban sem zsidó névnek tekintik. Töröltek neveket, amelyeket zsidók kivételesen, és németek is csak ritkán viseltek, a listába felvételüket azonban célszerűtlennek találták: például „az Adam nevet kimagasló németek is viselték, a Gabriel névnek megfelelő női változatot (Gabriele) kizárólag német vérűek viselik, a Michael név erősen kötődik a német néphez, a Rafael név a híres olasz festő által világméretű jelentőséggel rendelkezik”.

A listákkal Adolf Hitler személyesen is foglalkozott, legalább két alkalommal. Az első tervezet bemutatásakor azt követelte meg, hogy a zsidóknak a ténylegesen zsidó utónevek viselését kell megengedni, amelyeket németek nem viselhetnek, és a hangzásuk alapján minden további nélkül zsidóként felismerhetők. Nem értett egyet a németek által is használt nevek (például Abraham, Daniel, Da-

1044

Reichsgesetzblatt, Jahrgang 1938, Teil I

**Zweite Verordnung
zur Durchführung des Gesetzes über die Änderung von Familiennamen und Vornamen*).**

Vom 17. August 1938.

Auf Grund des § 13 des Gesetzes über die Änderung von Familiennamen und Vornamen vom 5. Januar 1938 (Reichsgesetzbl. I S. 9) wird folgendes verordnet:

§ 1

(1) Juden dürfen nur solche Vornamen beigelegt werden, die in den vom Reichsminister des Innern herausgegebenen Richtlinien über die Führung von Vornamen aufgeführt sind.

(2) Abs. 1 gilt nicht für Juden, die eine fremde Staatsangehörigkeit besitzen.

§ 2

(1) Soweit Juden andere Vornamen führen, als sie nach § 1 Juden beigelegt werden dürfen, müssen sie vom 1. Januar 1939 ab zusätzlich einen weiteren

gebiet beauftragt, so ist die dem Standesbeamten zu erstattende Anzeige an den Standesbeamten des Standesamts I in Berlin zu richten. Hat der Anzeigepflichtige seinen Wohnsitz oder gewöhnlichen Aufenthalt im Ausland, so ist die im Abs. 2 Satz 1 vorgesehene Anzeige an Stelle der Ortspolizeibehörde dem zuständigen deutschen Konsul zu erstatten.

(4) Bei geschäftsunfähigen und in der Geschäftsfähigkeit beschränkten Personen trifft die Verpflichtung zur Anzeige den gesetzlichen Vertreter.

§ 3

Soweit es im Rechts- und Geschäftsverkehr üblich ist, den Namen anzugeben, müssen Juden stets auch wenigstens einen ihrer Vornamen führen. Sind sie nach § 2 zur Annahme eines zwielfischen Vornamens

A második végrehajtási rendelet részlete

Anlage.

Verzeichnis der jüdischen Vornamen.

a) Männliche Vornamen.

Abel, Abieser, Abimelech, Abner, Abjalom, Ahab, Ahasja, Ahasver, Ahsa, Amon, Ansjhel, Aron, Asahel, Astar, Acher, Ahsriel, Assur, Athalja, Awigdor, Awrum;
Bachja, Barak, Baruch, Benaja, Berel, Berl, Boas, Bub;
Chaggai, Chai, Chajin, Chamor, Chananja, Chanoch, Chastel, Chawa, Chiel;
Dan, Denny;
Esim, Efraim, Ehub, Eijig, Eli, Elias, Elijhu, Eliser, Eljakim, Elnan, Enoch, Esau, Eira, Ezechiel;
Faleg, Feibisch, Feirel, Feitel, Feiwel, Feleg;
Gad, Gdaleo, Gedalja, Gerson, Gideon;
Gabaluf, Gagai, Gemor, Genoch, Herodes, Hejekiel, Hillel, Hiob, Hosea;
Isaac, Isai, Isachar, Ischofeth, Isidor, Ismael, Israel, Iszig;
Jachiel, Jaffe, Jalar, Jakusiel, Jecheskel, Jechiel, Jehu, Jehuda, Jehuffel, Jeremia, Zerobeam, Jezaja, Jehro, Jistak, Jizhak, Joab, Jochanan, Joel, Somteb, Sona, Jonathan, Josia, Juda;
Kainan, Kaiphas, Kaleb, Korach;
Laban, Lazarus, Leew, Leiser, Levi, Lewel, Lot, Lupu;
Machol, Maim, Malchisua, Maleachi, Manasse, Mardochai, Mechel, Menachem, Moab, Mochain, Mordechai, Moise, Moses;
Nachschon, Nachum, Naitali, Nathan, Naum, Nazary, Nehab, Nehemia, Nissim, Noa, Nochem;
Obadja, Orew, Oscher, Osiab;
Peisach, Pinchas, Pinus;
Rachmiel, Ruben;
Sabbatai, Sacher, Sallum, Sallu, Salo, Salomon, Salusch, Samaja, Sami, Samuel, Sandel, Sandil, Saul, Schalom, Schaul, Schituel, Schmul, Schneur, Schoachana, Scholem, Sebulon, Semi, Sered, Sichen, Strach, Simson;
Zeit, Zeweile;
Uri, Uria, Uriel;
Zabel, Zedekia, Zephanja, Zeruja, Zewi.

vid, Emanuel, Samson, Simon, Zacharias) listába felvételével. A második tervezetből ő maga személyesen törölt 19 női nevet [például Deborah, Golde (Arany), Glückchen (Szerencséske), Blume (Virág), Geisel (Gizella)].⁵

A lista végleges formájában (1938. augusztus 18.) 185 férfi és 91 női utónevet tartalmazott, amelyek nagy részben a német zsidók számára is idegen, számukra sértő, túlnyomó részben jiddis, Kelet-Európából bevándorolt zsidók körében használt, egy berlini címjegyzékben talált nevek voltak. Ezeket a zsidókon kívül mások nem vehették fel.

Több, a zsidók körében elterjedt, (részben) zsidó eredetű, de a keresztény németek által is használtak hiányoztak a listáról. Ezeket a zsidók ezután nem vehették fel (például Ruth, Judith, Esther, Josef, Michael, Daniel, David, Emanuel, Abraham, Nathaniel, Benjamin, Miriam, Matthias, illetve a már akkor is németesítettnek tekintett, de zsidó eredetűnek mondott Joachim, Elisabeth, Maria⁶).

Az addig gyakrabban használatosak közül, illetve a Bibliában pozitív személyként megjelenők utónevei közül csupán néhányat engedélyezett (például, a tanulmány e fejezetében dőlten jelzett nevek, illetve szavak a listába felvett nevek, *Abel, Juda, Levi, Manasse, Nathan, Saul, Moses, Bela, Driesel, Rachel, Sara*).

Felvettek olyanokat is, amelyeket németek is viseltek, de ezután csak zsidók vehették fel, a németeknek azonban nem kellett megváltoztatniuk az utónevüket (például *Amon*, amelyet viselt például Göth, a plasowi koncentrációs tábor háború után halálra ítélt parancsnoka).

b) Weibliche Vornamen.

Abigail;
Bascheva, Beise, Bela, Beschja, Bihri, Bilha, Breine, Briewa, Brocha;
Chana, Chawa, Cheiche, Heise, Hinte;
Deiche, Dewaara, Driesel;
Egele;
Faugel, Feigle, Feile, Fradchen, Frabel, Frommet;
Geilchen, Gelea, Gwendel, Gittel, Gole;
Gadasse, Gale, Hannacha, Higel;
Jachet, Jachetwad, Zebidja, Zente, Jezabel, Zudis, Zyste, Zittel;
Reile, Kreindel;
Lana, Leie, Libsche, Libe, Litwie;
Machle, Mathel, Miffete, Mindel;
Nachja, Nachme;
Reiche, Reichen, Reije, Reisel, Rikle;
Rachet, Rauje, Rebecka, Rechel, Reha, Reichel, Reisel, Reisse, Reische, Rimki;
Sara, Scharne, Scheindel, Scheine, Schewa, Schlämche, Semche, Simche, Slowe, Sprinze;
Tana, Telje, Tirze, Treibel;
Berel, Zilla, Zimle, Zine, Zipora, Zirel, Zorthel.

*A zsidók által felvehető utónevek listája
(balra a férfi, jobbra a női utónevek)*

Sok utónév kifejezetten lealacsonyító, kirekesztő, ezáltal *diszkriminatív*, mert

- a) hangzása alapján gúnyt kelt (például a *Feigle* szóból az *l* elhagyása esetén a „feige – gyáva/füge”, a *Jaffe* szóból a *J* elhagyásával az „Affe – majom”, a *Pinkusból* szójátékkal a „pinkeln – vizelni”, a *Leie* szóba a *ch* beillesztésével a „Leiche – hulla” szót kapjuk; a *Zineben* az *e* *s*-re cserélésével a „Zins – kamat” szó ered; az *Uri*, vagy az *Uria* hangzása hasonlít az „Urin – vizelet” szóéra; a *Schmul* hasonlít a Schwulra, amely: homokos);
- b) az emberek számára negatív jelentése van (például a héber nyelvben a *Chamor*: számár, az *Orew*: varjú; mindkettő férfi utónévként engedélyezett);
- c) egyébként negatív felfogás társul hozzá (például egy monda szerint Jézust kigúnyolta a Golgotára vezető úton egy férfi, és ezért büntetésként életben kell maradnia az utolsó ítéletig. Egyik ismert neve: *Ahasver*. Ez az „örök (vándorló vagy bolygó) zsidó” legendája; az *Itzig* szót a zsidóság lekicsinylő megjelölésére használják);
- d) jelentésének pontos ismerete nélkül alkalmas lehet lekicsinylésre (például a *Kaleb* lehetséges jelentése: kutya, amelynek viselője a Bibliában a hűség jelképeként jelenik meg. Hangzása hasonlít a „Kalb – borjú” szóéra), vagy mert viselője a Bibliában kifejezetten negatívan ábrázolt (például *Ahab* király a feleségétől, *Jesabeltől* – a listában: *Jezebel* – vezetve elfordult Istentől, *Jesabel* szemére vetették próféták meggyilkolását, *Ahab* elesett a harcban, a felesége is erőszakos halált halt, holttestét kutyák ették meg; *Abimelech* végzett a testvéreivel, király lett, egy nő követ hajított a fejére, megsérült, megölette magát azért, hogy ne dicstelen királyként maradjon meg az emléke; *Kajaphas* – a listában: *Kaiphas* – zsidó főpapnak jelentős szerepe volt Jézus rómaiaknak történő kiszolgáltatásában; *Herodes* király fiú gyermekek meggyilkolását parancsolta meg);
- e) egyébként negatív történések kapcsolódnak hozzá a Bibliában (például *Korach* lázadásának Mózes egy istenítélettel vetett véget, amelynek során a föld a családjával együtt elnyelte; *Isboseth* – „a szegény férfia” – Dávid királlyal folyamatosan háborúsko-

dott, alvás közben saját emberei ölték meg, és levágták a fejét; *Jojakim* (nevének megváltoztatása előtt: *Eljakim*) despota uralkodó, megölette *Urija* prófétát, láncra verve vitték Babilóniába, és vazallus király lett; *Ahasja* Judea egyik királya, a Baal-kultuszt támogatta, *Jehu* megölte azért, hogy az uralkodást megszerezze; *Lotot* leittatták a lányai, így háltak vele, várandósok lettek, *Moab* lett egyikőjük gyermeke; *Absalom* Dávid király egyik fia, lázadást szított, apja katonái elől menekült, amikor megölték).

Kisebbségben előfordul az is, hogy a Bibliában pozitívan ábrázolt személyek neve az eredetitől (megszokottól) eltérő változatban került fel a listára (például *Zipora*: Mózes felesége, megmentette férje életét; a listában: *Zipora*. *Aaron*: Mózes bátyja, kísérelője; a listában: *Aron*), de található példa arra is, hogy az egyébként női nevet a nők számára nem, csupán a férfiak számára engedélyezték (például *At-halja* királynő elfogadta a Baal-kultuszt, riválisai kiiktatására törekedett, lázadás során megölték).

Előfordult olyan név is, amelynek történelmi viselőjét zsidóellenességgel is kapcsolatba szokták hozni (például sevillai *Isidor* egyházatya).

Voltak olyanok is, amelyek megváltoztatását korábban még kifejezetten megengedték (például *Itzig*, *Schmul*), de léteztek olyanok is, amelyeknek csupán bizonyos változata volt engedélyezett (például *engedélyezett/nem engedélyezett*: *Isaac/Isaak*, *Salomon/Salomo*, *Josia/Joschija*, *Judis* és *Iyittel/Judith*), valamint előfordult kitalált név is (*Geilchen*, amelyben a *geil* egyik jelentésében az állatok nemi ösztönével, a szaporodásra törekvéssel kapcsolatos, az ahhoz kapcsolt „chen” az egyik kicsinylő képző; női utónévként engedélyezett), de olyan szó is, amely névként szinte ismeretlen, egyébként rendkívül megalázó jelentés is társítható hozzá (például *Zadok*, az ótestamentumi főpap nevének jiddis formája a *Saudik*; a „Sau” disznót jelent; férfi utónévként engedélyezett).

Ha a zsidó más utónevet viselt, mint amelyet az előbbieket szerint viselhetett, akkor 1939. január 1. után a férfinak az *Israel*, a nőnek a *Sara* utónevet kellett felvennie a meglévő utóneve mellé. A felvételtől a viselési kötelezettség beálltától számított egy hónapon belül tájékoztatnia kellett azt az anyakönyvvezetőt, akinél a születését és a házasságát anyakönyvezték, valamint a lakóhely/tartó-

An den Herrn Oberbürgermeister (Abteilung Einwohner-Meldeamt)

Hannover

Das Einwohner- Meldeamt bitte ich davon Kenntnis zu nehmen das

meine Ehefrau den Namen Paula Sara Bernstein
ich den Namen Karl Israel Bernstein

für die Folge führen.

Karl Israel Bernstein
Hannover, Brühlstraße 13.

Der Oberbürgermeister
als Ortsvorsteher
Eing. - 3 APR 1939

Egy bejelentés⁷

kodási hely szerinti rendőri szervet, külföldön a konzulátust. A viselt név csekély mértékben eltérő írásmódja nem keletkezett bejelentési kötelezettséget.

A személyesen tett bejelentésről igazolást adtak ki, amelyre formanyomtatványt használtak: „Hivatalos igazolás. A zsidó [...] (név), született: [...] (idő és hely), [...] alatti lakos ma bejelentette, hogy kiegészítőleg a Sara/Israel utónevet viseli. Tájékoztatást kapott arról, hogy a bejelentést a lakóhely szerinti rendőri szervnél is meg kell tennie.”

Aki bejelentési kötelezettségének nem tett eleget, pénzbüntetéssel vagy egy hónapig terjedő, aki a névviselési kötelezettségének nem tett eleget szándékosan, hat hónapig, gondatlan esetben egy hónapig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő. Például dr. Ernst Josef Lehmann zsidó származású evangélikus lelkész egy hónap szabadságvesztésre ítélték Karls-

ruhében 1940. március 15-én, mert „elmulasztotta 1939. január 1. után az Israel utónevet felvenni és az illetékes anyakönyvvezetőt és a helyi rendőri szervet tájékoztatni”.⁸

Az utónevek megváltoztatására a családi nevek megváltoztatására vonatkozó eljárási szabályokat alkalmazták. A kérelmet megalapozó ok volt, ha a listában felsorolt nevet viselő nem zsidó személy a nevének megváltoztatását kérelmezte; valamely utónév törlése is a név megváltoztatását jelentette; ha zsidó bejelentése érkezett arról, hogy a kiegészítő utónevet kell viselnie, erről tájékoztatni kellett az államrendőrséget, büntetett előélet esetén a bűnügyi nyilvántartó hatóságot is.

Bevezették az utónevek megváltoztatásának visszavonását is, amelyet elsősorban azokra az esetekre alkalmaztak, amikor zsidó utónevet némettel helyettesítettek. Elsősorban akkor vonták vissza, ha zsidó kérelmezte, különösen, ha valamely, a listában lévő utónevet másikkal helyettesített. A döntést az alsósintű igazgatási hatóság hozta meg.

A kiegészítő utónevet a hivatali, ügyleti érintkezésben, de a mindennapokban is viselni kellett, a levelek fejrészét, a praxisok megjelölését át kellett alakítani.

Németország zsidó lakossága a listába felvett utóneveket elutasította.

„Nevetnivaló lenne, ha az ember nem örülne bele. Az új nevek túlnyomó részben nem az Ótestamentumból származnak, hanem nevetségesen csengő jiddis vagy góttónevek.”⁹

„Este jött az új csapás, amelyre vártunk. Németek, csak német utónevek, néhány meghonosodottat beleértve. De

zsidóknak zsidókat. [...] Nem Jonas, Josua, Benjamin, amelyek elviselhetők lennének, hanem a legszörnyűbb, alig ismert, részben sértő nevek. [...] És akinek más utóneve van, férfiként az Israel, nőként a Sarah utónevet kell hozzáfűznie. Mit is lehetne mondani? Minden hivatalos aláírást így kell teljesíteni, így áll a telefonkönyvben, a címjegyzékben, a számlakivonatokon.”¹⁰

„Az újszülött zsidó gyermekek számára a listában előírt nevek nyolcvan százalékban szadista gúnyt jelentenek. A bibliai, híres nevek elől a zsidókat elzárták.”¹¹

Hedwig Jastrow tanárnő 1938. november 29-én azért lett öngyilkos, hogy ne kelljen viselnie a kiegészítő zsidó nevet, mert

„azt akarom, hogy azzal a névvel temessenek el, amelyet nekem a szüleim örökül hagytak, és amelyhez nem ragad szenny. Nem akarok

arra várni, hogy szegycint akasszanak rá. Minden fegyenc, minden gyilkos megtartja a nevét. Hallatlan!”¹²

3. A kiegészítő zsidó utónevek felvétele helyi példákon keresztül

A kiegészítő utónevek viselésére példák hozhatók fel egyes német helységek irattárainak segítségével.

Bielefeldben¹⁴ például a náci párt helyi szervének lapja 1938. augusztus 25-én publikálta a zsidók által felvehető utónevek listáját, amelyet kiegészített a *Nincs többé álca* címmel az új jogszabályi helyzet uszító értelmezésével. Kijelentette, hogy „a zsidók névviselését érintő törvényi szabályozás immáron végleg megszüntet egy olyan állapotot, amely nemcsak a zsidóknak adta meg az álca lehetőségét, hanem a német lakosság érzetének is biztosan elviselhetetlen”. A zsidók 19. századi beilleszkedéséhez kapcsolódóan kinyilvánította, hogy

„példátlan és tipikus zsidó szemtelenségükben még addig is elmentek, hogy előszeretettel vegyenek fel a német múltból és a germán hősi időkből származó neveket. [...] Ennek következtében olyan nevek, mint a Siegfried, a német lakosság számára gyanúsak voltak, mert lehet, hogy egy Isidor húzódik meg mögöttük. Ennek a kísértésnek most végérvényesen vége szakadt. [...] A zsidók is rendelkeznek szépen csengő nevekkkel, úgyhogy a német múltból való kölcsönzés nem szükséges. Emiatt a jövőben csak zsidó neveket vehetnek fel. [...] Ezzel a zsidóságtól az álca utolsó lehetőségét is elvették.”

Zsidó orvos cégtáblája az Israel utónévvvel utólag kiegészítve („Kizárólag zsidók orvosi kezelésére jogosult”)¹³

A bielefeldi anyakönyvi hivatalhoz 1938. október 18-án érkezett a kiegészítő utónévre vonatkozó első kérelem. 1943-ig 612 személyt érintően 455 kérelmet nyújtottak be. Mintegy 80 német helységből (például Bielefeld 167, Berlin 71, Köln 21), de külföldről is (például Nagy-Britannia, Svédország, Olaszország, Svájc, USA, Kína) érkezett kérelem. A hivatal adatokat szerzett be a rendőri szervektől, másolatokat készített a születési és a házassági anyakönyvekről. A külföldről érkezett kérelmek háttere nem tárható fel teljes bizonyossággal, az lehetett állampolgári kötelességtudat, a visszatérés reménye, vagy az otthon maradtak védelme.

A hatóságok a kérelmek feldolgozását rutinként fogták fel. Eljárásuk cinikus példája Ludwig Meyer esete, akit már 1938. június 2-án koncentrációs táborba szállítottak. A kiegészítő utónév viselésére vonatkozó bejelentése a határidő után érkezett az anyakönyvi hivatalhoz, amelynek vezetője megkeres- te a koncentrációs tábor parancsnokát Meyer meghallgatása céljából, hogy „milyen okból nem tette meg az indítványát határidőben. [...] Egyébként feljelentést fogok tenni.” A parancsnok tájékoztatása szerint az „itt tartózkodó zsidókat nem terhel a jelentkezési kötelezettséget csupán áprilisban tették közzé a tábortól”. Az anyakönyvi hivatal erre készített feljegyzése szerint „feljelentést nem kell tenni”.

Karlsruhéban Baden napilapjának (*Der Führer*) 1939. január 25-i száma arról tudósított, hogy „a Karlsruhei Anyakönyvi Hivatal tájékoztatása szerint már több mint 500 zsidó viseli Karlsruhéban a nevezett ótestamentumi neveket a gyönyörű ősi germán nevek mögött”.¹⁵

4. További törekvések a zsidó nevek teljes megszüntetésére

A zsidó nevek viselését érintő átfogó szabályozás után is kiemelt jelentőséget szenteltek annak, hogy németek ne vegyenek fel zsidó eredetű, de egyébként nem tiltott neveket. Az 1942-ben megjelent, az egyházi keresztelést, házasságkötést és temetést felváltani hivatott „életünnepek” megtartására vonatkozó irányelvben előírták, hogy

„a pártnak és szerveinek, valamint az anyakönyvvezetőknek segítségére kell lenniük a párt- és népbajtársak-

nak az utónevek választásában azért, hogy el lehessen érni a nem német, különösen a zsidó és vallási nevek kiirtását. Ebből a célból megkapják a német nevek listáját, amelynek megjelenése után kívánatos, hogy születési ünnepség életünnepséggént csak akkor tartható meg, ha a gyermek német nevet kap”.¹⁷

5. A bírósági gyakorlat

A névjog alkalmazása a bíróságoknak is feladata volt, mert azokhoz jogorvoslatnak volt helye az anyakönyvvezető intézkedése ellen.

I. A kizárólag zsidók által viselhető utónevek listájának megjelenése előtt egy német apa a Josua utónevet akarta adni a fiának, de a bejegyzését az anyakönyvvezető elutasította azzal az érveléssel, hogy az héber eredetű és a né-

met nyelvben nem honosodott meg. A másodfokú bíróság szerint ez a név a német nyelvhez sem igazodott, mint például a Hans, Peter, Maria, Ruth, Johannes, Paul. A harmadfokú bíróság¹⁸ kifejtette (1938. július 1.), hogy újszövetségi zsidó és néhány ószövetségi zsidó név is – mint Eva vagy Ruth – meghonosodtak Németországban, a Josua azonban nem ilyen, amely tipikus

zsidó név, és zsidó hangzása is van. Ezt német gyermeknek adni nem lehet, ami a gyermek érdeke is, akit emiatt később kellemetlenségek érhetnek, amikor iskolába kezd járni.

„Az ilyen utónevek a népről és államról, a zsidóság veszélyéről alkotott nemzetiszocialista nézettel összeegyeztethetetlenek és ezért egyszerűen tiltottak. A zsidósággal való mindennemű érintkezést a csírájában el kell pusztítani. [...] Az ehhez kapcsolódó hagyomány már nem egyeztethető össze a jelenkor gondolataival és nézeteivel és ezért fel kell vele hagyni. [...] Ahogy egy hagyomány megtartása, ugyanúgy fontos egy új hagyomány megteremtése, amihez a mai Németország különös lehetőséget nyújt.”

A harmadfokú bíróság a Németországban 1938-ban uralkodó felfogásból vezette le, hogy német gyermekeknek idegen nevek annyira nem kívánatosak, hogy viselésük a jó erkölcs és az állami rend elleni cselekedetként értékelendő. Így „a Josua utónév elutasítása teljességgel megalapozott és megfelel a mai nemzetiszocialista világnézet-

Zsidók internálása (Lengyelország, 1939. szeptember)¹⁶

nek”. Ugyanezzel az érveléssel elutasíthatták a bejegyzést például az Abraham, Israel, Samuel, Salomon, Esther vagy a Judith utónevek esetében.

2. Egy további, szintén a lista megjelenése előtt indult ügyben az Esther (magyarul Eszter) bejegyzését azzal utasította el az anyakönyvvezető, hogy zsidó név. A járásbírótság szerint azonban nem zsidó, hanem babiloni, és utasított a bejegyzésére. A harmadfokú bíróság döntésének idején¹⁹ (1938. október 28.) már létezett a zsidó utónevek listája, és mivel az Esther azon nem szerepelt, az engedélyezhetőségének a feltételeit külön megvizsgálta, és arra jutott, hogy

A náci Németország Népbírósága. Középen Roland Freisler elnök, mögötte Hitler mellszobra (Berlin, 1944. augusztus)²⁰

„nem német név [...] német árja gyermeknek csak akkor engedélyezhető, ha eredetileg külföldi származású utónévként Németországban évszázadok óta használják, a népi felfogásban már nem idegen utónévnek tekintik és teljesen németesedett, vagy különös indok ezt megköveteli. A jelen ügyben egyik feltétel sem áll fenn.”

Úgy döntött, hogy az Esther nem zsidó név, hanem babiloni-asszír, tehát árja eredetű, amelyet a Bibliában felvett a „teljesen zsidó” Hadassa (a listában: *Hadasse*) is, akinek Xerxes király iránta érzett testi vonzalmának is köszönhetően, sikerült királynővé lennie, és az ország árja vezetőségét meggyilkoltatnia. „Egy ilyen zsidó származású, bűnöző szajha nem tekinthető olyan személynek, aki után német szülők a leánygyermeküknek a nevet adhatják.” A további indokolás szerint német keresztény körökben az Esther utónév hosszú ideig használatos volt, és némely területeken családi hagyománnyá vált, ez azonban nem nyert teljességgel igazolást, a történelmi Esther mindenestre nem keresztény, és még kevésbé német példakép.

„Az esetleg fennálló családi hagyományt fel kell adni, mert a mai világnézettel nem egyeztethető össze. A német egészséges népi érzülettel nem hozható összhangba, hogy egy német lány, különösen, aki a Németország számára annyira nagy és jelentőségteljes 1938. évben született, a tipikus zsidónak érzett Esther utónevet kapja.”

Az indokolásra jellemző, hogy a bibliai hűséget és az ismert történelmi valóságot teljes egészében figyelmen kívül hagyta, illetve félremagyarázta.

3. Egy másik esetben a Lazar név (magyarul Lázár) bejegyzését az anyakönyvvezető elutasította, arra hivatkozva, hogy a *Lazarus* szerepel a tilalmi listán, és a Lazar két-

ségkívül abból eredeztethető. Az apa jogorvoslata alapján eljáró járásbírótság viszont elrendelte a bejegyzést. A főpolgármester indítványára eljáró főbírótság ezzel szemben egyetértett (1940. február 23.)²¹ az anyakönyvvezetőnek azzal a nézetével, hogy a Lazar a Lazarus zsidó név rövidítése. Kifejtette,

hogy a Lazar tipikus zsidó utónév, amelyre mindenki a Lazarus rövidítéséként aposztrofál. Az Eleazar héber alapformából származik a héber Lazar vagy Lasar, amely később a latin formájú Lazarus névé lett. Ugyanakkor szükségtelen a név eredetének kutatása, mert az a vélemény fontos, amely minden további magyarázat nélkül érthető.

A hétköznapi érint-

kezésben a Lazar névre mindenki a Lazarus rövidítéséként gondol, hasonlóan a Jakob Jakobus, a Paul Paulus, illetve a Christoph Christopherus nevekhez. Ez egy egyszerű és világos gondolatmenet, amelyen az a jogorvoslati indoklás sem változtatható, miszerint egy Lazar nevű császár 1389-ben az Amsel mezőn vívott csatában elesett, és annak sincs jelentősége, hogy ez a név egy ismert nemesi család sarjának neve is volt. Helytelen a járásbírósnak az az álláspontja, hogy a Lazar név engedélyezendő azért, mert a zsidó nevek felsorolásában nem szerepel. Ha ez így lenne, akkor a Salomo nevet is engedélyezni kellene csupán azért, mert a jegyzékben a göröghöz igazított formájú *Salomon* a *Sally* és a *Salo* rövidítésekkel együtt megtalálható, de nem a Salomo. Ezzel ellentétes következtetés abból sem vezethető le, hogy a listában a *Leiser* is szerepel, amely szintén az Eleazar névből származik. Az előbbiek összefüggése ugyanis nem egyértelmű mindenki számára, sőt a *Leiser* inkább önálló névként jelenik meg, míg a Lazar a Lazarus rövidítéséként jelenik meg. Az egészséges népi érzület véleménye az irányadó, az pedig a Lazar nevet a Lazarus rövidítésének tekinti. Egy német fiúgyermeket, aki ezt a nevet kapja, valószínűleg kellemetlenségek fognak érni, pajtásai nem fogják elfogadni ezt a nevet és csúfolni fogják. Ha egy név – a rövidítésével együtt – a német gyermekek számára tiltott zsidó nevek között található, az nekik nem adható, és a családi hagyományt ilyen esetekben figyelmen kívül kell hagyni.

4. Az anyakönyvvezetők „egészséges népi érzülethez” ragaszkodását mutatja az az eset is, amikor egy anyakönyvvezető a Marianne [magyarul: Mariann(a)] bejegyzését elutasította azzal, hogy héber eredetű, egyúttal Franciaország gúnyos megjelölése. A járásbírótság azonban a bejegyzést elrendelte 1940. október 4-én, „mert a német nép már tiszta németnek érzi”²²

Zsidó személyi útlevele a J („Jude” – „zsidó”) bélyegzőlenyomattal és az Israel utónévvvel. Kiadva: 1939. január 23.²³

6. A zsidó nevek használatának egyéb aspektusai

6. 1. Betűzés a távközlésben

A berlini telefonkönyvekben rendszeresített betűzési táblázatban először 1903-ban írták elő – az összetévesztések elkerülése érdekében – a betűk nevekkkel, illetve néhány esetben egyéb szavakkal történő megjelölését az „A mint Albert”-től kezdve a „Z mint Zacharias”-ig. A táblázat jelentős mértékben módosult a nemzetiszocialista korszakban, az akkori eszmének megfelelően. 1933. április 22-én eltávolításáról intézkedtek,²⁴ és az 1934-ben nyomtatott telefonkönyvekben lévő betűzési táblázat szerint a D betűt a *David* helyett a *Dora* névvel, a J betűt a *Jakob* helyett a *Jot* szóval, az N betűt a *Nathan* helyett a *Nordpol* (Északi-sark) szóval, az S betűt a *Samuel* helyett a *Siegfried* névvel, a Z betűt a *Zacharias* helyett a *Zeppelin* szóval kellett megjelölni.²⁵

6. 2. Cégnevek

Nem léteztek általános szabályok a zsidó (rész)tulajdonosok cégeinek névviselésére. Az ehhez kapcsolódó problémákat esetről esetre oldották meg. 1933 decemberében például a „J. L. és fia” cég – ahol az L. összetéveszthetetlenül zsidó név volt – tulajdonosai a szintén zsidó H. nevelt fiú cégbe felvételével a cég nevét „H. Müller & Co.” cégnévvé akarták változtatni. Ezt azonban az első- és a másodfokú bíróság is elutasította azzal az indokkal, hogy a változtatás meg nem engedett módon kizárólag a cégtulajdonosok

korábbi cégnevből kitűnő zsidó származásának elrejtését szolgálja, ami erkölcstelen. Ehhez a harmadfokú bíróság csatlakozott azzal, hogy „bizonyos értelemben fennáll a zsidó cégek megjelölésére vonatkozó igény, igaz a törvény jelenleg nem kíván meg ilyen megjelölést”.²⁶

6. 3. Nevek emlékműveken

A Propagandaügyi Minisztérium 1935. október 24-én kiadott utasítása szerint az első világháborúban elesettek emlékművein a zsidó frontharcosok neveit nem szabad feltüntetni. A már felállított emlékművekről a neveket nem kellett eltávolítani.²⁷

6. 4. Művésznevek

1935 második felében a zsidó művészeknek több esetben megtiltották a művésznevek viselését.

A württembergi rendőri vezetésnek az 1935. november 19-i, alárendelt rendőri szervek részére kiadott, a *művésznevek zsidók általi viseléséről* szóló utasítása szerint „a politikai rendőr komisszár 1935. október 30-án elrendelte, hogy a zsidóknak a művésznevek családi nevükkel vagy a nélkül történő viselését meg kell tiltani, mert felvételükkel a zsidó nevet elfedik”.²⁸ Coburgba szintén 1935 októberében érkezett meg a Bajor Politikai Rendőrség átirata, amelyben a zsidóknak a művésznevek viselését megtiltották, mert „a művésznév felvételével a zsidó nevet elrejtik”. Erre a helyi rendőri szerv vezetője közölte az egyik művésszel: „Samu-

el Löwy nyugalmazott karénekest tájékoztatom arról, hogy a *Josef Felix* művésznevet már nem viselheti.”²⁹ Fritzlarban 1935. november 26-án adták közre a helyi lapban, hogy „valamennyi zsidó művésznek tiltott az úgynevezett művésznevek viselése”.³⁰ Ezután Goebbels propagandaügyi miniszter 1936 márciusában általános érvénnyel elrendelte, hogy a Zsidó Kulturális Szövetség (zsidó művészek támogatására alapított önszegélyező szervezet) tagjai művészneveket egyáltalán nem viselhetnek.³¹

Jellemző volt, hogy a tilalomra a helyi zsidó lapok hívták fel a figyelmet. A *Bajor Izraelita Közösségi Újság* 1936. január 1-i száma például közzétette, hogy

„a hatóságok megtiltották a zsidó művészeknek a művésznevek viselését, mind hivatásuk gyakorlásában, mind a magánhasználatban. Mivel ezt követően a művészeket a polgári nevükön jelenthetjük be, közöljük tagjainkkal azoknak a müncheni művészeknek a nevét, akiknek az esetében ez a változás szükséges. Erich Eisner karmester, korábban művészneve: Erck, Marieluise Kohn, korábban művészneve: Luiko [...]”³²

6. 5. Utcanevek

Már a náci uralom elején intézkedések születtek a zsidó utcanevek megváltoztatására, míg az egész birodalomra kiterjedő szabályozást egy belügyminiszeri utasítás teremtette meg 1938. július 27-án.³³ Ha ez még nem történt meg, valamennyi, zsidók vagy zsidó elsőfokú vegyes vérűek után elnevezett utcákat vagy utcarészeket haladéktalanul át kellett nevezni. Ha kétség merült fel a névadó származására nézve, akkor felvilágosítás céljából meg kellett keresni a származáskutató hivatalt. Zsidó nevet feltüntető utcatáblát nem hagyhattak meg az új utcatábla mellett, hanem annak felszerelésével egyidejűleg el kellett távolítani a régit.

A végrehajtás során jellemző volt a „zsidó” fogalom kiterjesztő értelmezése. Erre példaként hozható fel Heinrich Hertz, az elektromágneses hullámok létezését bizonyító fizikus, akinek édesapja kikeresztelkedett zsidó volt, és ő maga sem tekintette magát zsidónak, lutheránus hitű volt, de a róla elnevezett intézményeket és utcákat mégis átnevezték.

Münchenben 1936 végén felfedezték, hogy még mindig tizenegy utca visel zsidó nevet, majd a levéltár segítségével azokat is átnevezték. Az egyik levéltári alkalmazott jelentése szerint azonban még mindig lehetséges, hogy

„beható vizsgálat esetén némely névadó zsidóként azonosítható lenne”.³⁴ Az egész birodalomra kiterjedő utasítás értelmében a fennmaradó utcákat mindenképpen át kellett nevezni, így például Karlsruhében és Durlachban az utolsó zsidó utcaneveket is megváltoztatták: az Albert Braun Straße Danziger Straße, a Hertzstraße Röntgenstraße, a Mendelsohn-Platz pedig Rüppurrer-Tor-Platz lett.³⁵

7. A jogszabályok és bírósági döntések utóélete

A családi és utónevek megváltoztatásáról szóló törvény (*Gesetz über die Änderung von Familiennamen und Vornamen*) jelenleg is hatályos, amelyet 2021 tavaszán módosítottak legutóbb.³⁶ A Szövetségi Igazgatási Bíróság 1954. május 7-én a német szövetségi jog részévé nyilvánította,³⁷ így élő jog maradt, majd az 1958. március 7-én meghozott döntésében³⁸ megállapította: „A törvény sem egészében, sem részében

nem tekinthető nemzetiszocialista terméknek, hanem az egyes német államok akkor létező jogát foglalta össze és egységesítette. Egyes kifejezései: *Német Birodalom, Birodalmi Belügyminiszter*, ma már tárgyaltalanok”. A névváltoztatás visszavonására és az utónevek előírhatóságára vonatkozó rendelkezéseit hatályon kívül helyezték, az egyik módosítással megkönnyítették az elvesztett nemesi címek visszavételét, egyebekben – érdemben – nem módosították.

A második végrehajtási rendeletet – a végrehajtási utasításokkal együtt – a szövetségesek 1945. szeptember 20-án hatályon kívül helyezték.³⁹

Az 1998. szeptember 1-jén hatályba lépett a büntető igazságszolgáltatásban hozott nemzetiszocialista jogtalan ítéletek hatályon kívül helyezéséről szóló törvény (*Gesetz zur Aufhebung nationalsozialistischer Unrechtsurteile in der Strafrechtspflege*)⁴⁰ A törvény 1. §-a szerint „a törvény hatályon

kívül helyezi azokat az elmarasztaló büntetőbírói ítéleteket, amelyeket az igazságosság elvének megsértésével 1933. január 30. után a nemzetiszocialista jogtalan rendszer létrehozása vagy fenntartása céljából politikai, katonai, faji, vallási vagy világnézeti okokból hoztak.” E döntések többek között azok, amelyek a törvény mellékletében megjelölt törvényi előírásokon alapulnak. A melléklet 17. pontja ilyenként jelöli meg a zsidó utóneveket érintő második végrehajtási rendeletet.⁴¹

A zsidó áldozatok emlékére az 1938-ban lerombolt zsinagóga helyén állított emlékmű (Drezda, 1987. november)⁴²

STÁL, JÓZSEF

Die Diskriminierung der Juden mittels des Namensrechtes im nationalsozialistischen Deutschland

(Zusammenfassung)

Es ist allgemein bekannt, dass Millionen von Juden während des Zweiten Weltkrieges getötet wurden. Kaum bekannt ist aber, dass ihre physische Vernichtung durch die deutsche Gesetzgebung vorbereitet worden war. Das Gesetz über die Änderung von Familiennamen und Vornamen 1938 regelte das Namensrecht im Deutschen Reich erstmals einheitlich und ermöglichte gleichzeitig die Diskriminierung der Juden. In den Durchführungsvorschriften wurde festgelegt, dass Juden nur bestimmte Vornamen führen durften, ansonsten Pflichtvornamen annehmen mussten. Auch wurde festgelegt, dass

deutschblutige Kinder nur deutsche Vornamen erhalten dürfen. In der Abhandlung werden die wesentlichen Elemente der antisemitischen Namensvorschriften dargestellt, es geht aber auch darum, wie diese von den Gerichten umgesetzt wurden. Darüber hinaus werden spezifische Aspekte der Namensführung: das Verbot des Gebrauchs der jüdischen Namen im Telefonverkehr, die Namen auf Denkmälern, die Firmennamen, die Künstlernamen und die Straßennamen kurz beleuchtet. Einige Worte werden dem Fortbestehen des im NS-Staat erlassenen Namensgesetzes gewidmet.

Jegyzetek

- ¹ dRGBL. Bd. I 1938, Teil I, Nr. 130, 1044. p.
- ² Vornamen. RdErl. d. RMdI. v. 18. 8. 1938. *Ministerialblatt des Reichs- und Preußischen Ministeriums des Innern*, Nr. 35. v. 1938, 1345–1348.
- ³ dRGBL. I S 9/1938.
- ⁴ Az NDK Legfelsőbb Bíróságának 1 Zst (I) 1/63 számú ítélete. In DEMPS, Laurenz (Hg.): *DDR-Justiz und NS-Verbrechen. Bd. 3*. Amsterdam, 2003. 102–103. p.; SEIBERT, Winfried: *Das Mädchen, das nicht Esther heißen durfte*. Leipzig, 1996. Reclam Verlag, 252–253. p.
- ⁵ SEIBERT 1996, 258–273. p.
- ⁶ MAHLBURG, Werner: Die Vornamengebung im Nationalsozialismus. *Das Standesamt*, Nr. 9. v. 1985. 244. p.
- ⁷ „[...] a feleségem a Paula Sara Bernstein, én a Karl Israel Bernstein nevet viselem ezt követően”. Aláírás: Karl Israel Bernstein, lakcím megadva. www.juedische-geschichte-hameln.de/1933bis1945/638bis42/berstein.html.
- ⁸ WERNER, Josef: *Hakenkreuz und Judenstern: das Schicksal der Karlsruher Juden im Dritten Reich*. Karlsruhe, 1990. Badenia, 163. p.
- ⁹ KLEMPERER, Victor: *Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten. Bd. 1*. Berlin, 1995. Aufbau Verlag, 419. p.
- ¹⁰ Luise Solmitz naplója. In HEIM, Susanne (Hg.): *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden. Bd. 2*. München, 2009. R. Oldenbourg, 272. p.
- ¹¹ KLEPPER, Jochen: *Unter dem Schatten deiner Flügel*. Berlin, 1976. dtv, 631. p.
- ¹² 2/181. számú dokumentum. HEIM 2009. 512. p.
- ¹³ <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:NS-juedischeAerzte.jpg>.
- ¹⁴ RATH, Jochen: 18. Oktober 1938 – Eingang des ersten Antrags auf Beischreibung eines jüdischen Zwangsvornamens bei Standesamt Bielefeld. 1. 10. 2013 <https://historischer-rueckblick-bielefeld.com/2013/10/01/01102013/>.
- ¹⁵ WERNER 1990. 163. p.
- ¹⁶ https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Bundesarchiv_Bild_1011-380-0069-33_Polen_Verhaftung_von_Juden_Transport.jpg.
- ¹⁷ Die Gestaltung der Lebensfeiern. Richtlinien. Hrsg. vom Beauftragten des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der N.S.D.A.P. 1942. Verlag Limpert. In MITTERAUER, Michael: *Traditionen der Namengebung: Namenkunde als interdisziplinäres Forschungsgebiet*. Wien–Köln–Weimar, 2011. Böhlau Verlag, 171. p.
- ¹⁸ Kammergericht Berlin, ügyszám nélkül. *StAZ* 1938. 307. p. In MARUHN, Siegfried: *Staatsdiener im Unrechtsstaat*. Frankfurt am Main – Berlin, 2002. Verlag für Standesamtswesen, 159–160. p.
- ¹⁹ Kammergericht Berlin, 1b Wx 151/38. *StAZ* 1938. 464. p. In MARUHN 2002. 158–159. p.; SEIBERT 1996. 160–193. p.
- ²⁰ https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Bundesarchiv_Bild_151-39-23_Volksgerichtshof_Reinecke_Freisler_Lautz.jpg.
- ²¹ Kammergericht Berlin, 1 a Wx 59/40. *Deutsches Recht*, Heft 22. v. 1940. 918–919. p.
- ²² Frankfurter Járásbíróság, ügyszám nélkül. *StAZ* 1941. 50. p. In MARUHN 2002. 160. p.
- ²³ Jüdisches Museum Westfalen Dorsten. https://assets.museum-digital.org/westfalen/images/39/4007-o_invr/reisepass/reisepass-4007-2.jpg.
- ²⁴ MOTZKIN, Leo (Hg.): *Das Schwarzbuch: Tatsachen und Dokumente*. Paris, 1934. Rudolf Olden, 476–477. p.
- ²⁵ SCHWENDER, Clemens: *Wie benutze ich den Fernsprecher? Die Anleitung zum Telefonieren im Berliner Telefonbuch 1881–1996/97*. Berlin – Bern – New York, 1997. Peter Lang, 301–311. p.
- ²⁶ Bíróság és ügyszám megjelölése nélkül. In SEIBERT 1996. 94. p.
- ²⁷ BRUPPACHER, Paul: *Adolf Hitler und die Geschichte der NSDAP, I, 1889–1937*. Norderstedt, 2014. Books on Demand GmbH, 476. p.
- ²⁸ Erlaß des Württ. Polit. Landespolizeiamts an ..., 5/756/2013. In SAUER, Paul (Hg.): *Dokumente über die Verfolgung der jüdischen Bürger in Baden-Württemberg. Bd.1*. Stuttgart, 1966. W. Kohlhammer, 71. p.
- ²⁹ FROMM, Hubert (Hg.): *Die Coburger Juden*. Coburg, 1990. EBW Coburg, 82. p.
- ³⁰ Homberger Kreisblatt. In LOHMANN, Paulgerhard: *Der antijüdische Rassenwahn Hitlers*. Norderstedt, 2014. Books on Demand, 45. p.
- ³¹ RODEN, Günter (Hg.): *Duisburger Forschungen. Bd. 34*. 1986. Braun, 313. p.
- ³² Bayerische Israelitische Gemeindezeitung, 11. p. <https://jhva.wordpress.com/tag/deutschland/>.
- ³³ *Jüdische Straßennamen*. Rd. Erl. d. RMdI. v. 27. 7. 1938. RMBliV 1938. 1284. p.
- ³⁴ FRIEDLÄNDER, Saul: *Das Dritte Reich und die Juden. Bd. 1*. München, 2007. C. H. Beck Verlag, 250. p.
- ³⁵ WERNER 1990. 164. p.
- ³⁶ „Namensänderungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 26. März 2021 (BGBl. I S. 738), das durch Artikel 15 Absatz 17 des Gesetzes vom 4. Mai 2021 (BGBl. I S. 882) geändert worden ist.” www.gesetze-im-internet.de/nam_ndg/BJNR000090938.html.

³⁷ BVerwG II C 206.53. *Entscheidungen des Bundesverwaltungsgerichts*. Köln, 1980. Carl Heymanns Verlag, 138–140. p.

³⁸ BVerwG VII C 109.57. *Deutsches Verwaltungsblatt*. Köln, 1958. Carl Heymanns Verlag, 544–545. p.

³⁹ Kontrollratsgesetz Nr. 1 betreffend die Aufhebung von NS-Recht. www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz1.htm.

⁴⁰ www.gesetze-im-internet.de/ns-aufhg/BJNR250110998.html.

⁴¹ Az ehhez kapcsolódó büntetőfenyegetés és egy elítélés: WERNER 1990. 163. p.

⁴² https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-1987-1109-033,_Dresden,_Denkmal_f%C3%BCr_die_Opfer_des_Nationalsozialismus.jpg.

1. Bevezetés

A fényképészet technológiai oldala hatalmas fejlődésen ment keresztül az elmúlt évszázadok alatt, felhasználásának lehetőségei pedig folyamatosan bővültek, míg végül a mindennapi életünk szerves részévé vált a tág értelemben vett fotográfia. Kezdetben a fényképek készíttetése csak kevesek kiváltsága volt, hiszen az első fényképezőgépek még kézzel készült darabok voltak, a lencsék csiszolása hosszú munkaórákat vett igénybe a mesterek idejéből, emellett a fényérzékeny anyagok előállítás is igen költséges folyamat volt (gondoljunk csak az üvegdíákra vagy a fémlemezekre készített fényképekre). A későbbiekben aztán a technológiai fejlődés és a tömeggyártás bevezetésének hatására egyre nagyobb társadalmi rétegek számára vált elérhetővé a fotográfia, amelyben nagy szerepet játszott a film feltalálása, majd az egyre kisebb formátumok (120-as, majd 135-ös) elterjedése. Jelentős változást hozott a digitális fényképezőgépek megjelenése, melynek eredményeként érünk el a mai, aktuális helyzethez.

Az előbbi folyamatnak minden eleme hatást gyakorolt a fényképészet különféle szakágazataira, így a bűnügyi fotográfiára is. Ezt a fogalmat meglehetősen tágan kell értelmeznünk, magában foglalja a bűncselekmények helyszíneinek feltérképezését, illetve képi rögzítését, a bizonyítási eszközök fényképezését, illetve a gyanúsítottakról, illetve az elítéltekről a bűnügyi nyilvántartásokhoz készült arcképes felvételek készítését. Ide tartoznak továbbá a szemmel is érzékelhető nyomokon túlmenően az ún. teljes spektrumos felvételek is, tehát többek között az ultraviolet és az infravörös tartományban történő leképezések, még tágabb értelmezésben pedig idesorolhatóak a bűnügyi fogászati felvételek, röntgenképek, illetve más hasonló – az igazságügyi szakértők munkáját elősegítő – fényképek készítése is.

A bűnügyi fényképezés mellett használatos továbbá a kriminalisztikai fényképezés¹ fogalma. A kriminalisztikai fényképezés a krimináltechnika² önálló ága, melynek célja a büntettek felderítése szempontjából szükséges tények rögzítése, szemléltetése, eredményeinek felhasználási területe pedig a bűnüldözésre, ezen belül különösen a büntettek megelőzésére, megszakítására és felderítésére korlátozódik. Két fő területét különböztetjük meg: a nyomozási cselekményekkel összefüggő dokumentációs rögzítő és a szakértői kísérleti vizsgálati fényképezést.³

MŰHELY

Gáspár Zsolt

A bűnügyi fényképezés története

2. A bűnügyi fényképezés a kezdetekben

2. 1. A fotográfia kialakulásától a kriminalisztikai célú felhasználásig vezető út

A fotográfia kialakulásának története egy igencsak hosszú folyamattal írható le, melyben közrejátszott számos feltaláló munkássága. Ki kell emelni többek között Johann Heinrich Schultze német fizikus munkásságát, aki az 1720-as években az ezüstsóval kísérletezett. A folyamat a 19. században gyorsult fel igazán. Az első fényképet Joseph Nicéphore Niépce készítette 1826-ban, fényérzékeny anyaggal bevont fémlemezeire. Az expozíciós idő az általa kidolgozott módszerrel nagyjából nyolc órát vett igénybe. A technikát az 1830-as években a szintén francia származású Louis Daguerre tökéletesítette. Az általa kifejlesztett eljárást – a feltaláló neve után – dagerrotípiának nevezzük, melynek lényege, hogy egy ezüsttel bevont rézlapra történt az expozíció, melyet higanygőzben hívott elő és sóval fixált. Az általa készített felvételek expozíciós ideje már jóval kevesebb volt Niépce-énél, nagyjából 30 másodpercet vett igénybe. Szintén nagy változást jelentett a folyamatban Henry Fox Talbot munkája, aki fényérzékeny papírral helyettesítette a fémlelapokat, illetve a Petzval József által az 1850-es években kifejlesztett relatíve nagy fényerejű portréobjektívek.⁴

A fotográfia megszületésével szinte teljesen egy időben kezdetét is vette annak alkalmazása az igazságügyi területeken. 1840 körül a belga rendőrség a dagerrotípia segítségével már készített felvételeket a brüsszeli börtönben.⁵ Jens Jäger (2001) három periódusra osztotta fel a fényképészet bűnügyi célú implementációjának folyamatát:

1. Az ún. kísérleti periódus, mely 1870-ig tartott
2. Az átvételi korszak, melynek során az újjászervezett bűnügyi rendőrségi erők átvették a fotográfia használatát

3. A bűnügyi fényképészet általános rekonstrukciójának periódusa (korai 1890-as évek).⁶

A kísérleti időszakban a fényképészet még gyerekcipőben járt, lényegében a különféle eljárások felhasználhatósági lehetőségeinek kipróbálásával foglalkoztak a korszak szakemberei. Az első periódus lényegében kimerült a szabadságvesztés-büntetésüket töltő rabokról készült felvételek készítésében. Ilyen volt többek között a fentebb említett belga példa 1840 környékéről, de idesorolható Carl Durheim munkássága, aki a berni rabokról és csavargókról készített fényképeket az 1850-es években.

Szintén ebben az évtizedben kezdték meg – kísérleti céllal – a brit börtönökben⁷ is a rabok dokumentálását. A folyamat egyik képviselője James Gardener volt, aki sztereoszkópikus fényképezőgéppel készített felvételeket, főként a vasúti tolvajokról és az idegen bűnözőkről. Egyes országokban, mint például Franciaországban, ugyanakkor nem volt olyan kedvező a fogadtatása a bűnügyi fotográfiának (legalábbis a kísérleti időszakban). A kérdést elsőként Louis-Mathurin Moreau-Cristophe tette fel a *La Lumière*-ben megjelent cikkében, ugyanakkor korántsem volt olyan pozitív visszhangja, mint a brit vagy a svájci eseteknél, sokan egyenesen lealacsonyítónak tartották, hogy a fényképészetet bűnügyi célokra használják fel.⁸

Az 1870-es és 1890-es évek közötti időszak rendkívüli jelentőséggel bírt a bűnügyi fényképészetben és az azonosításban. Ebben az időben egész Európa figyelme Párizsra irányult, ahol egy egészen új személyazonosítási eljárás kezdett el kibontakozni, amely évtizedekre megváltoztatta a kriminalisztika irányvonalait. Az Alphonse Bertillon által megalkotott rendszer gondolatát vitte tovább 1892-ben Hans Gross, akit a kriminalisztika atyjaként is emlegetnek.⁹

2. 2. Bertillon és a „bertillonage”

A Francia Köztársaságban az 1870-es évektől megjelent tanulmányok és sajtóanyagok kiemelt figyelmet fordítottak a visszaeső bűnelkövetésre, melyet „a társadalom méltelyeként” emlegettek. A kor jellemzője volt a szétszórt, rendszertelen, de rendkívül sok anyagot felölelő bűnügyi aktahalmaz, mely a gyakorlatban használhatatlan volt a visszaeső bűnelkövetők bűncselekményeinek nyilvántartására, emellett az elkövetők gyakran elváltak a kinézetüket, tovább nehezítve a felismerésüket. A közvélemény nyomásának engedve 1881-ben a francia belügyminiszter, Pierre Waldeck-Rousseau kidolgozott egy törvényjavaslatot a többszörös bűnelkövetők száműzésére, melyet a képviselőház 1885. március 17-én el is fogadott. A törvény végrehajthatóságának előfeltétele volt viszont egy olyan nyilvántartási rendszer létrehozása, melynek alapján teljes bizonyossággal feltárható egy személy többszörös bűnelkövetői múltja.¹⁰

Az első személyazonosításra használt antropometrikus módszer és bűnügyi labor megjelenése 1882-re datálható, megalkotója a párizsi prefektúra rendőre, Alphonse

Bertillon volt. A francia polihisztor nevét viselő rendszer („Bertillon-rendszer” vagy „bertillonage”) a vizsgált személyek külső megjelenésére támaszkodott (például sebek, hegek, anyajegyek, esetleg tetoválások és egyéb különös ismertetőjegyek), alapjait a test különböző részein végzett mérések adatai jelentették (például a fej mérete vagy a karfeszítávolság). A mérések a test 14 pontján történtek, és magukban foglalták – többek között – az adott személy magasságának, a talp, a kézfej, a felkar és az ornyereg hosszának, a fül méretének, illetve a szemek közti távolságnak a megállapítását.¹¹

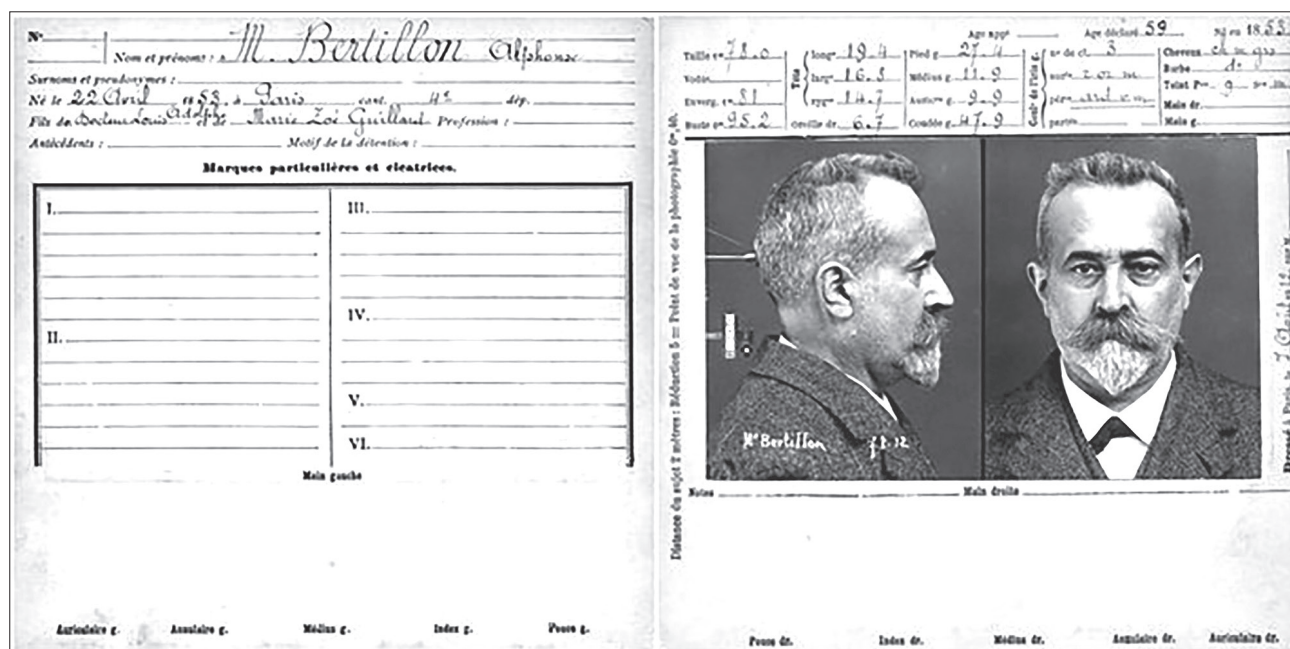
A fényképészet jelentős szerepet kapott Bertillon munkájában. A bűnelkövetők portréfelvételeinek elkészítésére – a mérésekhez hasonlóan – szigorú szabályrendszert épített ki, a fényképeket reggel kellett kivitelezni, homogén megvilágítással, ügyelve a tárgytávolságra, a méretekre, illetve a fényképezés szögére. A folyamat megkönnyítése érdekében megalkotta az ún. Bertillon-széket, melynek lényege, hogy mozdulatlanul, egyenesen tartotta a testet, amíg az exponálás történt, a felvételek ekkoriban ugyanis még a dagerrotípiai eljárással készültek, melynek jellemzője volt a hosszabb expozíciós idő. Kétféle kép készült az alanyokról: egy szemből és egy profilból (oldalirányból), melyen minden esetben balra nézett a fényképen szereplő személy, tehát az arc felületének jobb oldala került rögzítésre a felvételeken.¹²

A Bertillon-rendszer a kor bűnügyi nyilvántartásának reformjaként is felfogható, jelentőségét mutatja, hogy 1880 és 1900 között a világ minden nagyobb városában felállításra került egy-egy antropometrikus labor az ő terve alapján (Párizs 1882, Buenos Aires 1889, Mexikóváros 1892, Bukarest 1893, Berlin és Madrid 1896, Chicago 1897, Lisszabon 1900, London 1901, Kairó és Róma 1902),¹⁴ módszerének alkalmazását az óceán túlsó partján is bevezették.¹⁵ Ugyanakkor korántsem ez volt az egyetlen terület, melyen Bertillon a fotográfiát hasznosította, úttörőnek számítót a bűncselekmények helyszínének megőrkítésében is.¹⁶ Az emberölések áldozatainak fényképezéséhez egy rendkívül magas, háromlábú fotóállványt (tripodot) használt, melynek során egy meghatározott magasságból készített a holttestekről felülnézeti felvételeket.¹⁷

A Bertillon-féle rendszer – hírneve és elterjedtsége ellenére – nem lett hosszú életű, ugyanis rendkívül költséges és nehézkes volt a fenntartása, emellett nyomazonosításra alkalmatlannak bizonyult, így az 1910-es évekbe szinte teljesen felváltotta a daktiloszkópia¹⁸, ugyanakkor a bűnügyi fotográfia terén bevezetett újításai, mint a „rabosító fényképek” („mug shots”), illetve a bűnügyi helyszíni metrikus fényképezés évtizedekig fennmaradtak a gyakorlatban.

2. 3. A bűnügyi fotográfia megjelenése és fejlődése hazánkban

Az első magyar helyszíni fényképek gróf Széchenyi István öngyilkosságát követően készültek a döblingi elme-gyógyintézet falai között 1860 áprilisában. A rendőrség

Bűnügyi adatlap a Bertillon-féle fényképsatolmánnyal¹³

Ludwig Angerer bécsi fényképészt kérte fel a munkára, ám ezek még nem tekinthetők teljes joggal bűnügyi fotóknak, hiszen az eset és a fényképek készítése között hetek teltek el, illetve azokon csak a szoba, illetőleg a bútor szerepelnek, a holttestet viszont nem ábrázolta.¹⁹

Ludwig Angerer felvétele²⁰

Az első – szoros értelemben vett – helyszíni felvételek hazánkban gróf Teleki László politikus öngyilkosságával kapcsolatban készültek 1861. május 9. reggelén, a család pesti otthonában, a felkért fényképész pedig Mayer György volt. Az eset különlegessége, hogy Mayer a helyszín megragadására a sztereó-fényképet választotta, amelynek lényege, hogy az ilyen módon készült képet egy erre kialakított nézőkébe helyezve valóság-hű, háromdimenziós térhatásra emlékeztető képet látunk.²¹ A helyszíni szemlén jelen volt Pest rendőrfőkapitánya és főügyésze,

egy fegyverszakértő, illetve Mayer úr mint fényképész, aki négy fényképet is készített a munka során. A helyszíni szemle öngyilkosságot állapított meg, melyet megerősített az áldozaton végzett boncolás, illetőleg az áldozat asztalán talált tea vegyészeti vizsgálatának negatív eredménye is.²² A fényképek jelentősége gyorsan megmutatkozott, melynek oka egyrészt az áldozat közéleti tevékenységében és személyének ismertségében, másrészt az eset furcsa körülményeiben keresendő. Kétségre okot adó tény – többek között –, hogy a politikus egy nappal az első országgyűlési vita előtt lőtte föbe magát. Emellett a rendőrségi jegyzőkönyvek utólagos meghamisítása és az ellentmondásos tanúvallomások is kulcsfontosságú tényként kezelendők.²³

Mayer György felvétele Teleki László holttestéről²⁴

Az 1870-es években aztán megkezdődött az arcképek rendőrségi archiválása. Ez a folyamat különösen a betyárok körözésének elősegítése céljából indult meg. 1882-től hetente kétszeri megjelenéssel elindult a *Rendőri Lapok*, melynek címlapján közölték a körözött, illetve a kézre ke-

rített betyárok portréképeit. Letzter Lázár, szegedi fényképész munkásságának köszönhetően készültek portrék Rózsa Sándorról és betyártársairól is a szegedi várbörtönben.²⁵ A korszakra jellemzően levonható a következtetés, miszerint az ilyen jellegű munkákat jobbra az elismert fényképészek szakértelmére bízták. Letzter többek között olyan munkákat tudhatott magáénak, mint Sándor, orosz nagyherceg és a Cezarevics ezred (61. számú cs. kir. sorozred) tisztikarának csoportképe, és olyan rangos eseményeken mutatkozott be képeivel, mint az 1873. évi bécsi világkiállítás.²⁶ A Letzter készítette betyárportrék jelentősége – a Teleki-ügy során készült felvételekhez hasonlóan – a közvélemény formálásában mutatkozott meg igazán. Habár a felvételek készítésekor a fényképek megjelenítése a sajtóban (az 1880-as évekig) nem volt bevett eljárás, az utólag albumokba rendezett képek Ráday Gedeon királyi biztos tevékenységét voltak hivatottak alátámasztani, jelentős közvélemény-formáló erővel. A technika fejlődésének köszönhetően aztán az 1890-es évek végétől a Letzter-féle betyárképek több kiadványban is megjelentek (*Sötét idők, Betyárlegendák*), a kiadványok fennmaradt példányainak köszönhetően pedig a sorozat néhány képét megismerheti a mai kor embere is.²⁷

A Belügyminisztérium 1896. február 5-én kelt 1621. számú körrendeletében kötelezően előírták a letartóztatott személyek fényképezését, különösen a súlyosabb, illetve a vagyon elleni bűncselekmények visszaeső elkövetőit, illetve a veszélyesebb bűnelkövetőket. A rendeletben szerepelt továbbá, hogy amennyiben a felvételekre közbiztonsági célból a későbbiek során szükség lenne, a fényképek a vonatkozó büntetés-végrehajtási intézetekből beszerezhetőek. A rendeletben szerepelt az is, hogy „a fényképezés most már rendszeresen és a célnak megfelelően eszközöltetik”.²⁹ Ez alapján levonható az a következtetés, hogy a rendelet – és megjelenésének ideje – egy újabb korszakhatárként is felfogható a bűnügyi fényképezés történetében.

A következő rendelet a „m. kir. igazságügyi és belügyi miniszterek 1908. évi 24 300. I. M. számú rendelete az országos bűnügyi nyilvántartás tárgyában”. A rendelet III. fejezetének 16. §-a kibővítette a kötelezően előírt fényképkészítés alanyi körét. A jogszabály precízen és részletesen előírta a felvételek elkészítésének módját, a fényképek előállításának módszerét, a fényképezéssel kötött szerződés tartalmát, valamint az elkészült képek felhasználására, illetve tárolására vonatkozó szabályokat. Emellett a függelékéből kiderült az is, hogy az eljáró fényképész titoktartási kötelezettség is terhelte a munkája során tudomására jutott hivatalos ügyekkel kapcsolatban.³⁰

A rendelet megjelenését követően 1909-ben kezdte meg működését az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal.³¹ A hivatal két részre tagozódott, az igazságügyi és a közigazgatási (rendőri) osztályra. Az igazságügyi osztály feladata a beérkezett anyagok jogi felülvizsgálatán túl magában foglalta a kapcsolattartást a külföldi hatóságokkal. A hivatal szervezettsége akkortájt világszínvonalúnak számított. A bűnügyi fényképezés (a daktiloszkópia, személyazonosítás, laboratóriumi munkálatok és adminisztratív feladatok mellett) a rendőri osztály tevékenységei közé tartozott. A két osztály további szakcsoportokra és alosztályokra tagozódott, melyek egyike a fényképgyűjtemény és a fényképezési műterem volt.³²

Az évtized talán legjelentősebb bűnügyének tekintették a dánosi rablógyilkosság³³ néven elhíresült ügyet, mely a hazai kriminalisztika fejlődésének történetébe meghatározó jelenséggént lépett be. 1907. július 19. éjjelén ismeretlen tettesek kirabolták a dánosi (ma Dánszentmiklós) Szarvas csárdát, melynek során négy személy ellen követtek el emberölést. Az eset etnikai vonatkozásai miatt meglehetősen nagy visszhangot keltett, erőteljes társadalmi nyomás nehezedett a csendőrségre.³⁴

A fotográfia megfelelő alkalmazása a hírhedt bűneset kapcsán is eredményre vezetett. A bűnügyi helyszín felderítése során a kimerülő járásőrmester egy borosüvegen ujjnyomokat vett észre, így az üveget biztonságba helyezte. Az ujjnyomokról a szakértő később fényképfelvételeket készített, melyek alapján sikerült azonosítani Lakatos Jánost (Sztojka Párnót).³⁵ Az elkövető személyének eredményes felderítése köszönhető a daktiloszkópiai nyilvántartás gyors hazai bevezetésének, melyre 1902-ben került sor (többek között Pékáry Ferenc révén), nagyjából 2000 mintával. Ezek a Magyar Királyság ügyészségeinek köszönhetően 1906-tól kiegészültek az ügyészségek illetékességi körébe tartozó fogházak rabjainak ujjnyommintáival, illetve 1908-tól a járásbíróságokon is elrendelték az ujjnyomok levételét. Ez az adatbázis egészült ki a Bertillon-rendszerből adaptált fényképezési megoldásokkal, mely – főként – a visszaeső bűnelkövetőkre koncentrált.³⁶

RENKÓ KÁLMÁN,

Photographie von L. Letzter Szegedin.
wegen Raub und Diebstahl auf 20 Jahre
verurtheilt.

Letzter egyik betyárportréja
(a fotón Renkó Kálmán)²⁸

3. A 20. század bűnügyi fényképészete

A fényképészetben rengeteg újítás történt a 20. század első felében. A bűnügyi fotográfiában ezek a változások legfőképpen a használt technológia kapcsán nyilvánultak meg, ellenben a munka technikai része évtizedekig változatlan maradt: a személyazonosítás a Bertillon-féle rendszer fotográfiai eljárásainak és a daktiloszkópiái nyilvántartásnak az együttes használatára támaszkodott.

A technológia fejlődése az 1910-es évektől rohamosan felgyorsult, köszönhetően az első 35 mm-es formátumú fényképezőgép, az Oskar Barnack által tervezett UR-Leica 1914-es megjelenésének, mely mérföldkőként vonult be a fotográfia történetébe, és amely egyszer s mindenkorra hírnevet szerzett Ernst Leitz vállalatának. Az 1920-as évekre a típust továbbfejlesztették a Max Berek által tervezett szintén világhírű objektívvel (Elmax, majd Elmar néven), így kereskedelmi forgalomba már ezt a verziót hozták.³⁷ Az 1930-as évekre a fotográfia mind nagyobb és nagyobb tömegeket hódított meg, ennek okán pedig egyre több vállalat kezdte meg a fényképezőgépek tömeggyártását, illetve egyre több típus jelent meg. Az 1930-as évek vívmányai többek között az első tükröreflexes fényképezőgépek (például az Exakta VP model „A”) is,³⁸ amely a fényképezés idővonalának következő nagy állomása. Továbbá rendkívül jelentős hatása volt a fejlődésre a Riszdorfer Ödön által 1930-ban szabadalmazott szerkezet, mely önműködő módon szabályozta a megvilágítási időt. Egy évtizeddel később, 1940-ben a Riszdorfer által alkotott rendszer felhasználásával gyártották az Agfa Karat gép egyik típusát. Szintén hazai sikernek tekinthető a Duflex fényképezőgép megalkotása 1948-ban a Gamma Optikai Művekben, melyet Dulovits Jenő tervei alapján készítettek. Itt már egy vízszintes betekintésű, beugró fényrekeszes, tükröreflexes rendszerről volt szó, amely kisfilmmel működött.³⁹

Az 1930-as évektől fogva egyre többen kezdtek el foglalkozni a bűnügyi fényképezés szakmai oldalának tökéletesítésével, melynek természetes részeként a gyakorlati tapasztalatok összegzésére és a legjobb tippek, praktikák („*best practice*”) megfogalmazására is egyre több szerző vállalkozott, kiváltképp az amerikai kontinensen.⁴⁰ A szakmai diskurzus elindulását követően kialakultak ún. íratlan szabályok a szakterületen dolgozó fényképészek munkája során. Ezek olyan kérdéseket érintettek, mint hogy az egyes munkafolyamatokhoz milyen típusú objektívet⁴¹ ajánlott használni, melyek az ideális fényviszonyok egy közüti baleset fotózásához, emellett megjelentek a fényképészet forenzikus felhasználásának specifikusabb irányaira vonatkozó gyakorlati útmutatások is, mint például az ujjnyomok rögzítésének fotográfiai metodikája.⁴²

A szakemberek által összegyűjtött információ rendkívül hasznosnak bizonyult, hiszen a fényképészeknek rengeteg nehezítő körülménnyel kellett megbirkózniuk. Az egyik ilyen különösen nagy fejtörést okozó probléma a színek ábrázolása volt, hiszen az első színes film, a Kodachrome 1935-ös bevezetéséig csak fekete-fehér filmekre történt a

fotózás. Ugyanakkor az Eastman Kodak által kiadott film sem volt teljes megoldás a kérdésre, hiszen ez a technika még mindig meglehetősen messze állt a napjainkban még forgalomban lévő színes filmektől, az előhívásuk bonyolult volt, hiszen az exponált filmet vissza kellett küldeni a gyárba, emellett a színek nem is bizonyultak tartósak.⁴³

Összefoglalva, mivel csak az 1930-as évek végén kezdett „kibontakozni” a színes filmek gyártása, így annak professzionális alkalmazhatóságáig a fekete-fehér nyersanyagokon kellett visszaadni a színeket, ami olyan tudatosan megtervezett lépéseket kívánt, mint például a megfelelő szűrők használata. Ki kell emelni azonban, hogy ugyanebben az időszakban kezdtek el kísérletezni a spektrum infravörös tartományában történő fényképezéssel, megjelentek az első infravörösre érzékenyített nyersanyagok.⁴⁴ Jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy ezzel az eljárással már a valóság egy olyan részletéről is információ – és ezáltal potenciális bizonyítékok – nyerhetők ki, amelyeknek az érzékelésére egészen addig szabad szemmel nem volt lehetőség. A spektrum másik oldalán elhelyezkedő ultraibolya-tartományban történő felvételkészítés szintén ebben az évtizedben alakult ki, az első ilyen fényképet 1934-ben használták fel bíróságon, szemben az első színes fényképpel, melyet csak 1943-ban⁴⁵, sőt egészen az 1960-as évek vitatottnak számított bizonyítékként történő felhasználhatóságuk.⁴⁶

Az UV-s leképezéssel már olyan potenciális bizonyítékokat is sikerült dokumentálni, mint a sokszínű felületeken hagyott ujjnyomok, a testnedvek (például vér, ondó, vizelet), illetve a későbbiek során bevett eljárássá vált a bankjegyek és más értékpapírok UV-fényre láthatóvá váló anyaggal történő megjelölése a tolvajok könnyebb azonosítása érdekében.⁴⁷ Az UV-fényképezés felhasználható,⁴⁸ továbbá a kézzel írt dokumentumok eredetiségének ellenőrzésére is,⁴⁹ ugyanis ha hamisítás, illetve az eredeti szöveg átírása történt, ezzel a módszerrel az ilyen típusú csalások is könnyedén kideríthetővé váltak.⁵⁰

Az 1960-as évek elejére aztán – rengeteg szakmai vitát követően – a színes film használata általánosan elfogadottá vált azzal, hogy továbbra is voltak bizonyos munkák, melyekre fekete-fehér filmet használtak.⁵¹

Az 1960–70-es évekre kikristályosodott a bűnügyi fényképészet szigorú szabályrendszere, amely a szakemberek átlagon felüli képzettségén túl megkövetelte az évtizedek alatt kialakult merev szabályok betartását, illetve rögzültek a kriminalisztikai fényképészet alapelvei is, mint a gyors és pontos ábrázolás, a nagyfokú hitelesség, a múltó jelenségek megörökítése, a láthatatlan sajátosságok láthatóvá tétele és a korlátlan sokszorosítás lehetősége.⁵² A bűnügyi fényképfelvételek kiértékelésének későbbi megkönnyítésének céljából elvárassá vált a felvételek készítésekor azok körülményeinek feltüntetése (például objektív adatai, expozíciós idő, színszűrők fajtája), emellett egyre nagyobb jelentőséggel bírtak a szakértők is az egyes fotók értékelésének folyamatában.⁵³

Az 1980-as években megjelentek a minőségi, ún. „*point-and-shoot*” gépek, melyek teljesen automata rendszerrel voltak ellátva, kezelésük pedig emiatt rendkívül egyszerű volt. Szintén az évtized jellemzője, hogy új,

egyre jobb minőségű filmtípusokat dobtak piacra a gyártók,⁵⁴ melyek ugyan a polgári felhasználás terén egészen a 2000-es évekig használatban maradtak, ugyanakkor fel-törekvőben volt egy teljesen új, modern technológiai vív-mány, amely mindent megváltoztatott.

A következő mérföldkő a digitális képalkotási technol-ógiákkal készített anyagok bizonyítékként történő fel-használására irányuló döntés volt 1991-ben, Virginiában, elsőként a digitálisan feldolgozott ujjnyomokról.⁵⁵ A di-gitális képalkotási eljárások megjelenésével újra rob-banásszerűen felgyorsult a technológiai fejlődés, mely folyamat a tanulmány írásakor még javában tart. Arról, hogy ez a folyamat a jövőben hová vezet, csak találgatni tudunk.

4. Összegzés helyett

Amint a fentiekből is látható, a fotográfia történetének számos mozzanata kiemelt jelentőséggel bírt a személy-azonosítás, a helyszíni dokumentáció, illetve a bűnügyi nyilvántartás fejlődésében. A technológiai fejlődés szá-mos eredménye segíti a 21. századi nyomozó hatóságok munkáját, mint például a háromdimenziós térszkenner⁵⁶ vagy a teljes spektrumos (UV – IR) fényképezés. Mind-azonáltal e folyamat pozitív oldalán túlmenően minden-képpen megemlítendő, hogy a technológia e vívmányai

rendelkeznek egy ún. árnyoldallal is, melyek egy-egy megnyilvánulása hosszú és fáradtságos munkával teli órá-kat okozhat az igazságügyi informatikai szakértőknek⁵⁷ és a nyomozó hatóságoknak is. A fotográfiában az egyik ilyen, gyakran felmerülő problémakör a digitális fény-képek bizonyítékként történő felhasználásával kapcso-latos, hiszen az analóg, filmre történő felvételkészítéssel összevetve az előbbinél sokkal tágabb tér áll rendelkezé-sünkre a bizonyíték manipulálására.⁵⁸ A jelenség nem új keletű, előfordulása az analóg felvételeknél is dokumen-tált, ugyanakkor az előhívott filmek manipulálására sok-kal szűkebb körben van lehetőségünk (például a felvételek nagyításakor), illetve az eredeti bizonyíték (a film) nem másítható meg olyan szinten, mint a digitális fájlknál. A digitális fényképezőgépek javára írható ugyanakkor, hogy a szakemberek azonnal látják a felvétel eredményét, illetve nincsenek korlátozva a készíthető felvételek meny-nységét illetően.

Látható továbbá a kronológiai áttekintésből, hogy a bűnügyi fényképezés minden korszakban megkívánta a lehető legnagyobb szakértelmet. Ezt alátámasztja az a pusztá tény, hogy az ilyen jellegű munkafolyamatokra mindig a leghozzáértőbb, legnagyobb szakmai tudással rendelkező szakembereket kérték fel, nem meglepő mó-don, hiszen a pontatlanság, helytelen, esetleg torz fény-képek készítése negatív hatással lehet a nyomozásra, es-hetőlegesen justizmordhoz⁵⁹ vezethet.⁶⁰

GÁSPÁR, ZSOLT

Die Geschichte der Kriminalfotografie

(Zusammenfassung)

Die Fotografie hat sich seit ihrer Entstehung tiefgründig weiterentwickelt. Diese Weiterentwicklungen waren, die Veränderungen der fotografischen Perspektive in den verschiedenen Epochen, die gesellschaftliche At-mosphäre, die für die jeweilige Epoche charakteristisch war, sowie die Möglichkeiten, die sich mit der jeweili-gen, technischen Weiterentwicklung ergaben. Die Fo-tografie wurde praktisch mit ihrer Entstehung direkt für die Kriminalistik genutzt, da damit die Dokumentation des Tatortes und das Sicherstellen der Spuren leichter wurden als zuvor. Die Beweiskraft wurde auch durch die bildliche Feststellung gesteigert. Die Fotografie spielte

nicht nur in der Festhaltung der Tatorte eine große Rolle, sondern auch in der Täterdokumentation im Strafregis-ter. Damit war die Identifizierung rückfällig gewordener Täter, sowie die Dokumentation und Archivierung ge-suchter Täter einfacher und machte sie teilweise auch erst möglich.

Das Ziel der Dissertation ist die chronologische Darstel-lung der Kriminalfotografie von ihrer Erscheinung bis zu den gegenwärtig angewandten Methoden und Verfahren. Es wird aufgezeigt wie die einzelnen Entwicklungsschrit-te der Verfahren zur Entwicklung der uns heute bekannten Methoden und Verfahren beigetragen haben.

Jegyzetek

¹ A modern kriminalisztikai fényképezésről lásd részletesebben PET-RÉTEI Dávid: A kriminalisztikai fényképezészet egyes aktuális kérdé-sei. *Magyar Bűnüldöző*, 2020. 1–2. sz. 12–22. p.; Uő: Kriminalisztika-i fényképezészet – helyszínek fényképes dokumentálása. In SZABÓ Gyula (szerk.): *Munkabaleseti helyszínek dokumentálása*. Budapest, 2014. Óbudai Egyetem, 94–95. p.

² Lásd PETRÉTEI Dávid: Gondolatok a helyszíni krimináltechnika egyes elméleti és gyakorlati kérdéseiről. *Belügyi Szemle*, 2013. 10. sz. 34–64. p.

³ DÉRY Péter (szerk.): *Kriminalisztikai szöveggyűjtemény főiskolai hallgatók részére*. Budapest, 1998. Rejtjel Kiadó, 10. p.

⁴ DOBĂRCEANU, Nicu Răzvan: Judicial Photo in Forensic Science. Fo-tografia Digitală În Criminalistică. *Forensic Science*, 2011. 3. sz. 732. p.

⁵ Uo. 733–734. p.

⁶ JÄGER, Jens: Photography: A Means of Surveillance? *Judicial Pho-tography, 1850 to 1900. Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History and Societies*, 2001. 1. sz. 3–4. p.

- ⁷ A korszak börtöneiről lásd részletesebben MEZEY Barna: A polgárosodás korának börtönügye a 19. században. In MEZEY Barna – LŐRINCZ József: *A magyar börtönügy története*. Budapest, 2019. Dialóg Campus Kiadó, 71–115. p.; MEZEY Barna: *A börtönügy a 17–19. században: A börtön európai útja*. Budapest, 2018. Gondolat Kiadó.
- ⁸ JÄGER 2001. 4–6. p.
- ⁹ TREMMEL Flórián – FENYVESI Csaba – HERKE Csongor: *Kriminálisztika (Forensic Science)*. Budapest–Pécs, 2009. Dialóg Campus Kiadó, 41. p.
- ¹⁰ PIAZZA, Pierre: *Alphonse Bertillon and the Identification of Persons (1880–1914)*. 2016. augusztus 26. <https://criminocorpus.org/en/expositions/anciennes/suspects-defendants-guilty/alphonse-bertillon-and-identification-persons-1880-1914/>.
- ¹¹ BUDA, Octavian – CEAPĂ, Irinela-Nina – KOZMA, Andrei: Bertillonage and Criminal Anthropology in Bucharest, 1893. *Romanian Journal of Legal Medicine*, 2018. 2. sz. 210. p.
- ¹² ALVAREZ, Teresa Montiel: La Fotografía Policial en el Siglo XIX. El Sistema Bertillon. *Art y Hum. Revista Digital de Artes y Humanidades*, 2016. 21. sz. 156–157. p.
- ¹³ <https://mult-kor.hu/imadnivalo-rendorsegi-foto-egy-keteves-korteltolvajrol-20160201>.
- ¹⁴ PIAZZA 2016.
- ¹⁵ Lásd HADDEN, Alex: The Identification of Criminals by the Bertillon-system. *The Western Reserve Law Journal*, 1897. 7. sz. 165–174. p.
- ¹⁶ Ekkortájt kezdődött meg ugyanis annak a ténynek a felismerése, hogy a nyomozásokat nem lehet a beismerő vallomások kikényszerítésére alapozni, helyette a tárgyi bizonyítási eszközökre kezdték el fektetni a hangsúlyt. Lásd FENYVESI Csaba: A modern kriminálisztika történeti előzményei. *Jogtörténeti Szemle*, 2013. 3–4. sz. 32. p.
- ¹⁷ FAREBROTHER, Richard – CHAMPKIN, Julian: Alphonse Bertillon and the Measure of Man: More Expert than Sherlock Holmes. *Significance*, 2014. 2. sz. 36–39. p.
- ¹⁸ FENYVESI Csaba: *A kriminálisztika tendenciái. A bűnügyi nyomozás múltja, jelene, jövője*. Budapest, 2014. Dialóg Campus Kiadó, 80. p.
- ¹⁹ BOGDÁN Melinda: A rabosító fénykép. A rendőrségi fényképezés kialakulása. *Budapesti Negyed*, 2005. 1–2. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00034/bogdan.html>.
- ²⁰ www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/200801/szechenyi_szeme.
- ²¹ Uo.
- ²² CSERNUS Szilveszter: Bécs elleni lázadás helyett öngyilkosság: Teleki László tragédiája. <https://mult-kor.hu/beccs-elleni-lazadas-helyett-ongyilkossag-teleki-laszlo-tragediaja-20150508?pldx=2>.
- ²³ TARIÁN M. Tamás: Teleki László öngyilkossága. <https://rubicon.hu/kalendarium/1861-majus-7-teleki-laszlo-ongyilkossaga>.
- ²⁴ <https://mult-kor.hu/beccs-elleni-lazadas-helyett-ongyilkossag-teleki-laszlo-tragediaja-20150508>.
- ²⁵ BOGDÁN 2005.
- ²⁶ T. KNOTIK Márta: A Csongrád megyei fényképezés kezdetei (1859–1879). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978–79/1*. Szeged, 1980. Móra Ferenc Múzeum, 139–140. p.
- ²⁷ FÁRI Irén: Szegedi betyárfényképek. Adatok a betyárkérdéshez Ráday Gedeon királybiztos idejéből. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok. Studia Historica 2*. Szeged, 1999. Móra Ferenc Múzeum, 442–445. p.
- ²⁸ https://napitortenelmiforras.blog.hu/2017/03/13/_a_zsivany_sirjan_nem_no_fu.
- ²⁹ BOGDÁN 2005.
- ³⁰ Uo.
- ³¹ TARTSÁNYI Dániel: A kriminálisztika intézményeinek fejlődése. In IRK Albert (szerk.): *Büntetőjogi dolgozatok Finkey Ferenc irodalmi munkássága négyévtizedes évfordulójának emlékére*. Pécs, 1936. Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 350. p.
- ³² SZIGETVÁRI Oszkár: A magyar bűnügyi nyilvántartás kezdete. In PARÁDI József (szerk.): *Ünnepi parergák Boda József 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2018. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 172. p.
- ³³ Az eset részleteire jelen tanulmányban terjedelmi okokból nem tértek ki. A bűncselekményről lásd részletesen Ibolya Tibor munkáit. IBOLYA Tibor: A dánosi rablógyilkosság kutatásának egy érdekes eredeti forrása. *Magyar Rendészet*, 2017. 2. sz. 173–181. p.; Uő: A dánosi rablógyilkosság ügyésze: Dr. Gáll Endre. *Ügyészek Lapja*, 2014. 2. sz. 21–32. p.; Uő: A daktiloszkópia és a dánosi rablógyilkosság. *Jogtörténeti Szemle*, 2013. 2. sz. 35–42. p.
- ³⁴ GAÁL György: A dánosi rablógyilkosság – és ami mögötte van. *Médiakutató*, 2007. ősz. https://epa.oszk.hu/03000/03056/00028/EPA03056_mediakutato_2007_osz_01.html.
- ³⁵ IBOLYA Tibor: Az első magyar kriminálisztikai tankönyv és szerzője. *Ügyészek Lapja*, 2012. 2. sz. 77–84. p.
- ³⁶ SZIGETVÁRI 2018. 176–177. p.
- ³⁷ <https://leica-camera.com/en-int/100-years-leica-photography>.
- ³⁸ <http://licm.org.uk/livingImage/1930Room.html>.
- ³⁹ SEVCSIK Jenő – HEFELLE József: *Fényképészet*. Budapest, 1980. Műszaki Könyvkiadó, 53–54. p.
- ⁴⁰ Kiemelhető a szerzők sorából a Kansas City-beli Charles Calvin Scott, akinek több cikke is megjelent az 1930-as évek során a bűnügyi fényképészet különböző területeiről, egészen a bizonyítékokként kezelt negatívokról történő nagytításoktól kezdve a helyszíni nyomozás során alkalmazott fotográfiai gyakorlatig. Lásd például SCOTT, Charles Calvin: Legal Photography: Exposure, Development and Finishing as Factors in Good Legal Photography. *Current Legal Thought*, 1935. 4. sz. 322–324. p.
- ⁴¹ A bűnügyi helyszíneken történő munkavégzéshez már ekkor is egy cserélhető objektív gépvázlat, mellé pedig nagylátószögű, normál és telefoto objektíveket is ajánlottak, minden eshetőségre felkészülve azzal, hogy amennyiben a körülmények engedik, törekedni kell a normálobjektív használatára. Lásd SCOTT, Charles Calvin: Photography in Criminal Investigations. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 1938. 3. sz. 386–387. p.
- ⁴² O'BRIEN, J.: Simple Photography for Policemen. *Police Journal*, 1936. 2. sz. 173–182. p.
- ⁴³ COE, Brian: *Colour Photography. The First Hundred Years 1840–1940*. London, Ash & Grant, 121. p. <https://filmcolors.org/timeline-entry/1277/>.
- ⁴⁴ SCOTT 1938. 392–401. p.
- ⁴⁵ Az első dokumentált eset, melyben színes fényképet használtak fel bizonyítékként a *Green v. City and County of Denver* ügy volt (111 Colo. 390, 142 P. 2d. 277) 1943-ban. A vádlott egy hentes volt, aki ellen romlott hússal történő kereskedelem miatt indult eljárás, a bizonyítékként bemutatott színes filmen pedig a szóban forgó romlott húsról és a mellé helyezett friss húsról készült összehasonlító felvétel volt látható. Az eset remekül szemléltette az igényt a színes film bizonyítékként történő felhasználhatóságára, ugyanakkor szintén nagyon jól bemutatja a helyes exponálás és a fényképezési szaktudás elengedhetetlen voltát a tény, hogy a vádlott kifogásolta a fényképet, mivel az alulexponált volt (a helyes exponáláshoz képest kevesebb fény jutott a filmre), amely hatással volt a felvételen szereplő hús színére, nem valóságként adta vissza azt. Lásd CONRAD, Edwin: Color Photography, an Instrumentality of Proof. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1957–1958. 3. sz. 326–327. p.
- ⁴⁶ REIS, George: Forensic Imaging – An Overview. *The Journal of Biocommunication*, 2005. 2. sz. <http://jbiocommunication.org/issues/31-2/feature4.html>.
- ⁴⁷ www.crime-scene-investigator.net/ultravio.html.
- ⁴⁸ Az UV tartományban történő fényképezés az igazságügyi orvostanban is rendkívül sokrétűen alkalmazható. Lásd erről részletesebben: HEMPLING, Stephen M.: The Applications of Ultraviolet Photography in Clinical Forensic Medicine. *Medicine, Science and Law*, 1981. 3. sz. 215–222. p.
- ⁴⁹ A törölt kézzel írt szövegekre ugyanakkor az infravörös megvilágítás sikeresebben alkalmazható. Lásd HILTON, Ordway: Reappraising Infrared Photography's Worth in Deciphering Erased Writing. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1966. 3. sz. 368–370. p.

- ⁵⁰ GAYET, Jean: A Method of Superimposed Photography Applied to Criminalistics. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1953–1954. 3. sz. 389. p.
- ⁵¹ A későbbiekben aztán ez az álláspont 360 fokos fordulatot vett, hiszen a szakemberek felismerték a tényt, hogy a fekete-fehér fényképen nem lehet tökéletesen visszaadni minden olyan részletet, amely segítheti a nyomozást (pl.: a holttesteken észlelhető különféle elszíneződéseket). Lásd: DÉRY 1998. 24. p.; OSTLER, R. D.: A New Concept in Colour Photography. *Police Journal*, 1962. 4. sz. 278. p.
- ⁵² VISKI László: Bűnügyi fényképezés. In VARGHA László (szerk.): *Kriminálisztika. Egységes jegyzet*. Budapest, 1975. Tankönyvkiadó, 58. p.
- ⁵³ Uo. 67. p.
- ⁵⁴ MILLER, Larry S. – MARIN, Norman: *Police Photography*. New York, 2015. Routledge, 6. p.
- ⁵⁵ REIS 2005.
- ⁵⁶ Lásd PETRÉTEI Dávid: Háromdimenziós képalkotás a kriminalisztikában. *Belügyi Szemle*, 2016. 7–8. sz. 77–86. p.; ANGYAL Miklós – PETRÉTEI Dávid: Forenzikus archeológia – Bűnügyek felderítése a

- háromdimenziós képalkotás és a kiterjesztett észlelés felhasználásával. *Rendőrségi Tanulmányok*, 2020. 3. sz. 4–57. p.
- ⁵⁷ Lásd bővebben BENDES Ákos: A szakértő szerepe a digitális adat elemzése során a büntetőeljáráásban. In TÓTH Dávid – BENDES Ákos László – DIÓSI Szabolcs – GÁSPÁR Zsolt – PROJICS Nárcisz – SERBAKOV Márton Tibor – SZÍVÓS Alexander Roland (szerk.): *A pécsi jogász doktoranduszoknak szervezett konferencia előadásai. Konferenciakötet I–II*. Pécs, 2021. PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 68–76. p.; MÁTÉ István Zsolt: *Az igazságügyi informatikai szakértő a büntetőeljáráásban (doktori értekezés)*. Pécs, 2017. PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola.
- ⁵⁸ BENDES Ákos: A digitális adat felhasználása a büntetőeljáráás során. In TÓTH–BENDES–DIÓSI–GÁSPÁR–PROJICS–SERBAKOV–SZÍVÓS (szerk.) 2021. 21. p.
- ⁵⁹ Lásd részletesebben FENYVESI Csaba: A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák. *Belügyi Szemle*, 2014. 3. sz. 30–59. p.
- ⁶⁰ Ez könnyedén előfordulhat például a fényképről történő felismertetésnél is. Lásd a témáról részletesebben FENYVESI Csaba: Fénykép-, videó-, hang-, tárgyfelismerési kísérlet a magyar bíróságok döntéseiben. *Ügyészek Lapja*, 2021. 1–2. sz. 17–32. p.

Serbakov Márton Tibor

A Dohány utcai zsinagógánál történt két merénylet a korabeli jogszabályok és antiszemita szervezetek tükrében

Éberhardt Gábor a napjaink terrorcselekmény-értelmezési körébe tartozó első magyar történelmi események közé sorolja báró Nopcsa Ferenc cselekményét, aki 1919-ben pisztollyal kényszerített egy pilótát arra, hogy Győről Bécsbe szállítsa, illetve Matuska Szilveszter nemzetközi visszhangot is kiváltó 1931-es biatorbágyi viadukt elleni robbantásos vasúti merényletét.¹ Ebbe az értelmezési körbe további esetek is sorolhatók a Horthy-korszakból, így az Ébredő Magyarok Egyesületének tevékenysége, különösen az 1922. április 3-án az Erzsébetvárosi Körben, a liberális pártok vacsoráján elkövetett bombamerénylet,² Zatlóka Emil 1931. április 3-i lövöldözése Budapesten, a Dohány utcai zsinagógában³ és az 1939. február 3-án ugyanitt elkövetett kézigránátos merénylet.⁴ Jelen tanulmány a korabeli hazai jogszabályok és az antiszemita szervezetek kontextusába helyezve elemzi a Dohány utcai zsinagóghoz kötődő 1931-es és 1939-es merényleteket.

1. A korszak magyar büntetőjoga és a zsidókat hátrányosan érintő törvényhozás

A két világháború között változtatásokkal élt tovább az 1878. évi V. tc., a Csemegi-kódex. Az 1920-as években stabilizálódott új rendszer büntetőjog-alkotása elsősorban az állam elleni bűncselekmények szigorítása mentén haladt, a konzervatív, majd egyre inkább nyíltan jobboldali politika jegyében.

A Csemegi-kódex államrendet védő liberális rendelkezéseit felváltotta az állam és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. tc., az ún. rendtörvény, mely a szabályozás súlypontját az állam és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló különböző magatartások pönalizálására helyezte. A büntetési tételeket jelentősen szigorította, a tényállások fogalmi rendszerével tág értelmezési lehetőséget nyújtva a bűnüldöző hatóságoknak, kiterjesztve a büntetőjogi felelősség körét. A kifejezetten az illegális baloldali mozgalmak ellen irányuló törvényt 1930-ban statáriális bírósági eljárásban is alkalmazták, halálbüntetés kiszabásával.⁵ Az 1931-es biatorbágyi viadukt elleni robbantásos merényletre hivatkozással bevezetett statárium keretében több kommunistát is le tartóztattak, köztük Fürst Sándort, Sallai Istvánt, Karikás Frigyes és Kilián Györgyöt.⁶ A törvényhozás többször is módosította, kiegészítette és szigorította az állam elleni bűncselekményekre vonatkozó rendelkezéseket.

A 20. század első felében került kibocsátásra a II. büntető novella, az 1928. évi X. tc., és a Csemegi-kódex jelentős hiányosságát felszámoló első rehabilitációs törvény, az 1940. évi XXXVII. tc. a büntető ítélethez fűződő hátrányos következmények korlátozásáról és megszüntetéséről. Hézagpótló volt az 1942. évi X. tc. az egyes közéleti visszaélések büntetéséről is.⁷ A magyar állam biztonságát

és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről rendelkező 1940. évi XVIII. tc. több törvényi tényállást, köztük a fogolyszökést, illetve a hivatali titok megsértését kiegészítette, módosította.⁸

Am ahogy Belovics Ervin rámutat: „A korszak azonban nem volt mentes a jogállami kritériumokkal össze nem egyeztethető törvényektől sem.”⁹ Büntetőjogi rendelkezéseket is tartalmazott a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. tc. is. Például egy évig terjedő fogházzal volt büntethető az, aki a bejelentési, adatszolgáltatási vagy jelentkezési kötelezettségének nem tett eleget, vagy aki bizonyos munkakörökben a törvény rendelkezése alapján zsidónak minősülő személyt alkalmazott.¹⁰ Az 1941. évi XV. tc. a fajvédelmi rendelkezések között büntetőjogilag tilalmazta és szankcionálta a nem zsidók és zsidók közötti nemi kapcsolatokat, illetve házasságkötést. Ez volt a fajgyalázás vétsége.¹¹

1938. május 14-én Imrédy Béla alakított kormányt. Kezdetben szélsőjobboldal elleni intézkedéseket hozott. A kormánya betiltotta Szálasi formálódó egységpártját, a pártvezetőt három év börtönre ítélték. Kormányrendelet tiltotta meg a közalkalmazottaknak, hogy belépjenek a nyilas, illetve a szociáldemokrata pártba, és több egyesületet és újságot is betiltottak. Ugyanakkor Imrédy kormányzása idején fogadta el az országgyűlés a Darányi Ignác által előkészített, de Imrédy által megfogalmazott első zsidótörvényt, az 1938. évi XV. tc.-et, amely bizonyos foglalkozások esetében a zsidó származásúak számarányát 20 százalékban korlátozta. Az antiszemita közhangulatot csillapítani próbáló törvény inkább fokozta a zsidóellenességet.¹² A nyugat- és a közép-európai államok közül Magyarországon alkották az első zsidóellenes törvényt.¹³ 1938 és 1944 között 21 zsidótörvény született. Az 1920. évi XXV. tc., az ún. *numerus clausus* törvénnyel együtt a Horthy-korszakban 22 zsidó tárgyú törvényt szavazott meg a nemzetgyűlés, illetve a képviselőház.¹⁴ Kijelenthető, hogy a két világháború között hazánkban intézményes zsidóellenesség volt,¹⁵ és az 1939-es Dohány utcai merénylet idejére már erősen antiszemita közhangulat uralkodott.¹⁶

2. Magyar antiszemita szervezetek az 1920–30-as években

A Horthy-korszak első éveiben Magyarországon működtek irredenta, radikális jobboldali szervezetek és ezekhez köthető félkatonai alakulatok.¹⁷ Az 1920-as évek elején a szélsőjobboldali csoportok nem hoztak létre önálló pártot, hanem kezdetben a Nemzeti Hadsereg, aztán társadalmi szervezetek, mint a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) és Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) keretében vettek részt a politikai csatározásokban.¹⁸

Az első világháborút követő polgárháborús idők, a trianoni békeszerződés és a Tanácsköztársaság leverése után, az 1920-as évek elején megszilárduló Horthy–Bethlen-kormányzat tudta és beleegyezése mellett, bizonyos hatósági jogkörökkel is felruházva működtek polgári milíciák. Ezek közé tartozott az Ébredő Magyarok Egyesü-

letének Nemzetvédelmi Főosztálya is, melynek része volt az Ébredő Magyarok Egyesületének IX. kerületi Nemzetvédelmi Osztály nevű alakulata, akik 1922 tavaszán elhatározták, hogy az Erzsébetvárosi Demokrata Kör liberális politikai-társadalmi szervezet Dohány utca 76. szám alatti székhelyén bombamerényletet követnek el.¹⁹

1922. április 3-án az Erzsébetvárosi Körben a liberális pártok 400 fős vacsoráján bomba robbant. A merénylet a nemzetgyűlési választásra készülő liberális pártok főembereit vette célba, akik azt csak azért élték túl, mert késtek.²⁰ Nyolc ember meghalt, huszonhárman megsérültek. A kor szélsőséges politikai légkörében folyamatosan követték el a zsidóság és az antantbarát vagy annak vélt személyek, intézmények elleni merényleteket, melyek mögött mindig ott állt az Ébredő Magyarok Egyesülete.²¹

Az egyesület a korabeli Magyarország legbefolyásosabb nacionalista társadalmi egyesülete volt, mely az 1920-as évek elején saját segédrendőri milíciákat, karhatalmi alakulatokat tartott fenn, és a pártpolitikára is komoly befolyással bírt. Tagjai számos antiszemita és irredenta motivációjú bűncselekményt, kisebb-nagyobb – mai kifejezéssel élve – terrorcselekményt követtek el. Alapítói és vezetői között számos politikus és befolyásos katonatiszt volt, például Prónay Pál, Héjjas Iván, Gömbös Gyula. Működése csúcspontján több százazres tagsága volt, elnökei az 1920-as évek elején Szmrecsányi György, Eckhardt Tibor és Buday Dezső nemzetgyűlési képviselők voltak. Jelentősége 1923 után, a kormánypártból kiváló Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt (Fajvédő Párt) megjelenésével fokozatosan, jelentősebben az 1930-as években létrejövő, részben az egyesület tagjaiból szerveződő, nyugati mintájú magyar fasiszta és nemzetiszocialista pártok megalakulásával csökkent. A radikális jobboldali politikai pártok mellett 1945-ig működött.²²

Kántás Balázs rávilágít arra, hogy a Horthy-korszak első éveiben számos olyan, elsősorban jobboldali, irredenta eszmék mentén szerveződő titkos társadalmi egyesület, társaság és szövetség is működött, amelyek a politikai életet is befolyásolták. E szervezeteknek olykor volt legális fedőszervezete valamilyen társadalmi egyesület formájában, olykor azonban informális keretek között, csak szóbeli megbeszélések és utasítások alapján működtek.

Az ilyen titkos szervezetek közül is kiemelkedik a Kétszerezt Várszövetség (KKV vagy KKV Sz), egy katonai titkos társaság, amely akár irreguláris katonai alakulatnak is nevezhető. Esetében Kántás szerint valószínűleg egy titokban működő állami, vagy legalábbis kvázi-állami szervről van szó. Az 1920-as évek első felében jelen volt a köztudatban, és a korabeli sajtó és egyéb források számos törvényteleniséget írtak a számlájára. Iratot nem igen keletkeztetett, működéséről keveset tudni. A KKV Sz az Etelközi Szövetség (EX, ET vagy X) titkos társaság katonai szárnya volt. Az Etelközi Szövetség nagy befolyású, a szabadkőművesség ellenében alakult, annak nacionalista változataként működő titkos társaság volt. A magyar irredenta, fajvédő legális és illegális egyesületek többségét is irányította, vagy legalábbis megkísérelte irányítani, azok ernyőszervezetének is tekinthető. Valószínűleg 1919 novemberében alakult Szegeden.²³

A Dohány utcai zsinagóga³¹

A korszak első éveinek hírhedt alakjai voltak a Kovács fivérek: Árpád, Kornél és Tivadar. A Kettőskereszt Vérszövetség alapítói és fő szervezői között lehettek, és ők alapították a KKVSz fedőszervét, a Nemzeti Múltunk Kulturális Egyesületet. Létrehoztak a KKVSz-en belül egy kisebb alszervezetet, a Bujdosó Kurucokat. Részt vettek többek között az 1921-es szokolhamisításban,²⁴ sok közülük lehetett Reismann zongoragyáros meggyilkolásához, szerepük volt a nyugat-magyarországi felkelésben. A Nemzeti Múltunk Kulturális Egyesület nevében kulturális célra kezdtek pénzgyűjtésbe, valójában nagy mennyiségű robbanószert és lőfegyvereket szereztek be. Tervezték a kormány megdöntését, számos kormánytag meggyilkolását, katonai diktatúra bevezetését, a Dohány utcai zsinagóga felrobbantását is.²⁵

3. A Dohány utcai zsinagóga

A zsinagóga építéséről 1845-ben döntöttek. A kiírt pályázatra Ludwig Förster mór stílusú épülettervét fogadták el. Az építkezés 1845. július 30-án kezdődött meg, az épületet 1859. szeptember 6-án avatták fel.²⁶ Európa és a New York-i után a világ második legnagyobb zsidó temploma.²⁷ Tragikus események színhelye is volt. 1919-ben a Tanácsköztársaság bukása után nem sokkal egy bombamerénylet elöztek meg. 1931. április 3-án revolveres lövöldözött benne. 1939. február 3-án kézigránátokat dobtak a templomból kijövők közé.²⁸ 1944 novemberében és az 1945. január 18. között ezen a területen állt a budapesti gettó, ahol ezrek haltak meg.²⁹

A nyilas hatóságok a hatalomátvétel után a gettósítás első lépéseként megkezdték a zsidók összegyűjtését. A Dohány és a Rumbach utcai zsinagógákban átmeneti fogolytábor létesítettek. 1944. október 17-én reggel a két zsinagógába több mint 6000 embert zsúfoltak össze, akik közül sokan életüket veszítették. Hamarosan a foglyok egy

részét átmenetileg visszaengedték otthonaikba, másokat deportáltak, nagy többségüket pedig a zsidók részére kialakítandó zárt terület házaiba költöztették.³⁰

4. Lövöldözés a Dohány utcai zsinagógában, 1931. április 3.

1931. április 3-án a Dohány utcai zsinagógában, este nyolc óra körül, mikor a húsvéti istentiszteletéről a többeszeres hívőszereg kifelé indult a templomból, Zatlóka Emil, 53 éves gépészmérnök az előjárók emelvénye felé nyomakodott, és lövéseket adott le annak irányába. Az egyik golyó Róth Jenő 17 éves aranyműves inast, a másik Pintér Ignác 70 éves iskolaigazgatót érte. A hívők pánikba estek, és igyekeztek kijutni a templomból. Az elkövető újra lőtt. A golyók most Taglicht Náthán 44 éves ügynököt és Stern Leó 44 éves kereskedőt érték.³² A merénylő összesen hatszor lőtt. Amikor a ravaszt ismét meghúzta, a fegyver nem sült el, ekkor többen odarohantak hozzá. Linzer Imre kiütötte a kezéből a revolvert.³³ Dr. Hevesi Ferenc rabbi a merénylőt két másik emberrel lefogta. A pánikból magukhoz tért emberek rátámadtak a revolveresre, aki dulakodás közben a 12 éves Glück György lábszárcsontját egy rúgással eltörte. Közben megérkezett a rendőrség és a mentők.³⁴ Mikor az elkövetőt lefogták, azt mondta, éhen fog halni, és nem akar egyedül meghalni.³⁵ Az öt sebesült közül Róth Jenő és Taglicht Náthán később belehalt sérüléseibe.³⁶ Róthnak a bal füle mellett hatolt be a golyó a koponyájába, Taglichtnek pedig nyakszirtjén keresztül a testébe.

Zatlókat csak nehezen sikerült a rendőröknek kivinniük a zsinagógából. A főkapitányságra szállították, és megkezdték a kihallgatását.³⁷ Azt állította, bosszút akart állni a zsidókon, mert ők és a szabadkőművesek okozták az ország minden baját. Gyűlölte a jogászokat is, úgy gondolta, ők is tönkretették őt és az országot. Szerinte Werbő-

czy „jogászkalandor”, aki a Tripartitummal előkészítette a mohácsi vészt, a tatárjárást és Budavár elfoglalását.³⁸

Zatloka az első világháborúban az orosz fronton harcolt. Miután hazakerült, sokáig nem kapott állást.³⁹ Mérnöként soha nem dolgozott.⁴⁰ Tagja volt az Ébredő Magyarok Egyesületének is, de kilépett, mert megalkuvónak tartotta őket.⁴¹ Nem volt állása, éhezett, öngyilkos akart lenni. Huszonhárom évvel a merénylet előtt egy pénteki napon bevitték a rendőrségre, ahonnan elmeógyógyintézetbe utalták. Oda is pénteken szállították, ezért választott pénteket a merénylet elkövetésére, amelyről azt állította, hogy már régen eltervezte. Azt mondta, papíron római katolikus, de nem keresztény, mert „nem kenyérrrel, hanem kővel kell visszadobni”.

A kihallgatás közben Sztranyavszky Sándor belügyi államtitkár és Bezzegh-Huszágh Miklós főkapitány is a rendőrségre érkezett.⁴² Behívták az inspekciós rendőr- orvost, dr. Levitzky Károlyt, aki annak a véleményének adott kifejezést, hogy Zatloka elmebeteg. A régi bejelentőlapokból és rendőrségi aktákból kitűnt, hogy már 1909-ben dr. Tóth Gyula rendőr- orvos elmebetegnek nyilvánította Zatlokát, és beutalta a lipótlimezei gyógyintézetbe, ahol az intézet 1931-es igazgató-főorvosa, dr. Bakody Aurél kezelte. Felhívták dr. Bakodyt, hogy a

főkapitányságon vizsgálja meg egykori betegét.⁴³ Dr. Bakody megállapította, hogy Zatloka elmebeteg, üldözési mániája olyan súlyos stádiumú, hogy állapota köz- és önvészélyes, ezért elmeógyógyintézetbe szállították.⁴⁴

Nyomozás indult a merénylet előzményeivel kapcsolatosan. Április 12-én bejelentés érkezett a rendőrségre. Knoll Ábrahám vendéglős a merénylet előtt bejelentette a zsidó hitközségnek, hogy „valami készül a zsidóság ellen”. Knoll azt vallotta, hogy ezt Pálics József közölte vele, aki az Ébredő Magyarok Egyesületében vezető szerepet játszott.⁴⁵ Április 13-án kihallgatták Kiss Mária-t is, akiről azt híresztelték, hogy Pálics tőle kapott egy röpiratot, amelyet a zsidóság ellen készültek kiadni. Kiss elmondta, hogy nem írt zsidóellenes művet, csak a bolsevizmus elleni védekezésről elmélkedett vallásfilozófiai alapon. Művét Pálicsnak nem mutatta, sem Knollt, sem Zatlokát nem ismerte. Kihallgatták dr. Abrahamson hitközségi titkárt is, aki azt vallotta, hogy Knoll neki nem merényletről beszélt, hanem zsidók elleni mozgalomról. 14-én Pálicsot is kihallgatták.⁴⁶

Ecsedy Árpád rendőrfogalmazó, akire az ügyet Dorning Henrik főkapitány-helyettes szignálta, nyolc olyan embert hallgatott ki, akik közvetve tudomást szereztek előzetesen a merényletről. Túlnyomó részük csak hallomásból, utólag értesült az ügyről.

Felmerült az is, hogy esetleg egy szervezett társaság állt Zatloka mögött. A kihallgatások ebben az irányban sem hoztak eredményt. További kihallgatásokat fogatosítottak, hogy felfedjék Zatloka életkörülményeit, összeköttetéseit, és hogy tisztazzák az elkövetés motivációját.

Egy bejelentés szerint a merénylet egy új Frommer-pisztolyt használt, amiből arra lehetett volna következtetni, hogy azt a felbérli bocsátották rendelkezésére. A bűnjelként lefoglalt revolvert átadták a fegyverszakértőnek.⁴⁸ Megállapításra került, hogy az egy 7,65 milliméteres Browning-revolver. Zatlokánál egy tölténytárat és 25 revolvergolyót is találtak.⁴⁹ A fegyvert még a háborúból a leszereléskor hozta magával.⁵⁰

1931. április 12-én az Országos Elme- és Ideggyógyintézetből az ügy összes iratát áttette a rendőrség az ügyészségre, ahol azokat Baróthy Pál, az ügyészség elnöke Kurovszky Károly ügyésznek osztotta ki. Az akták áttanulmányozása után Kurovszky jelentést tett az ügyészség elnökének, akinek utasítására Molnár Ferenc vizsgálóbí-

róhoz küldte át az iratokat, és kérte egyrendbeli gyilkosság büntette és egyrendbeli gyilkosság büntettének kísérlete címén a vizsgálat elrendelését. Ezen kívül indítványozta Róth holttestének felboncolását, és Zatloka elmeállapotának törvényszéki megvizsgálását. Molnár Ferenc vizsgálóbíró április 12-én meghozta a döntését, mely szerint az elkövetőt az Országos Elme- és Ideggyógyintézetből az ügyészség intézkedésére átszállították a gyűjtőfogház elmemegfigyelő intézetébe, és orvosi megfigyelés alá helyezték.⁵¹ Április 13-án Zatloka gyűjtőfogházban várta további sorsát, hogy az orvosszakértők véleménye alapján döntsék el, milyen címen folyik tovább ellene a bűnvádi eljárás, vagy pedig, mint elmebajos ellen, megszüntetik az eljárást. A vizsgálóbíró az ügyészség indítványáról április 14-én döntött.⁵²

Április 14-én délelőtt a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék vizsgálóbírója Zatlokát gyilkosság büntette és háromrendbeli gyilkosság kísérletének büntette címén vizsgálati fogságba helyezte, de a vizsgálatot mindaddig felfüggesztette, amíg a törvényszéki orvosszakértők je-

Magyar Királyi Tébolyda (Lipótlimezei Elmeógyógyintézet)⁴⁷

lentésükkel el nem készültek.⁵³ Taglicht június végi halála után már kétféle gyilkosság büntette címén folyt az eljárás.

Tekintettel azonban arra, hogy elmebetegség jelei mutatkoztak Zatlókán, nem vitték a Markó utcai fogházba, hanem a lipótmezei elmeorvosintézet egyik külön zárkájában helyezték el.⁵⁴ Elmeállapotát dr. Minich Károly és dr. Németh Ödön törvényszéki elmeorvosszakértők vizsgálták meg. Utóbb a rabkórházban tartották megfigyelés alatt. Az elkészült orvosszakértői szakvélemény szerint Zatloka köz- és önvészélyes gyógyíthatatlan elmebeteg.⁵⁵ Hetekig tartott a vizsgálat. Az orvosszakértők véleményüket beterveztették a vizsgálóbíróhoz, melyben kifejtették, hogy Zatloka szabad akaratelhatározási képességének birtokában sem a merénylet előtt, sem az után nem volt, és így bűnvádi úton véleményük szerint nem vonható felelősségre.

Az orvosok indítványozták, hogy Zatlokát hagyják Lipótmezőn, és onnan ne bocsássák el, mert ön- és közveszélyes őrült. Felgyógyulására nem lehetett számítani, így őt élete végéig Lipótmezőn kell tartani. Dr. Molnár Ferenc vizsgálóbíró az orvosszakértői véleményt átküldte az ügyészségre indítványtétel céljából. Az iratok a főügyész elé kerültek, aki „elreferáltatta” magának az ügyet és az orvosprofesszorok véleményét is a referens ügyészhez.⁵⁶ A királyi ügyészségen arról döntöttek, hogy az elmeorvos-szakértői vélemény alapján Zatlokával mint beszámíthatatlan elmebeteggel szemben megszüntetik a bűnvádi eljárást, és gondoskodnak zárt intézetben való elhelyezéséről.⁵⁷ Az ügyészség utasította a gyűjtőfogházat, hogy adja át a rendőrségnek a merényletet, és a rendőrség továbbítsa őt az elmeorvosintézetbe.⁵⁸ Amennyiben elmebeli állapotában javulást tapasztaltak volna, az elmeorvosintézetnek azonnal értesítenie kellett volna az ügyészséget.⁵⁹

1931. július 9-én a gyűjtőfogházból Zatlokát mentőautóval a főkapitányságra szállították. Július 10-én vitték a tébolydába.⁶⁰

1932-ben a törvényszék megszüntette az eljárást Zatloka testi sértési bűnyűgyében is. A merénylet előtt pár héttel Paulovics József feljelentést tett Zatloka ellen, amiért az őt ok nélkül megtámadta az utcán, és kétszer arcul ütötte. A járásbírósa annak idején ötven pengő pénzbüntetésre ítélte Zatlokát, és fellebbezés folytán 1932. április 29-én tárgyalta az ügyet a büntetőtörvényszék Bigner-tanácsa. Mivel időközben Zatlokát elmebetegnek nyilvánították, a tanácselnök kihirdette a törvényszék határozatát, amely megsemmisítette a járásbírósa ítéletét, és megszüntette ellene az eljárást, azzal az indokolással, hogy hivatalos megállapítást nyert, hogy Zatloka „idült tébolyban” szenved, ezért felelősségre nem vonható.⁶¹

A merényletet minden politikai erő és közéleti fórum elítélte, és intenzív sajtóvita alakult ki körülötte. Sokan felvetették, hogy az elkövető bomlott elméjében nem véletlenül fogant meg a zsinagógai merénylet gondolata, hanem ebben a sokéves, folyamatos antiszemita uszítás is szerepet játszhatott. A szélsőjobboldali sajtó hátrított, tudatosan félreértve a zsidóellenes propaganda bírálatát,

visszautasította az egész „keresztény magyarság kollektív felelősségvonnását”.⁶²

Ahogy a *Nemzeti Ujság* írta:

*„Most is azt mondjuk, hogy elég volt! Elegendő a Zatloka-ügynek ilyen módon való beállításából! Tiltakozunk az ellen, hogy egy elmeorvosintézeti, vagy büntető ügyet politikai kérdéssé tranzponálva, szerves rágalomhadjáratot indítsanak a magyar állami gondolat és a magyar politikai viszonyok ellen.”*⁶³

Dr. Hevesi Simon, dr. Hevesi Ferenc főrabbi fia apjával és egy másik emberrel fogta le Zatlokát a merénylet közben.⁶⁴ Vezércikkét írt az *Egyenlőségben*: „Ez a féktelen izgatás eredménye, mely a politikából ered, és a felekezeteinket sem kíméli.”⁶⁵

„Lehet, hogy Zatloka őrült volt. De a rendszer nyilatkozott meg abban, amit tett s útját ennek a rendszernek szelme vezette a zsinagógába.” – írta a *Délmagyarország*.⁶⁶

Ahogy Sós Endre fogalmazott az *Egyenlőségben*:

*„Fanatikus meggyőződése, hogy Zatloka Emil [...] is a Nagykörúton, vagy a Dunakorzón lövöldözött volna és nem a templomban, ha nem olvasta volna nap-nap után a leglelkiesmeretlenebb agitátorok tollából, hogy – mindenért a zsidók felelősek.”*⁶⁷

Az ország részvéte a zsidókkal volt, az áldozatok ágyánál megjelent a kultuszminiszter, a főpolgármester, a képviselőház elnöke, Sztranyavszky belügyi államtitkár.⁶⁸ Róth Jenő temetésén minden felekezet és a kormány is képviseltette magát.⁶⁹ A kormány képviselőjére Bethlen István miniszterelnök a vallás- és közoktatásügyi tárca viselőjét, Klebelsberg Kunót kérte fel.⁷⁰

Kijelenthető, hogy az elmebeteg Zatloka radikalizálódott a korabeli antiszemita közhangulatban, ezért választhatta a zsinagógát célpontjául. Ahogy Alexandre Laccasagne fogalmazott: „minden társadalomnak olyan bűnözői vannak, amelyeneket megérdemel”.⁷¹

5. A Dohány utcai zsinagóga előtti kézigránátos merénylet, 1939. február 3.

1939. február 3-án a Dohány utcai zsinagógából a szertartásról kijövőkhöz közé állítólagos nyilas merénylők kézigránátokat dobtak.⁷² 5 óra 53 perckor három kézigránát csapódott a főbejárat elé, kettő felrobbant, a harmadik nem. A rendőrség megállapította, hogy azokat a Dohány utca l/b. számú ház tetőteraszáról dobták. A két gránát repeszdarabjait és a harmadik fel nem robbant megtalálták a helyszínen. A robbantási szakértők szerint két gránátot az emeletről dobhattak le, a fel nem robbant harmadikat viszont sokkal közelebről, vízszintes irányból, valószínűleg a szemben lévő kapuból hajították el. Ebből arra következtettek, hogy legalább két elkövetőnek kellett

Haller István csalódott a numerus claususban

Budapest, VII. év. 17. szám
Hétfő, 1931. április 13.

Magyarország—Svájc
6:2

MAGYAR HÉTFŐ
ÁRA 6 FILLER

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, V, Vilmos császár-út 24.

Szerkesztői: LÉVAI JENŐ

Telefonszám:
253-62

Steinherz csak „balesetet“ akart!

Zatloka nem örült – gyilkos?

Gyilkosság büntette címén megindult a vizsgálat a dohányutcai templom merényleje ellen — Ujabb adatok alapján a rendőrség kiterjesztette a nyomozást

A Dohányutcai zsinagóghoz történt merénylet hullámai alig csendesedtek le, amikor két nap előtt egy szenzációs, legrövidebb újságot fordítottak a híreknek. A *Pester Lloyd* szombati számában felhívást küldött cikkben számolt be a fordulatról, amely szerint

a merénylet előkészítése előtt pár nappal egy lárnéval egyetértő tükörrel állítólag kísérletek, hogy merénylet legyen és követni a zsidó-templomban.

A hírteljes közlést a Hírlap nem vette komolyan és ezért nem tartotta szükségesnek, hogy idejében értesítse a *Posta*-t a közlés megalapozottságáról. Amikor vértanúi tudomására jutott a hírváltozás,

megdöbbentve emlékezett vissza a napok előtti beszélgetése és a katasztrófa befejezésére.

A merénylet után kétféle nézőny ismerősökkel a dolgot, akik a rendőrség tudomására hozták a merénylet előzményeit. A rendőrség a beszélgetések alapján vizsgálónak tartották, hogy ebben az irányban is kiterjesztik a nyomozást.

Szombaton és vasárnap *Ecsedy Árpád* rendőrfőkapitány, akire az ügyet *Dorning Henrik* főkapitányhelyettes vizsgálta,

nyolc embert hallgatott ki ebben az ügyben, akik közvetve tudomást szereztek előzetesen a merényletről.

A kihallgatások során megállapított nyert, hogy

a kihallgatottak túlnyomó része csak halomszóból, utólag értesültek az ügyről.

Nem esett arról, hogy egy szervezett lárnéval álljon Zatloka Emil ügyemének megítélés, aki a merényletet az ő kezébe akarta adni.

Az eddigi kihallgatások azonban ebben az irányban nem hoztak pozitív eredményt.

Egyik bejelentés szerint *Zatloka* egy este az *Erzsébet-palotával* kötötte el a gyilkos merényletet, amiből arra lehetett következtetni, hogy azok, akik felhívta a telti katasztrófára, becsatlakoztak rendelkezésre a fegyvert.

A *Corriere* a büntetőeljárás felolvasztását fegyverrel követte ki, aki megvárta és megállapította, hogy az állítás nem felel meg a valóságnak, amennyiben a pisztoly régi belga rendőrségi tulajdon.

A főképviselőnknek híján újabb kihallgatásokat fogantatóknak, hogy levonozzák pontosan *Zatloka* életkörülményeit, összekötésével, kiként azt, hogy az utóbbi időben nagy vesztés esett ki a közéleti életéből. Ez a nyomozás tisztázni fogja, hogy *Zatloka* Emil mit indította a horvátországi merénylet előkészítésére és jogszerűen a felle-

vés, amely szerint az örült mérnök titkos szervezettel állt összeköttetésben.

Tegnap *Zatloka* Emil a „Hírteljes” elmevizsgáló orvosai megvizsgálásánál voltak.

A vizsgálóbíró az ügyészség indítványa mellett

Zatloka Emil elbűvölésével a Lipómezei Elmevizsgálóintézetben egyelőre a Dohányutcai merénylet okozta irratás a rendőrség az ügyészségre, ahol azokat *Boróthy Pál* az ügyészség elnöke *Károlyi* királyi ügyészek osztotta ki.

Az aktuozó általánosítása után *Károlyi* ügyészség azonban jelentést tett az ügyészség elnökének, akinek utasítására *Molnár* Ferenc vizsgálóbíróhoz küldte át az iratokat és kért.

egymással gyilkosság büntetése és egyrészt gyilkosság büntetésének kiterjesztése a vizsgálat elrendelését, az ügyészség elnökének indítványára *Róth Jenő* bolti ügyészség elnökének és *Zatloka* Emil elmevizsgáló orvosának kérésére megvizsgálást.

Molnár Ferenc vizsgálóbíró vasárnap megkezdte vizsgálatát, mely szerint

elrendelt a vizsgálat, *Zatloka* elmevizsgáló megvizsgálásánál, ugyanezen elrendelés az elmevizsgáló elrendelését.

Ertesztésünk szerint a törvényesített orvosai intézkedés már hetén a kora reggeli órákban meg fog kerülni a honosítás. *Károlyi* Balázs egyetemi tanár vezetésével, úgy hogy *Róth Jenő* temetése az eredeti terv szerint megtörténhet.

Togfale Nathan, a másik súlyos sebesült még élet és halál küzdelmében a kórházban. A könnyekben sírtek — mint ismeretes — már teljesen felgyógyultak.

Róth Jenő temetése

A pesti ír. hírközöség előjárása minden intézkedést megért arra nézve, hogy a dohányutcai templom merénylet áldozatának, *Róth Jenő* temetése *Hétfő délután 12 órára* kitűzött temetése máj 10-én kerüljön sorra. A temetése máj 10-én kerüljön sorra.

Berlin szeretné, ha Magyarország csatlakozna a vámegegyezményhez

Páris bizalmas és ígéretes gesztussal „nem” kimondásra akarja rávenni Bethlen külpolitikája a legnagyobb elnyert biztosítja hazájának — A Corriere della Sera szenzációs cikke Magyarországról

A *Corriere della Sera* vezetőcikkben foglalkozik Magyarország helyzetével és jövőbeli esélyeivel magántársulat az osztrák-román területek vámegegyezményi kapcsolatban.

A cikkítő megállapítja mindenképp, hogy Magyarország még mindig a *francia* kezében, *széleskörű* támogatás alatt áll. *Görög*, *Belgium*, *Itália*, aki most illi miniszterelnök, *egyik* *széleskörű* *publikumát*, a *legszéleskörű* *személyek* *politikát* *feljuttat* és ezt még a magyar ellenzéki pártok is elismerik. *Bethlen* külpolitikája — bár a jövő szempontjából semmit sem adhat fel — a jelen körülmények között a legnagyobb elnyert tudta biztosítani.

A mezőgazdasági világválság súlyosan érintette a kiterjedt agrár Magyarországot. Az egész ország kimondhatatlanul szenvedett a mezőgazdasági válság miatt.

A cikk szerint még mindig kísér a dunai gazdasági konföderáció gondolat. Ha a politikai határokat kevesebb gyűlölettel szelhetné volna meg Magyarország ellen, akkor máris léte is jött volna a konföderáció.

Magyarország — így fejezi be cikkét a *Corriere della Sera* — gyakorlati következtetést nem téveszt szem elől az igazi barátságot és nem kockáztat hamis ígéret.

Jugoszlávia nem csatlakozhat a német-osztrák vámegegyezéshez

Bélgriából jelentik: Jólformált körök szerint a jugoszláv kormány a német-osztrák vámegegyezés ellenében Jugoszlávia nagy gazdasági érdekeit való tekintettel helyrehozhatatlanul állapította.

szévesdni. Ha Magyarország elfogadná a németek csatlakozására felhívó ajánlatát, sokat károsodhatna a gazdasági helyzet, amiért *magyar* *Ausztriát*, Magyarország nem akar elhárítottat levetni és megvárja a csatlakozásra alkalmas kelő pillanatot. *Kérdés*, hogy Berlin és Páris teljesen nyugodtan hagyják-e Budapestet, Berlin egyaránt szeretné, ha Magyarország lenne az első, amely hajlandó segítséget nyújtana a vámegegyezéshez való csatlakozáshoz, másként Páris — amely már alakul felhívására a kisanantant, hogy adva állami nyomatot gyakorlatban Magyarország-ra és ugyanakkor Budapestet mindig sokkal kevésbé védhetetlen — most fokozza bizalmát és ígéretet tesz arra, hogy rávegye a magyarokat a határozott „nem” kimondására.

A cikk szerint még mindig kísér a dunai gazdasági konföderáció gondolat. Ha a politikai határokat kevesebb gyűlölettel szelhetné volna meg Magyarország ellen, akkor máris léte is jött volna a konföderáció.

Magyarország — így fejezi be cikkét a *Corriere della Sera* — gyakorlati következtetést nem téveszt szem elől az igazi barátságot és nem kockáztat hamis ígéret.

Jugoszlávia nem csatlakozhat a német-osztrák vámegegyezéshez

Bélgriából jelentik: Jólformált körök szerint a jugoszláv kormány a német-osztrák vámegegyezés ellenében Jugoszlávia nagy gazdasági érdekeit való tekintettel helyrehozhatatlanul állapította.

Zatloka nem örült – gyilkos? Magyar Hírlap, 1931. (április 13.) 17. sz.

lennie.⁷³ A kapu előtt ötven-hatvan ember lehetett, a repesztől huszonhárman sérültek meg.

A zsinagóga már akkor állandó rendőrségi megfigyelés alatt állt. Aznap délután egy civil ruhás detektív, Süle János volt szolgálatban, aki a fő szemtanú lehetett volna, de távolabb állt, így hirtelen ő sem tudta, hogy mi is történt. Jelentésében rögzítette, hogy 6 óra tájban, amikor a zsidók kezdtek kijönni a templomból, éppen a Károly király körút felé fordult, a háta mögött döbbenést hallott. Mire megfordult, egy második robbanás következett. Több sebessült a járdán feküdt. Süle riasztotta a főkapitányságot és a mentőket, majd elvegyülve próbált meg adatot szerezni.⁷⁴

Az elkövetőket napokon belül elfogták, és súlyos börtönbüntetéssel sújtották. Kenyeres Jenő I. rendű vádlottat életfogytig tartó, Szabényi Győző II. rendű vádlottat

tízévi, Gombai Horváth János III. rendű vádlottat ötévi, Madarasz László IV. rendű vádlottat háromévi fegyházra, a fiatalokú Schneider Nándort pedig négyévi, fiatalokúak fogházában letöltendő fogházbüntetésre ítélték.

Kenyeres Jenő és Szabényi Győző 1944 júliusában perújrafelvételi kérelmet⁷⁵ nyújtottak be, amelyben azt állították, hogy a bíróság őket kizárólag a nyomozati eljárás során felvett, tőlük a „legkegyetlenebb kínzásokkal” kikényszerített vallomások alapján ítélte el. Minden ügyben, amelyben a Hungarista Párt tagjai szerepeltek, a detektívek „állati kegyetlenséggel verték” a letartóztatottakat. A kérelem szerint a merényletet Sombor-Schweinitzer, a rendőrség politikai osztályának vezetője tervezte meg és hajtatta végre „agent provocatorokkal”.⁷⁶ Karsai László úgy véli, perdöntő lehet, amit itt írtak, mert szerin-

te ekkor a tettükkel inkább dicsekedniük kellett és lehetett volna, ha valóban ők voltak a merénylők. Karsai több mint valószínűnek tartja, hogy a kézigránatos merényletet a politikai rendőrség szervezte meg, hogy a választások előtt lejárassák a nyilasokat, és ürügyet szerezzenek pártjuk betiltására, sajtójuk elnémítására. Gyanúsnak tartja, hogy a merényletben csak egy ember sérült meg súlyosabban, úgy, hogy a tolongásban fellökték és eltaposták. Rávilágít arra, hogy a kézigránatok nem voltak megtöltve, ezért csak felhám-sérüléseket okoztak.⁷⁷

Ma is vannak, akik úgy tartják, hogy a nyilas párt egyik vezetője, Kovarcz Emil szervezte a merényletet.⁷⁸ Karsai szerint a képviselőházi választások előtt a Habay vezette nyilasoknak nem állt érdekükben megkockáztatni egy ilyen merényletet.⁷⁹ Vámos György idézi az orvosi leleteket, melyek szerint a 23 sérültből 6 nyolc, 17 nyolc-húsz napon belül gyógyuló sérülést szenvedett. Egy idős, súlyos szív- és tüdőbeteg férfi halt meg, sérülései egy kivétellel húsz napon belül gyógyultak volna. Karsai rámutat, hogy Vámos sem vizsgálja, hogy a nyilasoknak az adott bel- és külpolitikai helyzetben érdekükben állt-e ilyen merénylet elkövetése.⁸⁰ Habay a merénylet után a képviselőházban tiltakozott, kijelentette, hogy a pártjának ahhoz semmi köze.⁸¹

A már említett 1944-es perújítási kérelemről, melyet Kenyeres és Szabéniy nevében dr. Kiszely Alajos ügyvéd nyújtott be, Vámos más megállapításokra jut, mint Karsai.

1944 nyarán már csak Kenyeres és Szabéniy voltak a szegedi Csillagbörtönben, a többiek letöltötték a büntetésüket. A kérelem szerint a merényletet Sombor-Schweinitzer József tervezte és szervezte meg, aminek ürügyén Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter feloszlathatta a pártot. Akik ellenük vallottak, azok a nemzeti szocializmus ellenségei, hazaárulók, 1944-ben, a németek által megszállt országban nem érdemelnek hitelt. A kérelmezők azt állították, hogy a bíróság az ítéletet csak a nyomozati eljárás során felvett detektívjelentésekre és a beismerő vallomásokra alapozta. Vámosi a kérelmet nem tartja helytállónak, mert az 1939-es tárgyalás anyaga⁸² azt mutatja, hogy számos tanút, szakértőt és orvost is meghallgattak, és elemezték a politikai összefüggéseket is. A kézigránatokat illetően Vámos hangsúlyozza, hogy 1939-ben a robbantási szakértő nem jelezte, hogy ne lett volna szabályos a gránát.

1939-ben a bíróság bizonyítottan találta, hogy Szabéniy védekezésében a rendőrségi bántalmazásra hivatkozás csak az után merült fel, miután összezárták Kenyeresrel,

aki kioktathatta erre. A rendőrségi kihallgatások után a börtönorvos hivatalból megvizsgálta a fogházba visszaszállítottakat, és jegyzőkönyvet készített, melyből a tárgyaláson azt idézték, hogy Szabéniy külsérelmi nyomot nem talált, aki az orvostól csak a fülébe kért vattát, a huzat ellen. Kenyeresnek azt a védekezését, hogy gumibottal verték a talpát, szintén orvosi jelentés cáfolta. Kérelmezték, hogy a felülvizsgálat során dr. Orsós Ferenc legyen a szakértő, de 1939-ben szakértőként Orsós nem látta bizonyítottan a megkínzásukat. Vámos szerint nehéz lenne bizonyítékot találni arra, hogy kormányzati megrendelésre vagy saját szakállára a rendőrség provokált volna, és felteszi a kérdést, hogy Kovarcz miért bujkált és menekült Németországba, ha ártatlan volt.

Felülvizsgálatra nem került sor, de az elítéltek egészségi okra hivatkozással 3 hónap szabadságot kaptak. Kenyeres szabadságából 5 év lett. Szabéniy jelentkezett szolgálatételre, aki pihenni küldte, ezután a budapesti V. kerületi szervezetnél jelentkezett. Az októberi hatalomátvétel után a párttagok zsi-

dó üzletek kiárusítását igényelheték. Kenyeres a Dohány utcában szerzett érdemeire hivatkozva kérte és megkapta egy Sas utcai divat-textil kereskedés kiárusításának a jogát. Az üzleti forgalom 15 százalékát kapta, egyik segítőtje Schneider Nándor volt, aki részt vett a merényletben, és emiatt négy évig ült a fiatakorúak büntetőintézetében. A boltot két hét után egy gyújtóbomba felégette. Kenyeres áttelepült a Bécsi útra, és egy lakás kirámolásában volt részes. A felszabadulás után az üzlettulajdonosok feljelentést tettek. Az 1946-ban indult eljárásban felbukkant a neve, de sokáig nem találták, Török K. Jenőként lakott Derecskén. Csak 1949-ben fogták el, és vitték vissza a Csillagba. Iratai a nyomozás során elkallódtak, 1954-ig sem kerültek elő. Szabéniyinek a háború végén nyoma veszett.⁸³

Frojimovics Kinga a Pesti Izraelita Hitközség korabeli iratanyagát vizsgálva azt hangsúlyozza, hogy voltak halottai a Dohány utcai zsinagógánál történt 1939-es merényletnek, mely szerinte mai kifejezéssel nyugodtan nevezhető terrortámadásnak.

A merénylet következtében az idézett források szerint – ahogy már említettük – csak egy idős, súlyos beteg férfi halt meg, akinek „sérülései – egy kivétellel – húsz napon belül meggyógyultak volna”. Frojimovics szerint az igazságügyi orvosszakértőknek ez utóbbi megállapítása a történet fényében értelmetlennek tűnik. A 81 éves Lukács Zsigmondnak a robbantás során szerzett sérülései nagyrészt 20 napon belül meggyógyultak, de 1939. már-

Antiszemita nyilas plakát

cius 1-jén meghalt. Frojimovics rámutat, hogy nem ő volt az egyetlen halálos áldozat. A merénylet után egy évvel, 1940. február 6-án Vogel Ödön levelet írt a Pesti Izraelita Hitközség főtitkárának, Eppler Sándornak, melyben a következőt írta:

„Azzal a kéressel fordulok t. Főtitkár Úrhoz, hogy so-
raim átadóját, Ullmann Zsigmondnét fogadni, és az ál-
tala élőszoval is előadott kérését a legmesszebbmenően
támogatni szíveskedjék. Ullmann Zsigmond a Dohány
utcai templom-merénylet egyik áldozata, aki a merény-
let alkalmával súlyos szívattakot kapott, és még ma is
annak következményeit viseli. Ullmann Zsiga tegnap
rosszul lett, és állapota oly súlyos, hogy azonnal a Zsi-
dókérdőszobába kellett szállítani.

*Arra kérem tehát Főtitkár Urat, hogy Ullmann Zsiga dij-
talan kezelését és ápolását, mint arra érdemes és nagyon
is rászorult embernek jóváhagyatni szíveskedjék.*”

Ullmann Zsigmond nyolc napot töltött a Zsidó Kórház B. Belosztályán, ahol 1940. február 12-én meghalt. Frojimovics szerint ő volt a merénylet eddig kikutatott második halálos áldozata.

Rámutat, hogy Ullmann Zsigmond 1940-es halálakor a korabeli vizsgálatok már lezárultak, nem tekinthetők tehát hiányosnak, vagy tévesnek a vizsgálati dokumentumok, de azok nem használhatóak egyedüli forrásként. A 1939-es merénylet is bizonyítja, hogy az áldozatok később is belehalhatnak fizikai vagy lelki sérüléseikbe és betegségeikbe.⁸⁴

SERBAKOV, MÁRTON TIBOR

Zwei Attentate in der Großen Synagoge in der Budapester Dohány-Straße im Lichte der zeitgenössischen Gesetzgebung und antisemitischer Organisationen

(Zusammenfassung)

In der Horthy-Ära gab es zwei tragische, antisemitische Attentate in der Großen Synagoge in der Budapester Dohány-Straße. Die Studie stellt diese beiden Fälle in den Kontext des gegenwärtigen ungarischen Rechtsumfelds, der antisemitischen Organisationen und der antisemitischen öffentlichen Stimmung dar. Am 3. April 1931 wurde Emil Zatlóka, ein 53-jähriger Geisteskranker, in der Großen Synagoge erschossen. Am 3. Februar 1939 wurden drei Handgranaten unter die Gläubigen geworfen, von denen zwei explodierten. Emil Zatlóka, der dafür

empfindlich ist, hat sich möglicherweise in der antisemitischen öffentlichen Stimmung und im institutionellen Antisemitismus der damaligen Zeit radikalisiert, sodass er das Ziel der Synagoge für die Durchführung des Attentats von 1931 auswählen konnte. Es gibt zwei gegensätzliche Positionen, ob das Handgranaten-Attentat im Jahr 1939 vom Pfeilkreuz oder von der politischen Abteilung der Polizei durchgeführt wurde, um das Pfeilkreuz zu schwärzen und eine Entschuldigung für das Verbot ihrer Partei und Presse zu erhalten.

Jegyzetek

- ÉBERHARDT Gábor: Migráció és terrorizmus. *Hadtudományi Szemle*, 2019. 3. sz. 43. p.
- VONYÓ József: *Gömbös Gyula és a hatalom: Egy politikussá lett katonatiszt*. Pécs, 2018. Kronosz Kiadó, 149. p.
- SZABOLCSI Lajos: *Két emberöltő: Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931)*. Budapest, 1993. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 429. p.
- KARSAI László: *Szálasi: Ferenc Politikai életrajz. Doktori disszertáció*. Szeged, 2012. Szegedi Tudományegyetem, 162–163. p.
- GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar büntetőjog – általános rész*. Budapest, 2019. Wolters Kluwer Hungary Kft., 56. p.
- CSIZNER Zoltán: A magyar hírszerző és elhárító szervek története 1918-tól a II. világháború végéig. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2020. 2. sz. 27. p.
- GÖRGÉNYI–GULA–HORVÁTH–JACSÓ–LÉVAY–SÁNTHA–VÁRADI 2019. 56–57. p.
- BELOVICS Ervin: *Büntetőjog I. Általános Rész*. Budapest, 2020. HVG–ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 35. p.
- Uo.
- Uo.
- GÖRGÉNYI–GULA–HORVÁTH–JACSÓ–LÉVAY–SÁNTHA–VÁRADI 2019. 57. p.
- ZEMAN Ferenc: *Politikai küzdelmek és közéleti mozgalmak Hódmezővásárhelyen a Horthy-korszakban. Doktori (PhD) értekezés*. Sze-

- ged, 2016. SZTE Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, 172. p.
- GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó, 13. p.
- KARSAI László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek. 1920–1944. In MOLNÁR Judit (szerk.): *A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, 2005. Balassi Kiadó, 141. p.
- STANDEISKY Éva: Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban. *Századok*, 1992. 2. sz. 284. p.
- VÁMOS György: Kezdetben volt a Gyűlölet – A Dohány utcai merénylet, 1939. *Mozgó Világ*, 2010. 4. sz. 117. p.
- KÁNTÁS Balázs: *Gyilkosság a Club Kávéházban: Az Ébredő Magyarok Egyesülete fiatal milicistáinak véres akciója, 1920*. Budapest, 2021. Horthy-Korszak Történetének Kutatásáért Társaság, 5. p.
- PÜSKI Levente: *A Horthy-korszak: 1920–1941*. Budapest, 2013. Kosuth Kiadó, 4–5. p.
- KÁNTÁS Balázs (a): *A bombavető nyomában: A Horthy-korszak egyik leghírhedtebb büntetőperének politikai kontextusáról és sajtóvisszhangjából*. Budapest, 2020. Hungarovox Kiadó, 5. p.
- VONYÓ 2018. 149. p.
- KÁNTÁS 2020 (a). 6. p.
- KÁNTÁS Balázs (b): *A fekete hadsereg: Tanulmány és válogatott dokumentumok a Kettőskereszt Vérszövetség katonai titkos társaság*

- 1920-as évekbeli működéséről. Budapest, 2020. Magyar Elektronikus Könyvtár, 16. p.
- ²³ KÁNTÁS Balázs: Megszűnt, majd tovább élt? A Kettőskereszt Vészövetség katonai titkos társaság és látszólagos integrációja a Nemzeti Munkavédelmi Hivatalba. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/megszunt_majd_tovabb_elt.
- ²⁴ A szokol szó jelentése csehül és szlovákul sólyom, a csehszlovák köznyelvben a bankjegyeken látható madárembléma miatt hívták így a papírpénzt. (A szerk.)
- ²⁵ KÁNTÁS 2020 (b). 82–84. p.
- ²⁶ SCHÖNER Alfréd: *A Dohány utcai zsinagóga*. Budapest, 1989. Optimum Kiadó, 8. p.
- ²⁷ ROMSICS Ignác: *Magyarország Története*. Budapest, 2017. Kossuth Kiadó, 345. p.
- ²⁸ SCHÖNER 1989. 8. p.
- ²⁹ A Dohány zsinagóga legjei... *Pesti Sólet: a Dohány utcai körzet havilapja*, 2010. 11. sz. 4. p.
- ³⁰ HARASZTI György: Két világ határán. *Múlt és Jövő*, 1993. 2. sz. 24. p.
- ³¹ <https://mult-kor.hu/image/article/main/630x1260/47191.jpg?avid=234983>.
- ³² Egy örült rémtette a Dohány-utcai zsinagógában. *Vasárnap: Politikai, Társadalmi és Mezőgazdasági Képes Hetilap*, 1931. (április 12.) 15. sz. 6. p.
- ³³ Egy örült mérnök revolveres vérengzése a budapesti zsinagógában. *Délmagyarország*, 1931. (április 5.) 77. sz. 1. p.
- ³⁴ Egy örült rémtette a Dohány-utcai zsinagógában. *Vasárnap*, 1931. (április 12.) 15. sz. 6. p.
- ³⁵ Shooting in Budapest Synagogue During Passover Service. *Jewish Telegraphic Agency*, 1931. (április 6.) 78. sz. 2. p.
- ³⁶ Zatlóka Emil, a zsinagógai merénylő – köz- és önvészélyes elmebeteg. *Magyar Országos Tudósító*, 1931. (június 25.) 7. sz. 130 p.
- ³⁷ Egy örült mérnök revolveres vérengzése a budapesti zsinagógában. *Délmagyarország*, 1931. (április 5.) 77. sz. 1. p.
- ³⁸ Hat revolverlövést adott le egy örült a dohányutcai templomban. *Ujság*, 1931. (április 5.) 77. sz. 5. p.
- ³⁹ Véres nagypéntek-este a Dohány-utcai zsinagógában. *Zalai Közlöny*, 1931. (április 5.) 77. sz. 8. p.
- ⁴⁰ A merénylő, Zatlóka Kálmán gépészmérnök, fanatikus zsidógyűlöletből követte el tettét. *Esti Kurír*, 1931. (április 5.) 77. sz. 6. p.
- ⁴¹ Zatlókát, a dohányutcai merénylőt újra a Lipótmezőre vitték. *Ujság*, 1931. (július 10.) 154. sz. 7. p.
- ⁴² Egy örült mérnök revolveres vérengzése a budapesti zsinagógában. *Délmagyarország*, 1931. (április 5.) 77. sz. 2. p.
- ⁴³ Hat revolverlövést adott le egy örült a dohányutcai templomban. *Ujság*, 1931. (április 5.) 77. sz. 4–5. p.
- ⁴⁴ Zatlóka Emil elmebeteg mérnök szörnyű revolveres vérengzése a Dohány-utcai zsinagógában. *Uj Nemzedék*, (1931. április 5.) 77. sz. 4. p.
- ⁴⁵ Gyilkosság miatt vizsgálati fogságba helyezték Zatlókát. *Délmagyarország*, 1931. (április 15.) 84. sz. 7. p.
- ⁴⁶ Tovább folynak a kihallgatások a Dohány-utcai merénylet ügyében. *Délmagyarország*, 1931. (április 14.) 83. sz. 2. p.
- ⁴⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Lip%C3%B3tmezői_elmebeteg%C3%B3gyint%C3%A9zet-35.JPG.
- ⁴⁸ Zatlóka nem örült – gyilkos? *Magyar Hétfő*, 1931. (április 13.) 17. sz. 1. p.
- ⁴⁹ Vértürdőt rendezett egy örült a Dohány utcai zsinagógában. *Friss Ujság*, 1931. (április 5.) 3. sz. 6. p.
- ⁵⁰ Egy elmebeteg gépészmérnök revolveres merénylete péntek este a dohányutcai zsidótemplomban. *Magyar Hírlap*, 1931. (április 5.) 77. sz. 12. p.
- ⁵¹ Zatlóka nem örült – gyilkos? *Magyar Hétfő*, 1931. (április 13.) 17. sz. 1. p.
- ⁵² Tovább folynak a kihallgatások a Dohány-utcai merénylet ügyében. *Délmagyarország*, 1931. (április 14.) 83. sz. 2. p.
- ⁵³ Gyilkosság miatt vizsgálati fogságba helyezték Zatlókát. *Délmagyarország*, 1931. (április 15.) 84. sz. 7. p.
- ⁵⁴ A dohányutcai merénylő, Zatlóka mérnök, ön- és közveszélyes örült, élete végéig a Lipótmezőn kell tartani. *Magyarország*, 1931. (június 26.) 142. sz. 1. p.
- ⁵⁵ Zatlóka Emil, a zsinagógai merénylő – köz- és önvészélyes elmebeteg. *Magyar Országos Tudósító*, 1931. (június 25.) 7. sz. 130 p.
- ⁵⁶ A dohányutcai merénylő, Zatlóka mérnök, ön- és közveszélyes örült, élete végéig a Lipótmezőn kell tartani. *Magyarország*, 1931. (június 26.) 142. sz. 1. p.
- ⁵⁷ Zatlóka Emil, a zsinagógai merénylő – köz- és önvészélyes elmebeteg. *Magyar Országos Tudósító*, 1931. (június 25.) 7. sz. 130 p.
- ⁵⁸ Zatlóka Emil mint gyógyíthatatlan elmebeteg az angyalföldi tébolydába szállították. *Pesti Napló*, 1931. (július 10.) 9. p.
- ⁵⁹ A dohányutcai merénylő, Zatlóka mérnök, ön- és közveszélyes örült, élete végéig a Lipótmezőn kell tartani. *Magyarország*, 1931. (június 26.) 142. sz. 1. p.
- ⁶⁰ Zatlókát pénteken viszik a tébolydába. *Délmagyarország*, 1931. (július 10.) 154. sz. 5. p.
- ⁶¹ A törvényszék megszüntette az eljárást az örültnek nyilvánított Zatlóka Emil testi sértési bűnyűgyében. *Magyarország*, 1932. (április 30.) 95. sz. 7. p.
- ⁶² KÁDÁR Gábor – VÁGI Zoltán: Zsidó-magyar konfliktusok, merényletek, etnikai tisztogatások 1923–1942. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=139:-zsidó-magyar-konfliktusok-merenyletek-etnikai-tisztogatások-1923-1942&catid=16:esetek.
- ⁶³ Elég volt! *Nemzeti Ujság*, 1931. (április 15.) 84. sz. 1. p.
- ⁶⁴ Egy örült mérnök revolveres vérengzése a budapesti zsinagógában. *Délmagyarország*, 1931. (április 5.) 77. sz. 2. p.
- ⁶⁵ SZABOLCSI 1993. 429. p.
- ⁶⁶ Tizenhétéves Róth Jenő. *Délmagyarország*, 1931. (április 14.) 83. sz. 1. p.
- ⁶⁷ Sós Endre: Elő a kényszerzubbony! *Egyenlőség*, 1931. április 11. 15. p.
- ⁶⁸ SZABOLCSI 1993. 429. p.
- ⁶⁹ Heti krónika. *Harangszó*, 1931. (április 19.) 4. sz. 129. p.
- ⁷⁰ Klebelsberg gróf miniszter képviseli a kormányt Róth Jenő temetésén. *Ujság*, 1931. (április 12.) 82. sz. 8. p.
- ⁷¹ HORNYÁK Szabolcs: A büntetőjog-tudomány története. In BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Általános Rész*. Budapest, 2015. Osiris Kiadó, 44. p.
- ⁷² KARSAI 2012. 162. p.
- ⁷³ Feltárta a rendőrség a dohányutcai merénylet minden titkát. *Ujság*, 1939. (február 17.) 39. sz. 5. p.
- ⁷⁴ VÁMOS 2010. 117–128. p.
- ⁷⁵ BFL VII-5-c 8306/1944. Idézi VÁMOS 2010. 117–128. p.
- ⁷⁶ KARSAI 2012. 162–163. p.
- ⁷⁷ KARSAI László: *Szálasi Ferenc: Politikai életrajz*. Budapest, 2016. Balassi Kiadó, 187. p.
- ⁷⁸ KARSAI 2012. 163. p.
- ⁷⁹ KARSAI 2016. 188. p.
- ⁸⁰ VÁMOS 2010. 117–128. p. Idézi KARSAI 2012. 163. p.
- ⁸¹ KARSAI 2012. 162–163. p.
- ⁸² Jegyzőkönyv a gyilkosság büntette miatt Kenyeres Zoltán és társai ellen indított bűnyűgyben a budapesti kir. büntetőtörvényszék mint különbírótság 1939. április 20-án tartott nyilvános tárgyalásáról. Schneider Nándor kihallgatása 33. p.; Szabéni Győző válasza a kérdésekre. Ügyszám Bgy. VI. 2134/1939/121. 15. p. Idézi VÁMOS 2010. 117–128. p.
- ⁸³ VÁMOS 2010. 117–128. p.
- ⁸⁴ FROJMOVICS Kinga: Tényleg nem halt meg senki az 1939-es Dohány utcai merényletben? <https://mult-kor.hu/tenyleg-nem-halt-meg-senki-az-1939-es-dohany-utcai-merenyletben-20161216>.

Az utóbbi bő egy évtizedben egyre nagyobb jelentőséget kapott a pénzügyi szektorok biztonságos, óvatos, hozzáférő működése, modern kifejezéssel élve a mikro- és makroprudencia. A szabályozás azonban önmagában nem elegendő, szükséges a jogi és hatósági döntésekbe foglalt rendelkezések megtartásának felügyelete is. A magyar biztosítási piac gazdag hagyományokkal rendelkezik; középkori előzménye a bányaládák, amelyek a veszélyközösség formálás, a közösségi kockázatmegosztás egyik sajátos formáinak tekinthetők. Modern értelemben Magyarországon csak a 19. században jelenik meg a biztosítás hazai és külföldi intézményeken keresztül, és ezzel párhuzamosan a politikai döntéshozók már hamar felismerik az állami felügyelet fontosságát. A kutatás a magyar biztosításfelügyelet történetét, annak feladatát, terjedelmét, típusait, valamint az alkalmazható intézkedési eszköztárat dolgozza fel a 19. századtól egészen napjainkig. A vizsgált időtáv, az elmúlt több mint száz év, hat, egymástól jól elhatárolható korszakra osztható. A korszakolás alapját a biztosítási piac és a biztosításfelügyeletben bekövetkezett nagyobb változások adják. E tanulmány az első három korszakot mutatja be a 19. századtól a rendszerváltozásig.

1. Pénzügyi felügyelet és felügyeleti modellek

Az állam gazdasági szerepvállalásának egyik lényegi feladata a stabilizáció, ami a pénzügyi piacokon, így a biztosítási piacon is fontos szempont. Ennek egyik eszköze a *felügyelet*, amely – kizárólag – a tevékenységre irányadó jogszabályok megfelelő, általános alkalmazásának vizsgálata. A vizsgálat tárgya a tevékenység összeredménye, az eljárások szabályszerűsége és a döntések jogszerűsége, a normativitás, legalitás minősítése.¹ Természetesen ez az egyedi ügyek kiértékelésével végezhető el, de célja nem azok korrekciója, hanem annak elérése, hogy a hibák a jövőbeli gyakorlatban ne forduljanak elő. A felügyeleti jogviszony alatt a felügyelt szerv (intézmény) tevékenységének folyamatos figyelemmel kísérésén alapuló, jogszabályban rögzített beavatkozási, intézkedési lehetőségeket értjük. A biztosítási szektor feletti állami kontroll *hatósági felügyelet*, azaz az ezt ellátó szerv kifelé irányuló, közhatalmi tevékenysége, amely során azt vizsgálja, hogy a természetes és jogi személyek, más jogalanyok tevékenységük végzésekor a jogi normák és az egyedi jogalkalmazói aktusokban előírtak érvényesülnek-e, és amennyiben nem, akkor beavatkozik.² A jogkövetkezmények közé tartozik a tevékenység korlátozása vagy megtiltása, hibák megszüntetésére való felhívás, felelősségre vonás kezdeményezése és egyes esetekben a bírságolás. A felügyelet feladata ezen túlmenően, hogy erősítse a piaci fegyelmet, egyúttal folyamatosan igyekezzenek megoldást találni a bajba jutott biztosítók és a biztosítási pénzügyi alrendszer, vagy a teljes pénzügyi rendszer problémáira.³

A világon számos *felügyeleti modell* létezik a lehetséges felosztások mentén, a gyakorlatban azonban általá-

Széplaki Valéria – Vértessy László

A biztosításfelügyelet története Magyarországon a 19. századtól a rendszerváltozásig

ban keveredve jelennek meg, tehát több modell ismérése is tartalmazhatja egy adott modell típus. A rendszerezés történhet például a joghatóság alapján a nemzeti vagy nemzetközi szerv; ahol a nemzeti azt jelenti, hogy egy adott állam által megvalósított felügyeletről van szó, esetleg más államok közreműködhetnek benne; a nemzetközi (internacionális) vagy nemzetek feletti (szupranacionális) esetében pedig nem kizárólag egy vagy több állam látja el a felügyeletet, hanem valamely nemzetközi intézmény.⁴ A legismertebb pénzügyi felügyeleti csoportosítás a felügyeleti szervek feladatain és szervezeti önállóságán alapul: elkülönült vagy integrált megoldások; amely részben megfelel a kontinentális/német (alapintézménye a svéd biztosításfelügyelet), illetve az angol-szász (alapintézménye a *Bank of England*) megkülönböztetésnek. Az *elkülönült modell*nek több változata is előfordulhat. Az egyik például az *institucionális – tradicionális – szektorális felfogás*, melynek alapján az egyes pénzügyi részpiacok (hitelintézeti – pénzpiac, tőkepiaci – értékpapírpiac, biztosítás, pénztárak) felügyeletét különálló állami szervek látják el.⁵ A másik a *funkcionális nézet*, amely a vizsgált intézményeken belül különíti el az ágazatokat, így egy piaci szereplő esetében külön szerv ellenőrzi a banki- és a biztosítási stb. szolgáltatásokat. E nézet egyik változatának tekinthető az ún. *ikercsúcs (twin peaks)* modell, vagyis amikor az egyik hatóság a mikroprudenciális felügyelet ellátásáért felelős, egy másik pedig a kisebb ügyfelek (fogyasztók) védelméért. Az ún. *elkülönült integrációs modell*ben pedig a jegybanktól különálló, valamennyi ágazatra kiterjedő közös felügyeleti szerv jön létre. Az *integrált modell* (vagy egységes modell) legfontosabb jellemzője, hogy a pénzügyi konglomerátumok globális jelenségét alapul véve a pénzügyi szektorok mindegyikének mikroprudenciális felügyelete – a makroprudencia mellett – a központi bankon belül kap helyet. Az integrált jegybanki modell előnye, hogy a jegybank a pénzügyi rendszer egészének szolvenciáját és a fizetési rendszer likviditást egyszerre átláthatja. A hazai biztosítás felügyelet fejlődése során szinte valamennyi modellel találkozhatunk.

Biztosítás felügyeleti modellek Magyarországon

Felügyeleti intézmény	Időszak	Felügyeleti modell
Biztosító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága	1923–1940	tradicionális (szektorális)
Pénzügyminisztérium	1940–1954	–
Állami Biztosító	1954–1986	–
Állami Biztosításfelügyelet	1987–1999	tradicionális (szektorális)
Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete	2000–2013	elkülönült integráció
Magyar Nemzeti Bank	2013–	integrált jegybanki (egységes)

A szerzők (szerk.)

A magyar biztosítási piac gazdag hagyományokkal rendelkezik. A középkorban közösségi kockázatmegosztás egyik sajátos formái voltak a bányaládák. Modern értelemben azonban csak a 19. században jelennek meg a biztosítótársaságok és a különféle biztosítások hazai és külföldi intézményeken keresztül. A vizsgált időtáv, az elmúlt több mint száz év, öt jól elhatárolható korszakokra osztható. Tanulmányunkban biztosítási felügyeletnek tekintjük a Pénzügyminisztériumtól, mint az állami gazdaságpolitikáért felelős szervtől, legalább szervezetenként különálló felügyeleti intézményt.⁶

2. Előzmények: az induló és virágzó biztosítási piac (1807–1923)

Hazánkban – modern értelemben – az első biztosítótársaságot a folyami gabonaszállítványozásban érdekeltek alapították 1807-ben Rév-Komáromban. A reformkor 1840-es évében további társaságok alakultak: Pesten a Jégverés ellen kölcsönösen biztosító egyesület (1844), vagy a Tiszamelléken a kölcsönös tűzbiztosító (1847), illetve Kolozsvárott az Erdélyi kölcsönös tűzbiztosító-egyesület, később pedig az Első Magyar Általános Biztosító-társaság (1857).⁷ A speciális állami biztosításfelügyelet első komolyabb lépése a szabadságharchoz köthető. A Kossuth Lajos vezette Pénzügyminisztériumban, biztosítási piaci gyakorlattal is rendelkező törvénytudó segédtanácsos (mai államtitkár-helyettes) vezetésével elkülönült szakmai apparátus, 30 fős osztály kezdte meg működését, 1848-ban.⁸ Később a kiegyezéssel párhuzamosan megjelent a biztosítóalapítási kedv, 1867/68-ban számos biztosítót és viszontbiztosítót hoztak létre, illetve külföldi cégek is megjelentek.⁹ Magyarországon a századfordulóra 37 biztosító működött, amelyből 12 volt magyar tulajdonban.¹⁰ Ugyanakkor a biztosítócégek és egyesületek növekvő száma és a korszakban gyakori tekinthető intézményi csőd vagy csődközeli helyzetek – hamar jelezték, hogy az állam sem szorítkozhat csupán a pénzügyminiszteri engedélyek kiadására, hanem közjogi szabályozás és felügyelet is szükséges.

Először az 1875. évi XXXVII. tc., a *kereskedelmi törvény* (Kt.) vezetett be a biztosításra és a biztosítókra vonat-

kozó különös szabályokat. Ennek értelmében a biztosítások elvállalását is kereskedelmi ügyleteknek tekintették. A Kt. 453–462. §-ai a biztosítási vállalatokra vonatkozó közjogi, közigazgatási intézkedéseket tartalmazták. Ezek a szabályok kezdetleges tőkekövetelmények voltak (a biztosítási ágakra nézve külön-külön, legalább százezer forint), illetve nyilvánosságra hozatali kötelezettséget írtak elő.¹¹ Ez azonban még mindig nem jelentette a biztosítási tevékenység klasszikus felügyeletét, ahogy az 1883-ban létrehozott miniszteri biztosi funkció sem, hiszen hatásköre kizárólag a biztosítótársaságok bejegyzésével kapcsolatos gyakorlat vizsgálatára terjedt ki.¹² A Kt. szabályok inkább magánjogiak voltak: kárbiztosítás (463–497. §), életbiztosítás (498–507. §) és viszontbiztosítás (508–514. §). 1891-ben Róth Pál javasolta a Kereskedelemügyi Minisztérium szervezetén belül, vagy ahhoz alárendelten a Központi Állami Ellenőrzési Hivatal létrehozását,¹³ majd később 1894-ben Beck Hugó törvényjavaslati szinten kezdeményezte egy Állami Biztosítási Hivatal felállítását,¹⁴ de mindkettő – a piaci szereplők hatóságos érdekvédelemértése miatt – eredménytelen maradt.¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy ezekben az években is jellemzőek és gyakoriak valamennyi pénzügyi alpiacon a csődök, tehát – a bank- és tőzsdekrachok mellett – a biztosítók között is.¹⁶ Ugyanakkor ebben az időszakban a hitelintézeti szektor vonatkozásában az 1916. évi XIV. tc. létrehozta szövetkezeti formában a felügyeleti és szanalási funkciókat is ellátó Pénzügyintézeti Központot. Ez különösen azért érdekes, mert ebben a korban a biztosítási piacot – elsősorban a megfelelő díjtartalékképzés miatt – kockázatosabbnak tartották, mint a bankszekort.¹⁷

3. Az első korszak: megjelenik és eltűnik a felügyelet (1923–1948)

A biztosítási piac államigazgatási felügyeletének első mérföldköve valójában az 1923. évi VIII. tc. *a biztosító magánvállalatok állami felügyeletéről és egyes közhitelei kérdések rendelkezéséről*,¹⁸ amely az 1875. évi XXXVII. tc. 453–462. §-ait hatályon kívül helyezte. Ez az önálló jogszabály mindössze 18 §-ból állt, amelyből valójában csak 11 vonatkozott az érintett tárgykörre. Az állami felügyelet kijelentésén kívül csupán az alapvető rendelkezéseket tartalmazta, de felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az állami felügyeletre vonatkozó törvény meghozataláig rendeleteket adjon ki, különösen a biztosítási felügyelő hatóság szervezetéről és hatásköréről, a felügyeleti díjról, a biztosító magánvállalat megalakításának és működésének előfeltételeiről (biztosítási alap, tőkekövetelmények, díjtartalékképzés), a közhatóságok által fenntartott biztosító vállalatokról, a magánvállalatok alkalmazottainak biztosítását szolgáló intézményekről, a biztosítási egyesületekről.¹⁹ Így valójában a végrehajtási rendeletek jelentették a szabályozást. A törvény rögzítette, hogy nemcsak annak hatálya, de a felhatalmazás alapján kiadott rendeletek egyaránt vonatkoznak a hazai biztosítási cégekre és azon külföldi biztosítókra, amelyek Magyarországon fióktelep, képviselő vagy ügynökség útján folytatják működésüket.

A létrejött államigazgatási szerv külön elnevezés nélkül, csak mint felügyelő hatóság szerepelt a szövegben, később a *Biztosító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága* néven működött. A felügyelő hatóság tehát nem különálló szervezetként létesült és lényegében alig különbözött egy minisztériumi ügyosztálytól, de ennek ellenére mégsem léphetett fel a minisztériumi szervezet nagyobb tekintélyével, mert alakilag külön hatóságként jelent meg.²⁰

A szabályozás viszont már akkori formájában sok tekintetben megfelelt a mai gyakorlatnak, ugyanis újonnan keletkező vagy az országban eddig még nem működő biztosító magánvállalatot a cégbíróság csak a felügyelő hatóság előzetes engedélye alapján jegyezhetette be a kereskedelmi cégjegyzékbe.²¹ A felügyelő hatóság engedélye volt szükséges ahhoz is, hogy az országban már működő biztosítóvállalat a biztosítás olyan ágára vagy fajára terjessze ki működését, amellyel előtte nem foglalkozott.²² Tehát már kettős engedélyezési eljárás érvényesült: külön alapítási és külön működési engedély. Jogorvoslati fórumként jelölték meg, hogy a felügyelő hatóság elutasító határozata ellen a M. Kir. Közigazgatási Bíróság előtt panasszal lehetett élni. A biztosítási felügyelés ez idő tájt a fizetésképtelen helyzetre fókuszált, tehát a felszámolás elrendelésére vonatkozott. A biztosító válságos helyzete, fizetésképtelensége, illetve tartozásainak fedezetlensége esetén a hatóság elrendelhetette, hogy a vállalat az életbiztosítási üzletben fennálló biztosítási szerződésekből eredő kötelezettségeit legfeljebb 30%-ra szállítsa le, vagy a felszámolás érdekében felszámolókat rendelhetett ki.²³ A nyilvánosság tájékoztatása a határozat hivatalos lapban való egyszerű közzétételével történt. Ennek jelentősége abban állt, hogy a biztosító, illetve a biztosítottak a határozat ellen a közzétételt követő 15 napon belül nyújthattak be panaszt a közigazgatási bírósághoz.²⁴ Kényszerfelszámolás esetén pedig az ügyet áttették az illetékes törvényszékhez mint cégbírósághoz, ami akár napi szinten több biztosítót is érinthetett.²⁵

A büntetőjogi szabályozás egységét némiképp megbontotta, hogy a törvény a tevékenységgel kapcsolatos valótlan adatszolgáltatást, a lényeges körülmények elhallgatását, az engedély nélküli tevékenységgyakorlást és –közzvetítést, vezető beosztásokban a díjtartalékra, kezelt vagyona, nyereség felosztására vonatkozó gazdálkodási visszaélést; továbbá a hamis szakértői életbiztosítási díjtartalék kiszámítását vétségként rögzítette, amely hat hónapig terjedhető fogházzal, százezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, hivatalvesztéssel és politikai jog gyakorlásának felfüggesztésével volt büntethető.²⁶ Egyébként, aki a biztosítóvállalat fizetéseinek megszüntetése, vagy válságos helyzetének beállta után a vállalat hitelezőinek megkárosítása céljából az 1878. évi V. tc. (Btk.) szerinti csalárd vagy vétkes bukást (414. §) követte el, ha a csődöt nem is mondták ki, az okozott kár összegéhez képest a csalás (383. §) szerint volt büntetendő. A korszakban – de a mai modern szabályozásban is jelenlévő²⁷ – megoldás egyébként nem számított kivételnek, számos ágazati jogszabályt tartalmazott, a Csemegi-kódex mellett más tényállásokat és büntető rendelkezéseket is.

Az 1923. évi VIII. tc. végrehajtási rendeletei közül érdemes kiemelni a 196/1923. M. E. sz. rendeletet, amely a biztosítóvállalatok feletti állami felügyelet részletes szabályait tartalmazta, illetve a 48.718/1923. P. M. sz. rendeletet, amely a Pénzügyminisztériumon belül szervezte meg a felügyelő hatóságot, a felügyelő hatóságnak egyik szervét, a biztosítástechnikai osztályt pedig átmenetileg a Pénzügyintézeti Központnál állította fel.²⁸

Néhány évvel később lépett hatályba az 1927. évi X. tc. *a biztosítási díj fizetésével kapcsolatos egyes kérdésekről*, amely az 1875. évi XXXVII. tc.-be foglalt kereskedelmi törvény biztosítási ügyletekre vonatkozó rendelkezéseit módosította, pontosította, egészítette ki. A felügyeletet azonban nem érintette, tulajdonképpen csak magánjogi szabályokat tartalmazott. Az 1928. évi XL. tc. vezette be kötelezően az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló biztosítást, de ezek felügyelete a népjóléti és munkaügyi miniszter és a Pénzügyintézeti Központ alá tartozott, ezzel is előrevetítve, hogy a szociális vagy társadalombiztosítás mindig is eltérő, kiemelt, az államhoz közelebbi, közvetlenebb állami szabályozási és felügyeleti fókuszot igényel.

A nagy gazdasági világválság a biztosítási jogviszonyokba is drasztikus állami beavatkozást tett szükségesé, mint például az élet- és járadék biztosítási szerződéseken alapuló pénztartozások átértékelésére előírt eljárást, amelynek záróakkordja az átértékelési összegek felosztása volt. A pénzügyminiszter a Biztosító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága mellé ún. véleményező bizottságot alakított, amelynek elnöke a biztosítási felügyelet elnöke volt, tagjai pedig – a szélesebb körű társadalmi támogatottság érdekében – az Országos Magyar Gazdasági Egyesület biztosításügyi szaktanácsadó irodájának vezetője, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének titkára, Budapest székesfőváros árvaszékének elnökhelyettese, Biztosító Intézetek Országos Szövetségének igazgatója és az Első Magyar Általános Biztosító Társaság cégvezetője volt.²⁹

A korszak vége felé fogadta el az Országgyűlés az 1940. évi XII. tc.-et *a biztosítási magánintézmények állami felügyelete, valamint a felügyeletet ellátó biztosításügyi közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról*. A mindössze 4 §-ból álló jogszabály jelentős változást hozott: azontúl, hogy a felügyeleti jogkört kiterjesztette a biztosítói társaságokon túl a biztosítói egyesületekre is, a Biztosító Magánvállalatok M. Kir. Állami Felügyelő Hatóságát beolvasztották a Pénzügyminisztériumba a meglévő személyi állománnyal együtt, és a felügyeleti hatáskört ezt követően a miniszter látta el.³⁰ A döntés indoklása szerint – a korábbi ez irányú kezdeményezések mellett – 1939-ben a Pénzügyintézeti Központ kötelekébe tartozó revizori tisztviselők közé egyre több biztosítási könyv- és biztosításmatematikai szakértőt vettek fel, így ezzel is csökkent azon körülmények száma, amire a szervezet különállása szempontjából esetleg hivatkozni lehetett.³¹ A jogorvoslati jogkör változatlan maradt, így annak formája továbbra is a közigazgatási bírósághoz intézett panaszt jelentette. Szakmai szempontból annyival ismert el a felügyelés szakmai színvonalának pluralitását a jogalkotó, hogy a jogi vég-

zetség mellett más, elsősorban közgazdasági képesítést³² is elismert a biztosításügyi közigazgatás körében. Az önálló felügyelet megszüntetése, a funkcionak a Pénzügyminisztériumba való visszahelyezését és ezzel az erősebb állami szerepvállalást igazolták a világszerte megfigyelhető változások is: a második világháború alatt az ún. háborús biztosítás díjtétele tízszeres emelkedést mutatott.³³ Emellett hazánkban is a német gazdaság és így a német felügyeleti modell vált etalonná.³⁴ A korszak végére Magyarországon 41 biztosítótársaság működött, ebből 25 volt külföldi, és csak 11 volt száz százalékban magyar érdekeltségű; továbbá még mintegy 200 helyi biztosítóegyesület is tevékenykedett.³⁵

4. A második korszak: a totalitárius állam (1948–1968)

A totalitárius állami,³⁶ egypártrendszerű diktatúra kiépítésével párhuzamosan szűnt meg a piacgazdaság, amelynek egyik, a pénzügyi piacokat is érintő állomása volt az 1947. évi XXX. tc. a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyintézeti Központ I. kúriájába tartozó, részvénytársasági alapon működő pénzügyintézetek magyar tulajdonban levő részvényeinek állami tulajdonba vételéről. Az 1949. évi XX. törvény, a *Magyar Népköztársaság Alkotmánya* II. fejezete a társadalmi és gazdasági rendet egyértelműen meghatározta: a népgazdaság irányító ereje a nép államhatalma, így a dolgozó nép fokozatosan kiszorítja a tőkés elemeket, és következetesen építi a gazdaság szocialista rendjét. A gazdasági életet az állami népgazdasági terv határozza meg. Az államhatalom a társadalmi tulajdonban levő vállalatokra, az állami bankrendszerre, a mezőgazdasági gépállomásokra támaszkodva irányítja és ellenőrzi a népgazdaságot. Az egész nép vagyona az állam és a közületek tulajdona – többek között – a bankok is. Ezt természetesen tágan kellett értelmezni, és vonatkozott a biztosítókra is.

Az 1948. évi XXXVII. tc. *nemzeti vállalatról* szóló rendelkezései értelmében a kormány (Minisztertanács) biztosítási tevékenységet folytató nemzeti vállalatot alapíthatott. Ennek megfelelően a második világháború után épphogy talpra állt biztosítók államosítását követően egy 100% állami tulajdonú biztosítót hoztak létre. Az Állami Biztosító Nemzeti Vállalatot (ÁB) az 209/1949. (IV. 29.) minisztertanácsi határozat alapította,³⁷ továbbá a pénzügyminiszter egy alapítólevelet bocsátott ki, és megtörtént a cégbejegyzés.³⁸ Kiegészítőleg a 3590-201/1954. (PK. 29.) PM és a 3590-211/1954. PM sz. utasítások intézkedtek a Pénzügyminisztérium Biztosítási Főigazgatóságának szervezetéről és tevékenységi köréről.³⁹ Ezzel párhuzamosan államosították a biztosítási piac két legnagyobb szereplőjét: 1948. április 25-én az Első Magyar Általános Biztosító Társaságot és két leányvállalatát,⁴⁰ majd később a Gazdák Biztosító Szövetkezete úgy szűnt meg, hogy visszamenőleges, 1949. január 1-i hatállyal beolvasztották az ÁB-ba.⁴¹ A gyakorlati működés kezdete 1949. június 20-a volt. Mesterséges monopolhelyezete 1952-ben rögzült, amikor a szovjet tulajdonban lévő Kelet Európai

Biztosító Rt. és Európai Áru- és Poggyászbiztosító Rt. is átadta részére állományait.⁴² Ezzel megvalósult a biztosítás állami, szocialista monopóliuma, amelyben az ÁB a központi költségvetés kvázi országos hatáskörű szerveként működött megyei igazgatóságokkal, a városokban osztályokkal.⁴³ 1954-ben átvette a Pénzügyminisztérium Biztosítási Szakosztályának államigazgatási feladatait is.⁴⁴ Az ÁB nagyrészt állami vállalatok és intézmények biztosításával foglalkozott, de sajátos működési filozófiával: az akkori megközelítés szerint felesleges az állami tulajdonban lévő vagyon biztosítása az állami tulajdonú biztosítónál, hiszen úgyis az állam fizeti meg a károkat.⁴⁵ A 69/1950. (III. 7.) MT rendelet ki is mondta az állami vagyon biztosításának tilalmát. Az 139/1950. MT rendelet alapján a betegség és baleset esetére biztosított személyek egészségügyi ellátása és az egészségügyi szolgálat fenntartása állami feladat lett, a biztosítók vagyona már 1948-tól kezdődően fokozatosan az Országos Társadalombiztosítási Intézet kezelésébe került.

Az összes szocialista országhoz képest is még inkább totalitárius verzió volt a magyar út, hiszen mind a Szovjetunió,⁴⁶ mind a Német Demokratikus Köztársaság, de még Észak-Korea⁴⁷ esetében is többszereplős maradhatott a szocialista biztosítási piac.⁴⁸ Az ilyen jellegű állami irányítás és felügyelet esetében a stabilizációs hatás vitathatatlan, akárcsak ennek ára: a magánszféra és a közszféra határa elmosódott, ozmózis folyamat vette kezdetét, a magánjog átpolitizálódott.⁴⁹ Az átpolitizálódás azonban nem a feudalizációs fejlődési szakaszba visszafordító refeudalizációs jellegű volt, mivel a gazdasági törvényszerűségeket a politikai döntések nem kérdőjelezték meg, hanem az irányítást a gazdasági szereplők kezéből áttették a politikai döntéshozók vagy delegáltjuk kezébe, a gazdaságba való tényleges állami beavatkozás nyers, vegytisztán direkt időszaka ez.

5. A harmadik korszak: szocialista liberalizáció és felügyelet (1968–1986–1990)

A harmadik korszak első két évtizede (1968–1986) az enyhe liberalizáció időszaka, amely az „új gazdasági mechanizmus évével” indult, és feloldották az állami tulajdonra vonatkozó közel két évtizedes biztosítási tilalmat. Jogi háttér tekintetében az általánosan jellemző közvetlen és kötelező állami szerepvállalás helyett ez inkább már az állami beavatkozás lehetőségének időszaka, a szükségállapot fenntartásával.⁵⁰ Ekkor jelenik meg újra a gazdasági jog kifejezés, amely egyértelműen szocialista felfogáson alapult,⁵¹ és koncepciója csupán haszontalan komplikálása volt a dolgoknak.⁵²

Az 18/1972. (VI. 5.) MT rendelet értelmében az Állami Biztosító feladta volt minden biztosítási és viszontbiztosítási tevékenység, további külön jogszabállyal, valamint a pénzügyminiszter által átruházott biztosításügyi és egyéb feladatok ellátása. Ennek végrehajtására adták ki az 24/1972. (VIII. 12.) PM rendeletet, amely rögzítette,

hogy az Állami Biztosító a pénzügyminiszter felügyelete alá tartozik, vezérigazgatóját is ő nevezi ki.⁵³ A rendelet melléklete rögzítette azt a 11 biztosítóegyesületet, amely tovább folytathatta működését.

A gazdaság állami irányítást továbbra is jól jelzi, hogy a pénzügyi szektor az 1979. évi II. törvény az állami pénzügyekről (Ápt.) rendszerében kapott helyet. A szövegezés első olvasatra megtévesztő, az Ápt. 28. § (1) bekezdése ugyanis normális piacgazdasági környezetet definiált: a pénzintézeti rendszer a Magyar Nemzeti Bankból, a bankokból, a szakosított pénzintézetekből, továbbá a biztosítóintézetekből áll. A liberalizáció azonban még mindig politikai döntés kérdése volt, ugyanis biztosítóintézetet is csak a Minisztertanács alapíthatott, illetve felhatalmazhatta a pénzügyminisztert, hogy a Magyar Nemzeti Bank elnökével egyetértésben biztosítóintézetet alapítson. Tulajdonképpen külföld felé irányuló nyitás történt, a külföldi tulajdonú hazai pénzintézet alapítását a Minisztertanács, a magyarországi képviselőt létesítését pedig a pénzügyminiszter engedélyezte.⁵⁴ A részletszabályokban sem találhatunk érdemibb rendelkezéseket: 23/1979. (VI. 28.) MT rendelet az állami pénzügyekről szóló 1979. évi II. törvény végrehajtásáról. A szocialista liberalizáció későbbi sajátos terméke volt a 1057/1985. (X. 8.) MT határozat, amellyel az állami pénzügyekről szóló 1979. évi II. törvény 33. §-ának (2) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a Minisztertanács hozzájárult ahhoz, hogy az Országos Takarékpénztár életbiztosítással egybekötött nyugdíj-előtakarékossági betétet vezessen be.

A 2007/1984. (V. 23.) MT rendelet a gazdasági rendszer továbbfejlesztéséről vette napirendre a biztosításügy fejlesztését, a 3398/1985 (XII. 19.) MT határozatban döntöttek a biztosítás területén fennálló tényleges monopólium megszüntetéséről.⁵⁵ A több évig húzódó szakmai viták után,⁵⁶ az 1986. év azonban érdemi fordulópontot jelentett, az Ápt. kiegészült a 34/B. §-sal, így ennek (3) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a Minisztertanács megalkotta az 56/1986. (XII. 10.) MT rendeletet az állami biztosításfelügyeletről. A jogszabály most is rövid volt, mindössze 12 §. Ennek értelmében 1987-től a biztosítóintézetek és a biztosítási tevékenység felügyeletét a pénzügyminiszter – a tradicionális, ágazati megközelítést követve – az Állami Biztosításfelügyelet útján gyakorolta. A felügyelet elsőfokú államigazgatási szervnek minősült, hatáskörébe tartozott a biztosító létesítéséhez, tevékenységi körének meghatározásához és módosításához szükséges kérelmek elbírálása.⁵⁷ Bár az engedélyt biztosítási ágazatonként elkülönítve (életbiztosítás, egyéb személybiztosítás, vagyonbiztosítás, felelősségbiztosítás, viszontbiztosítás) adta meg, de ekkor még nem volt tilos kompozit biztosítók alapítása.⁵⁸ A felügyelet és ellenőrzés kifejezések szoros kapcsolatát (és a két jogintézmény keveredéséből adódó szakmai viták alapját) jól példázza a rendelet szövegezése: a felügyelet folyamatosan ellenőrzi, hogy a biztosítási tevékenység megfelel-e a jogszabályoknak, a felügyeleti hatósági engedély(ek)nek, továbbá a belső szabályzatoknak, valamint a biztosítottak anyagi biztonságára vonatkozó általános elvi követelménynek. Emellett már ekkor meglehetősen korszerű tartalom fi-

gyelhető meg a felügyeleti eszköztárban. A felügyelet a biztosítási kötelezettségek teljesítése, a biztosítottak anyagi biztonságának megóvása, valamint a biztosítási tevékenység törvényes működése céljából a következő intézkedéseket tehetette: előírhatta a biztosítási belső szabályzat vagy a díjkalkuláció módosítását, illetve új elkészítését; meghatározott időre megtilthatta, korlátozhatta az üzletvitelt egészében vagy egyes üzletágra; kezdeményezhette vezetőállású dolgozó felmentését, és meghatározott időre megbízottat jelölhetett; illetve ultima ratióként a biztosítási tevékenységre adott engedélyt visszavonhatta. A szabályozói intézményrendszer társadalmi legitimitását erősítette, hogy a pénzügyminisztert a biztosítási tevékenység fejlesztésében, felügyeleti feladatainak ellátásában a biztosítók és a biztosítottak képviselőit tömörítő *Országos Biztosítási Tanács* segítette.

A 14/1987. (IV. 13.) PM rendelet az állami biztosításfelügyelet egyes kérdéseiről néhány részletszabályt határozott meg a vezető tisztségviselők képesítésére, biztosítási szabályzatokra, a díj- és egyéb tartalékokra vonatkozóan. A biztosítók az 1986. évi I. törvény 25. §-a alapján a biztosításfelügyeleti eljárási, szakértői információs és tudományos szolgáltatások igénybevételéért igazgatási szolgáltatási díjat fizettek, amelynek mértéke a biztosító évi teljes díjbevételének egy ezreléke volt. Az 41/1988. (X. 14.) PM rendelet alapján a biztosítóegyesületek induló vagyonának el kellett érnie az alapszabályban rögzített szolgáltatási kötelezettség várható egyévi összegét, de legalább ötszázezer forintot. Később a díj- és egyéb tartalékokra vonatkozóan kisebb változtatásokat vezetett be az 50/1989. (XII. 28.) PM rendelet az állami biztosításfelügyelet egyes kérdéseiről szóló 14/1987. (IV. 13.) PM rendelet módosításáról.⁵⁹ A rendelet 1990. január 1-jén lépett hatályba, amely időpont átvezet a következő korszakra.

Érdemes még rámutatni arra, hogy a gazdasági érdekek és a szabályozások hatására az Állami Biztosításfelügyeletnek valódi feladata lett, ugyanis a lassított haladásnak, csendes konszolidációnak nevezett folyamat az Állami Biztosító monopóliumhelyzetének látszólagos megszűnését eredményezte, azzal, hogy annak állományát 1986-ban megosztva két új biztosítóintézet alakult: az új Állami Biztosító (életbiztosítás) és a Hungária Biztosító (nem életbiztosítás, tulajdonképpen gépjármű-biztosítás),⁶⁰ illetve a biztosítási piacot színesítette a Viszontbiztosító és az Export-hitel Biztosító. Később megjelentek a külföldi biztosítók magyar telephelyei, majd 1987-ben létrejött az általános Garancia Biztosító, 1988-ban pedig az utasbiztosításokra szakosodott Atlasz Biztosító. Ezt követően pedig az első külföldi tulajdonú biztosítók is megalakultak.

6. Összefoglalás, következtetések

A magyar biztosításfelügyelet szükségessége és kezdeményezése már a 19. század végén felmerült, azonban a politikai és szakmai viták miatt csak 1923-tól jelent meg annak intézményes, államigazgatási formája. A kezdeti tradicionális felügyeleti modell alapján a biztosítási szektort külön, erre szakosított szerv felügyelte, a Bizto-

sító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága (1923–1940). Majd 1940–1954 között a Pénzügyminisztérium látta el ezt a feladatot, illetve 1954 és 1986 között az Állami Biztosító mint nemzeti vállalat vette át a PM Biztosítási Szakosztályának államigazgatási feladatait is. A biztosítási piac sajátos szocialista liberalizációja keretében kezdte meg működését 1987-től az Állami Biztosításfelügyelet, amely a rendszerváltást követően egészen 1999-ig működött. Tehát a vizsgált mintegy száz évből tulajdonképp mindössze húsz (17 + 3) évben különült el a felügyelet a Pénzügyminisztériumtól, az állammonopolisztikus egybiztosítós megoldás sem tekinthető szervezeti önállóságnak. Ennek ellenére a

különbéle felügyeleti modellváltások mellett egyértelmű a biztosítási közjog megnövekedése, a kezdeti néhány paragrafus – igazodva a gazdasági kihívásokhoz – bővült, a végrehajtási rendeletek számos részletszabályt tartalmaztak. A rendszerváltást megelőzően pedig európai mércével is meglehetősen korszerű tartalom figyelhető meg a felügyeleti eszköztárban és az intézkedések körében, annak ellenére, hogy továbbra is szoros maradt a politikai befolyásoltsága. Az engedélyezési és jogi ellenőrzési lehetőségek mellett – a piac biztonsága és a fogyasztók védelme érdekében – akár a mindennapi működésre is kiterjedhetett a felügyeleti vagy az állami beavatkozás.

SZÉPLAKI, VALÉRIA – VÉRTESY, LÁSZLÓ

Die Geschichte der Versicherungsaufsicht in Ungarn vom 19. Jahrhundert bis zum Regimewechsel (Zusammenfassung)

Aus moderner Sicht entstand das Versicherungswesen in Ungarn erst im 19. Jahrhundert durch in- und ausländische Institutionen, und gleichzeitig erkannten die politischen Entscheidungsträger die Bedeutung der staatlichen Aufsicht. Im Rahmen unserer Untersuchung werden die Geschichte der ungarischen Versicherungsaufsicht, ihre Funktionen, ihr Umfang, ihre Arten und die Palette der möglichen Maßnahmen erst vom 19. Jahrhundert bis zum Regimewechsel erörtert. Institutionelle, staatlich-administrative Form einer Ungarischen Versicherungsaufsicht trat erst ab 1923 auf. Im Rahmen des ursprünglichen traditionellen Aufsichtsmodells wurde der Versicherungssektor von einer separaten, dafür eingerichteten Stelle, unter dem Namen Ungarische Königliche Staatsaufsichtsbehörde für Private Versicherungsge-

sellschaften, beaufsichtigt. (1923–1940). Zwischen 1940 und 1954 war das Finanzministerium für diese Aufgabe zuständig, und zwischen 1954 und 1986 übernahm die Staatliche Versicherungsgesellschaft als nationales Unternehmen auch die staatlichen Verwaltungsaufgaben. Danach nahm die staatliche Versicherungsaufsichtsbehörde ihre Tätigkeit im 1987 auf (Rückkehr von traditionellem Modell basiert auf Finanzbranche Versicherung) und blieb auch nach dem Regierungswechsel (1991) bis 1999 tätig. Infolge dieser Entwicklungen ist auch das Aufsichtsinstrumentarium erheblich und kontinuierlich gewachsen, und neben der Zulassung und der Rechtsaufsicht konnte auch in das Tagesgeschäft eingegriffen werden, um die Marktsicherheit und den Verbraucherschutz zu gewährleisten.

Jegyzetek

- ¹ TAMÁS András: *A közigazgatási jog elmélete*. Budapest, 2001. Szent István Társulat, 357. p.
- ² TEMESI István (szerk.): *A közigazgatás funkciói és működése*. Budapest, 2013. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 212–213. p.
- ³ LIGETI Sándor: A pénzügyi felügyelet függetlensége és beszámoltathatósága. A határokon átnyúló pénzügyi tevékenység felügyelete. *Külgazdaság*, 2009. 1. sz. 70. p.
- ⁴ NAGY Zoltán – CSISZÁR Anett: A hazai pénzügyi felügyeleti szabályozás a változások tükrében. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXIV (2016), 157–173. p.; FEHÉR Júlia – VERES Zoltán: Gondolatok a hazai pénzügyi felügyeleti integráció margójára – különös tekintettel a fogyasztóvédelemmel összefüggő igazgatási szempontokra. *Pázmány Law Working Papers*, 2014. 8. sz. 7–8. p. alapján.
- ⁵ CALVO, Daniel – CRISANTO, Juan Carlos – HOHL, Stefan – GUTIÉRREZ, Oscar Pascual: *FSI Insights on policy implementation No 8., Financial supervisory architecture: what has changed after the crisis?* Financial Stability Institute – Bank for International Settlements. April 2018. 4–5 p.
- ⁶ ASZTALOS László György: Kilencven éve alapították a magyar pénzügyi felügyeletet. *Pénzügyi Szemle*, 2005. 1. sz. 72. p.

- ⁷ ORMODY Vilmos: *Első Magyar Általános Biztosító Társaság 1857–1907*. Budapest, 1908. Pallas Rt.
- ⁸ ASZTALOS 2005. 72. p.
- ⁹ TAMÁS Gábor: A biztosítási piac fejlődése Magyarországon a 19. század közepétől az első világháborúig. *Biztosítás és Kockázat*, 2019. 1. sz.
- ¹⁰ HALÁSZ Sándor – MANDELLÓ Gyula (szerk.): *Közgazdasági Lexikon*. I. kötet. Budapest, 1898. Pallas, 382–390. p.
- ¹¹ Kt. 457. § A biztosítási vállalatok kötelesek a bevételek és kiadások összeállítását, nemkülönbén a mérleget az illetékes törvényszéknek közzététel végett évenként benyújtani.
- ¹² VARGA Bence: *A pénzügyi felügyelés kialakulása Magyarországon. Lehetetlenségi trilemmák előfordulása a hazai felügyeletitörténetben*. Szegedi Tudományegyetem, Közgazdaságtani Doktori Iskola. 2019. 27. p.
- ¹³ RÓTH Pál: *Tervezet a biztosítási vállalatok állami felügyeletéről*. Budapest, 1891. Klny. a Kereskedelmi Jog- és Ismeretek Tárából.
- ¹⁴ BECK Hugó: *Törvényjavaslat. a magánbiztosítási vállalatokról*. Budapest, 1894. Légrády Testvérek; BECK Hugó: *A magán-biztosítási vállalatokról szóló törvényjavaslat*. Budapest, 1896.
- ¹⁵ HAVAS Miksa: A pénzügyi ellenőrzése tekintettel a biztosító társaságokra. *Közgazdasági Szemle*, 1901. 25. sz. 212–222. p.

- ¹⁶ ECKHART Ferenc: *A magyar közgazdaság száz éve (1841–1941)*. Budapest, 1941. Posner Grafikai Műintézet, 87. p.
- ¹⁷ HALÁSZ–MANDELLÓ 1898. 382–390. p.
- ¹⁸ KUTASI Elemér: *A biztosítási felügyeleti törvény*. Budapest, 1923.
- ¹⁹ A biztosítási intézmény közrendészeti szabályai. In GRÓH István: *A biztosítási jog kézikönyve*. Budapest, 1932. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 461–487. p.
- ²⁰ 1940. évi XII. tc. indokolása a biztosítási magánintézmények állami felügyelete, valamint a felügyeletet ellátó biztosításügyi közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94000012.TVI>.
- ²¹ TALLOS János: *A biztosító magánvállalatok állami felügyeletének feladatai*. Budapest, 1932. A szerző kiadása, 68. p.
- ²² CSURY Jenő – MAROSI Imre: *A magyar biztosítás története*. Budapest, 1931. Gyarmati Ferenc kiadása, 194–200. p.
- ²³ TAMÁS Gábor: Háborúból válságba, válságból háborúba – a biztosítási piac Magyarországon 1914–1943. *Biztosítás és Kockázat*, 2019. 2. sz. 52–95. p.
- ²⁴ ALTENBURGER Gyula: Az állami felügyeletről. *Magyar Biztosítási Évkönyv*, 1936. 28. sz. 250–261. p.
- ²⁵ Lásd például 1937. március 8-án az Universale, a Fortuna, a L'nigle, a Le Conservateur és az Equitable biztosítók kényszerfelszámolását rendelték el és az ügyet (iratokat) áttették a Budapesti Törvényszékhez, mint cégbíróshoz. *Magyar Országos Tudósító*, 3. törvényszéki kiadás, 1937. március 8.
- ²⁶ Általános biztosítási útmutató. In FEJÉRVÁRY Ervin: *Biztosítási lexikon*. Budapest n. a.
- ²⁷ Az ún. *wrongful trading*, azaz káros vagy csalárd üzletvezetés tilalma a Cstv. 33/A. §-ban jelenleg is benne van, jogalapja a Ptk. 3:118. §. A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetben az ügyvezetőnek már nemcsak a cég tulajdonosainak, hanem hitelezőinek érdekeit is kell a céget vezetnie. Ez részben a jogi személy mögötti tulajdonosi felelősség áttörése a kontinentális jogban (*Durchgriff*) és az angolszász jogban is (*lifting the corporate veil*).
- ²⁸ JAKABB Oszkár – REMÉNYI-SCHNELLER Lajos – SZABÓ Iván: *A Pénzügyintézet Központ első huszonöt éve (1916–1941)*. Budapest, 1941. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 86. p.
- ²⁹ *Magyar Távirati Iroda*, 1932. november 18. 38. kiad.
- ³⁰ HOLLY Sándor: A magánbiztosítás fejlődése az állami felügyelet bevezetése után. *Magyar Biztosítási Évkönyv*, 1943–44. 35. sz. 120–130. p.; LECHNER József: Miért kell a biztosítási ügyletet állami felügyelet alá helyezni? In SZALAY László: *A magyarországi első biztosítási napok emlékkönyve 1941*. Budapest, 1942. 55–59. p.
- ³¹ 1940. évi XII. tc. indokolása.
- ³² A jogi és biztosításmatematikai irányon túl elfogadottá vált még a Királyi Magyar Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara kereskedelmi szakosztályán, a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara közgazdasági és kereskedelmi osztályán szerzett közgazdaságtudományi tudori oklevél, vagy mennyiségtan tanítására jogosító középiskolai tanári oklevél.
- ³³ *Drótnélküli Gazdasági Hírek*, 1943. március 25.
- ³⁴ 1942. szeptember 30. napján a Gothai Életbiztosító Bank és leányintézete a Gothai Általános Biztosító r.t. tanulmányozására magyar bizottság érkezett Gothába. *Drótnélküli Gazdasági Hírek*, 1942. szeptember 30.
- ³⁵ www.parlament.hu/naplo98/142/n142_052.htm.
- ³⁶ A reflexív államelmélet különbséget tesz a totális és a totalitárius államok között. Cs. Kiss Lajos: A totális állam elmélete és mítosza. *Világosság*, 2010. ősz, 19–40. p.
- ³⁷ OLÁH–SZÁSZ–SZEGEDI–FELFÖLDI: *Az Állami Biztosító alapításának 35. évfordulójára 1949–1984*. Miskolc, 1984. 12. p.
- ³⁸ A biztosítás államosításának és állami felügyeletének problémái. In BACK István: *A biztosítás elmélete és gyakorlata I–II*. Budapest, 1960. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 77. p.
- ³⁹ BÁRD Károly: A biztosítással összefüggő jogi szabályozás fejlődése. *Biztosítási Szemle*, 1974. 6–7. sz.
- ⁴⁰ MUZSAY Géza: 150 éve alapították az Első Magyar Általános Biztosító Társaságot. *Biztosítási Szemle*, 2007. 8. sz. 3–25. p.
- ⁴¹ MIHÁLYI Péter: *Rendszerváltás és elítcsere 1945 után*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Intézet. Műhelytanulmányok MT–DP. 2018. 13. sz. 18. p.
- ⁴² BAJAI Ferenc – CSABAY Dezső (szerk.): *Az állami biztosítás Magyarországon I–II*. Budapest, 1972. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 74. p.
- ⁴³ https://mnl.gov.hu/mnl/beml/hitel_es_biztositasugyi_szervek_0.
- ⁴⁴ BAJAI Ferenc: Az Állami Biztosító fejlődése a megalakulása utáni első évtizedekben (1945–1975). In BAJAI Ferenc (szerk.): *Az állami biztosítás zsebkönyve (1976–83)*. Budapest, 1985. Állami Biztosító, 33–41. p.
- ⁴⁵ TÓTH Gábor: *Biztosítási ismeretek – Vállalkozások biztosítása*. Budapest, 2007. Óbudai Egyetem, 11–12. p.
- ⁴⁶ BÁRD Károly: Gondolatok a biztosítási jogviszony szovjet és magyar polgári jogi szabályozásáról. *Biztosítási Szemle*, 1977. 11. sz.
- ⁴⁷ Utóbbi esetben érdekesség, hogy az állami tulajdonú Choson Min-jok általános (kompozit), tehát élet- és nem-életbiztosítási szolgáltatásokat egyaránt nyújtó biztosító szinte teljes egyeduralma 1947 és 2019 között állt fenn.
- ⁴⁸ KONYISIN, F. V.: *Állami biztosítás a Szovjetunióban*. Budapest, 1954. Pénzügyi Kiadó, 72. p.
- ⁴⁹ TAKÁCS Péter: *Államtan, a modern állam és elmélete*. Budapest, 2011. Nemzeti Közszerzői Egyetem, 108. p.
- ⁵⁰ Uo. 121. p.
- ⁵¹ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest, 2000. Dialóg Campus Kiadó, 42. p.
- ⁵² NIZSALOVSZKY Endre: Az állami vállalatok forgalmi viszonyainak új alakulásához. In *Tanulmányok a jogról*. Budapest, 1984. Akadémiai Kiadó, 117–146. p.
- ⁵³ BÁRD Károly: Új jogszabályok a biztosításról, az Állami Biztosítóról. *Biztosítási Szemle*, 1972. 11. sz.; 1973. 4. sz.
- ⁵⁴ BAJAI 1985. 33–41. p.
- ⁵⁵ BÁRD Károly: A változás után I–II. Új jogszabályok a biztosításról. *Biztosítási Szemle*, 1987. 1–2. sz.
- ⁵⁶ NOVOTNI Zoltán: Népgazdasági igények és a biztosítás jogi szabályozása. *Biztosítási Szemle*, 1984. 4. sz.
- ⁵⁷ BÁRD Károly: Szakmai felelősséggel... *Biztosítási Szemle*, 1986. 1., 2., 3. sz.
- ⁵⁸ ÉBLI Györgyné: *A biztosítás közgazdasági alapjai*. Budapest, 1988. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 89. p.
- ⁵⁹ Uo. 114. p.
- ⁶⁰ JEAGER Lászlóné – SZEMESSY Ákos: *Az Állami Biztosító által művelt életbiztosítások 1949. június 20-tól 1992. május 25-ig. I–II*. Budapest, 1992. Állami Biztosító, 142. p.

Domaniczky Endre

Edward Cavanagh könyvéről

Edward Cavanagh (ed.): *Empire and Legal Thought. Ideas and Institutions from Antiquity to Modernity*
Leiden, 2020. Brill–Nijhoff, 617. p.
ISBN 9789004430983

A jogelmélet, a jogtörténet és a nemzetközi jog háttérterületein mozog az Edward Cavanagh által szerkesztett tanulmánykötet. A válogatás mind a szerzők, mind a témák tekintetében izgalmas utazást ígér – térben és időben egyaránt. A szerzők nemcsak jogászok, hanem történészek vagy más tudományterülettel foglalkozó bölcse-
szek, akik különböző kontinenseken és régiókban tanultak és tanítanak, ráadásul különböző generációkhoz is tartoznak. A témák ugyancsak sokszínűek. A közös bennük a birodalom és jogi gondolkodás kapcsolatának feltárása és bemutatása, de a vizsgálódás során számos politikai, kultúr- és jogtörténeti érdekességet is megtudhatunk az egyes államokról.

A könyv egyszerre összegzi jelenlegi tudásunkat, és jelöl ki új kutatási irányokat. Nagy előnye, hogy ismert tényeket helyez új összefüggésekbe, és régi kérdéseket fogalmaz át vagy több, korábban különálló témát kapcsol össze. Az újszerűség egyik oka a jól megválogatott szerzői gárdában rejlik, amelynek tagjai sikeresen ötvözték saját kutatási eredményeiket az általuk összegyűjtött, imponáló mennyiségű szakirodalommal, amely így lehetővé teszi az érdeklődő számára az egyes kérdések további, saját szempontú vizsgálatát.

Cavanagh az előszóban megemlítette, hogy a gondolat megfogalmazásától a kötet elkészültéig négy év telt el. A szerkesztő és a szerzők munkája egyértelműen megérte a ráfordított energiát, mert egy eddigi eredményekre épülő, ám új szemléletet és kutatási irányokat eredményező, szintetizáló és gondolatébresztő munkát sikerült letenni, amely nemcsak a kutatásban, de az egyetemi oktatásban is jól használható. A jogi és bölcsészkarokon egyaránt.

E folyóirat hasábjain azonban nem kerülhetjük meg a kérdést, hogy vajon milyen üzenete van e könyvnek a közép-európai jogtörténészek számára. Egyáltalán egy ilyen interdiszciplináris kötet elkészülhetne-e nálunk, ahol a jogtörténetírás fogalmilag jóval erősebben kötődik

a jogtudományokhoz, mint az angolszász országokban? A tanulmánykötet egyik üzenete mindenképpen az, hogy nagy szükség lenne közép-európai témák és jogintézmények tekintetében is az interdiszciplináris együttműködésre. A jogtörténetírást mindenképpen megérné „kinyitni”, de ehhez a történész- és bölcsészképzésben az általános jogi ismereteket meg kellene jeleníteni, mert a jogtörténeti vizsgálatokhoz mindenképpen szükség van előzetes jogi ismeretekre. A jogtörténettel foglalkozók körének kitágítása, vagyis általában a bölcsészek felé nyitás, tehát akár klasszika-filológusok bevonása azért is előnyös lehetne, mert az azonos szakmák művelőinek sokszor unalmas monológjai így dialógussá válhatnának, amelyek egyaránt hasznosak lehetnének jogászok és bölcsészek számára.

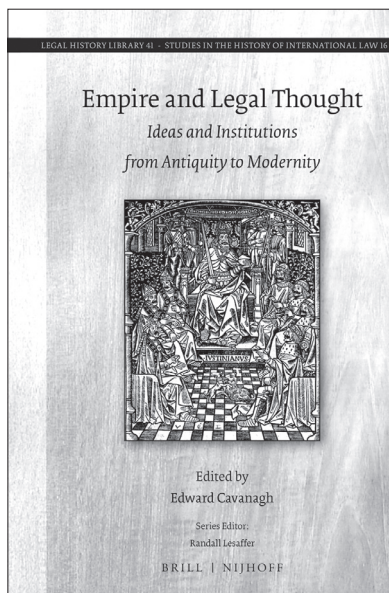
Magának a témának – birodalom és jogi gondolkodás – végiggondolása szintén sok tanulsággal járhat, hiszen ez a térség – bár az idők során többször is megpróbálta megszervezni önmagát – az elmúlt két évezred nagy részében különböző birodalmak határvidékének számított. Már a közös európai alapélmény, a római hódítás és a romanizáció is csak részleges, hiszen a rómaiak ezt a régiót csak részben tudták beolvasztani, és a nyelvi, kulturális és jogi alapokat még a meghódított területeken is elmosták a népvándorlás hullámai.

A régió későbbi története során is általában egy vagy több birodalomhoz tartozott. Annak ellenére, hogy több mint száz éven keresztül többször is próbálták homogenizálni, etnikailag máig sokszínű maradt, ahol az anyanyelv és államhatárok, akár a nagyhatalmak egykori afrikai gyarmatain, nem mindig esnek egybe. A „fél-nemzetcskéket” mégis számos szál fűzi össze, és ezek részben a jogszokások és jogi gondolkodás hasonlóságainak köszönhetőek.

Természetesen a régmúltban is voltak közös királyaink és államaink, de a modern állam kialakulásának kezdetei

ezt a régiót többnyire német nyelvű államok keretében érték. Az első modern jogszabályaink, a jogi oktatás és képzés, a jogi gondolkodás alapsémái így hasonlóak. Vajon meddig mutatható ki egy-egy nagy, a közös államapparátus és hadsereg révén működött birodalom hatása a népek gondolkodásában? Vajon az egykori közös jogszokások továbbélése hasonló a nyelvcsaládokéhoz, amelyeknél a rokonság fokozatosan halványul el, és akár évezredekken át is kimutatható? Vajon egy birodalmak periferiáján fekvő régió politikai orientációját a közös jogszokások, jogi kultúra mennyiben befolyásolhatja? A közös jogszokásokra és jogi gondolkodásra mennyire építhető közös államszervezet vagy szövetség?

Szükség lenne ezekre a kérdésekre közép-európai válaszokat keresnünk, mert egyre inkább egyértelmű, hogy az általában rövid ideig tartó saját államiság jellegzetességei és jogalkotási termékei önmagukban még az európai kontinensen belül sem tarthatnak számot jelentősebb

érdeklődésre. Viszont a régió – közös történelménél fogva – számos hasonló jogintézménnyel és jogi vívmánnyal rendelkezik, amelyek bemutatására európai és világviszonylatban is szükség lenne. Hogy csak egy közeli kelet évfordulóra utaljak: a magyar Aranybulla önmagában még a 800. évforduló kapcsán sem vált ki érdeklődést, viszont mint a központtól távoli térségekben zajló párhuzamos folyamat (amely a régió belüli történetesen Magyarországon került kiadásra), már nagyobb jelentőséggel bír, hiszen – tág értelemben – a szabadságjogok egyik legkorábbi deklarációjáról van szó. Hasonló a helyzet a vallásszabadság korai, közép-európai jogszabályba foglalásával. Végül felmerül az a kérdés is, hogy vajon a régió északi és középső részén kialakult államalakulatok jogi kultúrája hatással volt-e a déli – balkáni – államok jogfejlődésére is? Ha igen, milyen mértékben és területeken?

Rend és lélek? Mintha egymást kizáró fogalmak lennének. Jóllehet a rendfenntartás az állam feladata, amelyet lelkiismeretesen kell ellátnia, a lélek mégis inkább szellemi szubsztanciája az élő entitásoknak. Az állam továbbá nem természetes, hanem jogi személy, mivel személyisége csak mesterséges konstrukció – a jogi gondolkodás fejlődésének eredménye –, hiszen nincsenek érzelmei, miközben jogok és kötelezettségek alanya, tehát jogi személy lehet. A modern kor történetében az állam és a nemzet fogalma szorosan összefonódott. Így számos esetben ugyanannak a jelenségnek, nyers meghatározásban a politikai jogokkal rendelkező népnek az institucionalista (az állam) vagy a szellemi-érzelmi oldalról való megközelítését (a nemzet) jelenti.

Drócsa Izabella jelölt ennek a kettősségnek a büntetőjogi megvilágítását tűzte célul a két világháború közti Magyarország viszonylatában. Értekezésének címe *Rendtörvények a két világháború között, különös tekintettel az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény anyagi és eljárásjogi elemzésére a Budapesti Királyi Törvényszéken kialakult bírói gyakorlaton keresztül*, témavezetője Horváth Attila egyetemi tanár, alkotmánybíró volt. A nyilvános vitára 2021. március 18-án délután került sor a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. A vita a járványhelyzet miatt online formában zajlott.

A jelölt először online prezentáció keretében röviden ismertette téziseit, majd az opponensek, Barna Attila tanácskezelő, egyetemi docens (SZE) és Tóth J. Zoltán egyetemi docens (KRE) kiemelték a dolgozat hiánypótló jellegét, a sokrétű módszertanát, ezek közül is a dogmatikai elemzést, a normatörténeti leírást, a normák hatályosulásának jogszociológiai bemutatását és a jogösszehasonlítást is, mindamelllett, hogy a jelölt önálló, értékelő megállapításokat is végez, és nem veszik el a módszerek sűrűjében. A dogmatikai módszer iránti érzék és alaposság dicsérete a vitán is előkerült, különösen annak fényében, hogy a jelölt több további, a dogmatikát is érintő kérdéseket kapott, amelyet körültekintően megválaszolt, állás-

A közép-európai régióval kapcsolatos kérdéseket és témákat hosszan lehetne sorolni.

Vagyis a közép-európai jogtörténész szemével nézve szükség lenne egy nyelvi, etnikai, kisállami kereteken felülemelkedő olyan tanulmánykötet összeállítására, amely e birodalmak határvidékén létező kultúrák és államok közös jogi örökségének feltárására és bemutatására koncentrálna. Természetesen egy ilyen kötet nem oldaná meg valamennyi, évszázadok óta felgyülemlett problémánkat, de azok kibeszélése felé tett hatalmas lépést jelenthetne.

Edward Cavanagh tanulmánykötete tehát nemcsak új eredményeket tartalmaz, izgalmas munka, hanem – a közép-európai, jogtörténettel foglalkozó kutatók számára – gondolatébresztő olvasmány is, amelyből számos ötletet meríthetünk.

SZEMLE

Rigó Balázs

Rend a lelke mindennek!

Beszámoló Drócsa Izabella doktori értekezésének nyilvános vitájáról

pontját megvédte. A vitán a hozzászólók kiemelték a mű interdiszciplinaritását, és azt, hogy politikatörténeti, társadalomtörténeti szempontjai révén a Horthy-korszak megítélését is új keretekbe helyezi.

Hogy a dogmatika a feltárt hatalmas mértékű levéltári forrás és a történeti szakirodalom mélységi áttekintése mellett mennyire lényegbevágó a disszertációban azt a következő felsorolás is jelzi. Így az értekezésben megtalálható az államellenes bűncselekmény,¹ államfelforgatás, nemzetragalmazás,² államrend és köztársaság védelme, állami és társadalmi rend védelme,³ politikai bűncselekmény, népköztársasági államforma megdöntésére irányuló bűncselekmény, királlysértés, királyság intézményének megdöntése,⁴ izgatás, politikai elítélt fogalmak mellett a vita során megalkotott Magyarország törvényeken alapuló alkotmányos rendjének fogalma a törvényes/alkotmányos rend helyett. A jelölt az alábbi fogalmakat korhűen, az adott kontextusba illesztve használta. Ugyanakkor nemcsak a dogmatikai különbségek, a bírói gyakorlat esetleges eltérései, az interpretációk és ebből fakadóan a jogi minősítések különbözőségei, hanem a kor közjog- és büntetőjog-tudományának az eltérő mélységű elemzései, megközelítései is gondot okoztak. Ez a kortársak által keltett inkoherencia vezetett a törvényes/alkotmányos rend fogalom-pár – amely korántsem szinoni-

ma – dogmatikai tisztázásának követelményéhez, amelyből a törvényeken alapuló alkotmányos rend fogalma, illetve a rendtörvény mint jogforrásilag külön nem nevesített, a tudomány és a közírók által azonban használt, a disszerens által pedig funkciója, jellege, célja miatt egyértelműen *terminus technicus*nak minősített fogalom³ megszületett. A jelölt az alábbi fogalmakat megvizsgálva a hivatkozottakon kívül természetesen számos külön rész tanulmányt is jegyzett, így

az értekezésben felmerült fogalmakat, eltérő módszereket a már megszerzett tapasztalat birtokában erős kézzel tartotta egyben.

Végül a tartalmas és részletes hozzászólások és a viszontválasz után a bíráló bizottság javasolta az Egyetemi Doktori Tanácsnak, hogy *summa cum laude* minősítéssel ítélje oda a fokozatot a jelölt számára, amelyhez mi is szívből gratulálunk!

Jegyzetek

- ¹ DRÓCSA Izabella: Az államellenes bűncselekmények szabályozása Magyarországon, különös tekintettel az 1921. évi III. törvényben meghatározott államfelforgatás büntetettére. *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 4. sz. 64–67. p.; Uő: Az államellenes bűncselekményekkel kapcsolatosan felmerülő jogértelmezési kérdések a XX. századi Magyarországon, különös tekintettel az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény jogi tárgyára. In FRIVALDSZKY János – TUSSAY Ákos (szerk.): *A Természetjog Napja. Konferencia-tanulmányok*. Budapest, 2017. Pázmány Press, 155–172. p.
- ² DRÓCSA Izabella: „Bűncselekményt [...] vélt hazafiságból sem szabad elkövetni.” Az októberista miniszterek nemzetrágalmazási pereit. In BÁNDI Gyula (szerk.): *A sokoldalúság okán: Doktorandusz tanulmányok a Pázmány jogászképzésének 25. esztendejében*. Budapest, 2020. Pázmány Press, 33–56. p.
- ³ DRÓCSA Izabella: Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény cikk elhelyezése a XX. századi

magyar büntetőjogi rendszerben. *Iustum Aequum Salutare*, 2017. 2. sz. 215–231. p.

- ⁴ DRÓCSA Izabella: Határ a királysértés és az izgatás között: A király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról szóló 1913. évi XXXIV. törvény anyagi és eljárásjogi elemzése. *Iustum Aequum Salutare*, 2019. 2. sz. 117–137. p.
- ⁵ DRÓCSA Izabella: A politikai bűncselekmények szabályozása Magyarországon, különös tekintettel a 20. században megalkotott rendtörvényekre. In FEJES Zsuzsanna (szerk.): *Jog határok nélkül*. Szeged, 2018. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 61–72. p.; Uő: Rendtörvények a XX. századi Magyarországon, különös tekintettel a Demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. törvényre. In KONCZ István – SZOVA Ilona (szerk.): *PEME XIV. PhD. Konferencia*. Budapest, 2017. Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, 12–19. p.

HÍREK

- **2021. március 29-én** tartotta habilitációs előadásait Varga Norbert egyetemi docens (SZTE ÁJTK, Magyar Jogtörténeti Tanszék). Tantermi előadásának címe *A kötött bizonyítási rendszer a rendi korban* volt, míg a tudományos előadást *A kartellfelügyeleti szervek működése az 1931:XX. tc. alapján* témakörben tartotta.
- **2021. április 8-án** a Kúria online konferencia keretében ünnepelte meg az 1848/1849. évi szabadságharc leverését követő önkényuralom megszűnéséhez, a kiegyezéshez vezető út első lépéseként 1861. április 3-án a Habsburg abszolutizmus bíróságainak megszűnt joghatósága következtében helyreállt önálló magyar igazságszolgáltatást. A magyar igazságügyi szervezet újraindulásának 160. évfordulójára emlékezett köszöntő beszédében Varga Zs. András, a Kúria elnöke és Varga Judit igazságügyi miniszter. A konferencián előadást tartott Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár, dékán (PPKE JÁK), Zinner Tibor ny. egyetemi tanár, Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens (ELTE ÁJK) és Patyi András, a Kúria elnökhelyettese.
- **2021. április 12–15-én** került megrendezésre a Debreceni Egyetem szervezésében a XXXV. Országos Tudo-

mányos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója.

A Magyar alkotmánytörténeti (közjogtörténeti) tagozat díjazottjai: I. helyezett Schlachta Boglárka Lilla (KRE ÁJK): *Fejezetek a bírói hivatás történetéből 1890–1938*. Témavezető: Stipta István egyetemi tanár (KRE ÁJK); II. helyezett Sallai Balázs (DE ÁJK): *A törvényhatósági tisztségviselők fegyelmi felelőssége, különös tekintettel a debreceni joggyakorlatra 1870–1944*. Témavezető: Papp László egyetemi adjunktus (DE ÁJK); II. helyezett Papp István Csaba (SZTE ÁJTK): *A községek feletti felügyeleti jog gyakorlása Csanád vármegyében a dualizmus időszakában, 1886–1900*. Témavezető: Varga Norbert egyetemi docens (SZTE ÁJTK); különdíj Györi Ágoston (DE ÁJK): *A Debreceni Református Kollégium Iskolai Törvényszékeinek működése, különös tekintettel az 1836-os szabályozásra*. Témavezető: Papp László egyetemi adjunktus (DE ÁJK); különdíj Siska Péter (PTE ÁJK): *Fegyverek a középkori igazságszolgáltatásban*. Témavezető: Béli Gábor tanszékvezető, habil. egyetemi docens (PTE ÁJK).

A Magyar jogtörténeti tagozat díjazottjai: I. helyezett Joó László Adám (DE ÁJK): *Egy tollvonással átültetve. A visszatért keleti és erdélyi országrészek magánjoga*. Témavezető: Balogh Judit habil. egyetemi docens (DE ÁJK); II. helyezett Kún Hanga Cecília (ELTE ÁJK): *Il-lésházy István hűtlenségi perének jogi és történeti kon-*

textusa. Témavezető: Képešs Imre egyetemi tanársegéd (ELTE ÁJK) – Horváth Attila egyetemi magántanár (ELTE ÁJK); III. helyezett Barta János (NKE ÁNTK): *Gróf Zichy Ödön a rögtönítélő bíróság előtt, 1848. szeptember 30.* Témavezető: Barna Attila egyetemi docens (NKE ÁNTK) – Hermann Róbert egyetemi tanár (NKE ÁNTK); különdíj Pap Péter (ELTE ÁJK): *A bírósági végrehajtás során tapasztalható jogalkalmazási hibák Tolna vármegyében az 1920-as években.* Témavezető: Képešs Imre egyetemi tanársegéd (ELTE ÁJK).

- **2021. április 21-én** az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) és az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Jogtörténeti Albizottsága szervezésében tudományos konferenciára került sor *Az állami szegényügyi igazgatás alapjaitól a szociális közigazgatás komplex értelmezéséig. Megújuló törekvések – továbbbélő tradíciók a dualizmus korában és a két világháború között* címmel.

A konferenciát Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) vezetője, Stipta István egyetemi tanár (KRE ÁJK), az MTA Jogtörténeti Albizottságának elnöke és Nagy Janka Teodóra tanszékvezető egyetemi tanár (PTE KPVK) nyitotta meg. Az elhangzott előadások: Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK): *Arvaszékek működése a dualizmus korában*; Mezey Barna: *A munkaethosz és a szegényrendészet kriminalizálódása*; Cora Zoltán egyetemi adjunktus (SZTE BTK): *A kommunális szociálpolitikától az állami társadalombiztosításig: szociális jogok, modernizáció és „szociális kérdés” a dualizmus időszakában*; Deáky Zita egyetemi docens (ELTE BTK): *A gyermekmunka szabályozásának folyamata a történeti néprajz nézőpontjából a dualizmus korában*; Megyeri-Pálffi Zoltán tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH): *Szegényügyi hivatalok az épített jog világának tükrében*; Stipta István: *Adalék a Horthy-korszak szociális igazgatásának történetéhez: az Egri Norma*; Koi Gyula tudományos munkatárs (Társadalomtudományi Központ, Jogtudományi Intézet): *Út a hazai szegényügyi igazgatótól a honi szociális igazgatásig: a magyar közigazgatás-tudomány művelőinek nézetei a Polizeiwissenschaft időszakától a Magyar-iskola koráig*; Szépvölgyi Enikő PhD-hallgató (SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola): *A hadiárványokra vonatkozó jogi szabályozás a két világháború között*; Varga István egyetemi adjunktus (PTE KPVK): *Informális szolidaritás vs. formális szolidaritási norma: a törvénytelen gyermekek tartására vonatkozó ítélkezési gyakorlat szociális aspektusai (1927–1938)*; Nagy Janka Teodóra: *Folyamatosság és megszakítottág a magyar szociális közigazgatás-történetben Csizmadia Andor és a produktív szociálpolitika öröksége.*

- **2021. május 5-én** a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Jogtörténeti Albizottsága elnöknek háromévi időtartamra Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanárt (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tan-

szék), alelnöknek pedig Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanárt (SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék) választotta meg. A titkári feladatokat Gosztorny Gergely egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék) látja el 2024-ig.

- **2021. május 12-én** az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) szervezésében tudományos konferenciára (online) került sor *Az épített jog szuverenitása* címmel.

A konferenciát Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) vezetője és Megyeri-Pálffi Zoltán tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH), a konferencia szakmai programjának szervezője nyitotta meg.

A konferencián elhangzott előadások: Megyeri-Pálffi Zoltán: *A hatalom architektúrája*; Balogh Judit habil. egyetemi docens (DE ÁJK): *A polgári korszak bíróságainak megszervezése*; Maróty Katalin egyetemi docens (BME ÉPK Építészettörténeti és Műemléki Tanszék): *Historizálás és historizmus – Az építészeti mintakövetés variációi*; Székely Márton műemlékvédelmi szakértő (MCC): *Igazságügyi épületek tervpályázatai Magyarországon 1903 és 1916 között*; Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens (ELTE ÁJK): *A bírósági épületek állatdíszei. Az állatábrázolások és az igazságszolgáltatás kapcsolata*; Beke-Martos Judit tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH): *„Ezen monumentális templom...” Az USA legfelsőbb bíróságának épülete*; Domaniczky Endre vezető kutató (Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet): *Az épített jog szuverenitása az óceániai államokban, különös tekintettel Ausztráliára*; Mezey Barna: *Építészeti kérdések az 1843. évi büntetőjogi javaslatokban*; Heil Kristóf Mihály tudományos segédmunkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH): *Infrastruktúrafejlesztés a közteherviselésért. Adalékok a reformkori úthálózat fejlesztéséhez*; Brunner Attila művészettörténész, levéltáros (BFL): *Községéha-építészlet a dualizmus korában*; Völgyesi Levente habil. egyetemi docens (PPKE JÁK): *Idegen jogrendszerek hatása a magyar épített környezet védelmének jogszabályi és intézményi hátterére.*

- **2021. május 31-én** eredményesen védte meg *A magyar kormány szerkezetének változásai és működése egyes aspektusai Magyarországon 1848 és 1944 között* című doktori értekezését Bathó Gábor egyetemi tanársegéd (NKE ÁNTK) a PPKE JÁK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája által szervezett nyilvános vita keretében. A doktorjelölt témavezetője Horváth Attila tanszékvezető egyetemi tanár (NKE ÁNTK) volt. A bírálóbizottság elnöke Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK), tagjai mint hivatalos bírálók Révész T. Mihály c. egyetemi tanár (SZE ÁJK) és Stipta István tanszékvezető egyetemi tanár (KRE ÁJK), tagjai Máthé Gábor prof. emeritus (NKE ÁNTK) és Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK) voltak.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Domaniczky Endre PhD, vezető kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Közjogi Főosztály; **Fenyvesi Csaba** egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanszék; **Gáspár Zsolt** PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Gosztonyi Gergely** PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi történeti Tanszék; **Rigó Balázs** PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogi történeti Tanszék; **Serbakov Márton Tibor** PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Stál József** PhD, törvényszéki bírósági tanácsos; **Széplaki Valéria** PhD-hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola; **Vértessy László** habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék.

E számunk megjelenését
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem támogatta.

E számunk megjelenését
a Magyar Nemzeti Bank támogatta.

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jogi történeti Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mailen a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
 - Szerző(k) (vezetéknev kiskapitális), cím (kurzíválva), alcím (ha van, kurzíválva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például KRIPPENDORFF, James prof.: *Az új-guineai shehmikedmuk élete*. Ford. BARTOS Tibor. Budapest, 2002, Gondolat, 340. p.
 - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző, cím, a folyóirat címe (kurzíválva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például FEJTŐ Ferenc: Négyszáz éve született Descartes. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
 - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője, a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzíválva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például KOMORÓCZY Géza: A babilóni fogság. In KOVÁCS Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998, Blanko, 56–99. p.
 - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például KOMORÓCZY 1998, 98. p.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a szerzőhöz visszajuttatjuk.

Köszönettel

a Szerkesztőbizottság

INHALT

AUFSÄTZE

- FENYVESI, Csaba – Die Geschichte des Gegenüberstellungsverfahrens im Lichte
der Entwicklung der Kriminalistik 1
- GOSZTONYI, Gergely – Die Verbreitung der sozialen Medien und frühe Regulierungsfragen 9
- STÁL, József – Die Diskriminierung der Juden mittels des Namensrechtes
im nationalsozialistischen Deutschland 16

WERKSTATT

- GÁSPÁR, Zsolt – Die Geschichte der Kriminalfotografie 25
- SERBAKOV, Márton Tibor – Zwei Attentate in der Großen Synagoge in der Budapester
Dohány-Straße im Lichte der zeitgenössischen Gesetzgebung und antisemitischer Organisationen 32
- SZÉPLAKI, Valéria – VÉRTESY, László – Die Geschichte der Versicherungsaufsicht
in Ungarn vom 19. Jahrhundert bis zum Regimewechsel 41

ÜBER BÜCHER

- Über das Buch von Edward Cavanagh – DOMANICZKY, Endre 48

RUNDSCHAU

- RIGÓ, Balázs – Ordnung ist die Seele in allen Dingen! Bericht über die öffentliche Diskussion
der Doktorarbeit von Izabella Drócsa 49

NACHRICHTEN

- AUTOREN DIESES HEFTES 50

52

Auf der Titelseite:

Geschichte der Kriminalfotografie. Fotografieren mit einer ultravioletten Lichtquelle
www.sirchie.com/catalog/product/view/id/3969/?__store=international_english

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkiđ (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice),
Prof. Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Redaktionskollegium: Dr. Barna Attila, Prof. Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Prof. em. Dr. Máthé Gábor,
Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Süptai István, Prof. Dr. Szabó Béla, Prof. Dr. Szabó István

Chefredakteur: Prof. Dr. Mezey Barna

Redakteurin: Bódiné dr. Beliznai Kinga

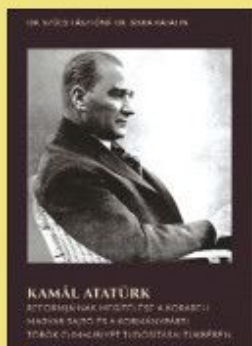

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18

ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Debrecen, Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtslehre der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc, Lehrstuhl für Staats- und Verwaltungsgeschichte der Nationalen Universität der Öffentlichen Dienste, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Katholischen Pázmány-Péter-Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Pécs, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität zu Szeged

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna
Verlag: Gondolat Kiadó

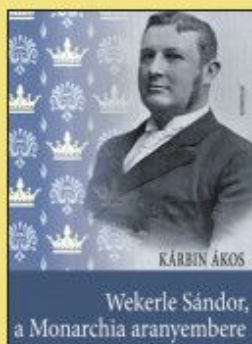

KAMÁL ATATÜRK REFORMJAINAK MEGÍTÉLÉSE A KORABELI MAGYAR SAJTÓ ÉS A KORMÁNYPÁRTI TÖRÖK CUMHURIYET TUDÓSÍTÁSAI TÜKRÉBEN

Dr. Szűcs Lászlóné dr. Siska Katalin

A monográfia Kamál Atatürk, a Török Köztársaság első elnökének (1920–1938) katonai, politikai pályafutásából kiindulva mutatja be történeti és politikai szempontból, hogy az államférfi hogyan jutott el a lausanne-i békeszerződés sikeres megkötéséig, és hogyan állított talpra egy leigázott országot, párhuzamba állítva mindezt a magyar revizionista törekvésekkel. A szerző Atatürköt nem pusztán reformpolitikusként, hanem egyenesen államalapítóként jellemzi, hiszen Atatürk munkásságát kellő részletgazdagsággal és olyan megvilágításban tárja az olvasó elé, aki képes volt a sokszázéves múltra visszatekintő Oszmán Birodalom romjain egy teljesen új államot és nemzetet alapítani, az ottomán örökséget, a konzervatív muzulmán vallási elemeket (ideértve a kalifátus intézményét is) teljesen felszámolni, és egy új, sikeres szekuláris államot felépíteni. A kötet bemutatja az ottomán gyökereken felépülő szekuláris állam nacionalista–republikánista sajátosságait, az iszlám, a zsidó és a keresztény vallási felekezetek helyzetét, a török nők emancipációját, a török nyelvi, kulturális és oktatáspolitikai, gazdasági reformokat, valamint azt, hogy az első világháború egyik nagy vesztes országából Atatürk hogyan épített fel egy teljesen új, sikeres, meghatározó politikai tényezővé váló államot, melyet ráadásul európai országgá reformált.

ISBN 9789634902331, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2020. 416 p.

WEKERLE SÁNDOR, A MONARCHIA ARANYEMBERE

Kárbin Ákos

Kevés olyan magyar politikust ismerünk, aki annyira sokoldalú lett volna, mint a 19. és a 20. század fordulóján az Osztrák–Magyar Monarchia Magyarországon a miniszterelnöki pozíciót három alkalommal, a pénzügyminiszteri tisztséget ötször is betöltő államférfi, aki a móri Lamberg grófok jószágigazgatójának fiaként, nemesi cím és vagyoni háttér nélkül jutott el a legmagasabb állami tisztségig. Wekerle Sándor ilyen személyiség volt, olyan államférfi, aki tehetségét és pénzügyi–jogi szakértelmét, szervező- és kompromisszumképességét kamatoztatva oldotta meg kora számos politikai és gazdasági kihívását.

E könyv a Monarchia pénzügyi–gazdasági fejlődését meghatározó aranyalapú valutára történő áttérés folyamatát mutatja be az olvasónak. Bepillantást ad a politikai, jogi és pénzügyi államközi egyeztetések boszorkánykonyhájába, amelyet magyar oldalról Wekerle Sándor kezdeményező fellépésével, irányításával, szövetségben az osztrák politikusokkal és pénzügyi szakemberekkel végül sikerre vezetett.

A szerző gazdag forrásbázisra, budapesti, bécsi és berlini levéltárakban végzett új kutatásokra támaszkodva mutatja be a valutareformot a szakmai érdeklődőknek és a nagyközönségnek, mindezt Wekerle Sándor történelmi személyisége, politikusi pályája köré felűzve.

ISBN 9789635560615, Gondolat Kiadó, 2021. 359 p.

ELVESZTETT ILLÚZIÓK – MEGTALÁLT TÖRTÉNELEM

Gyurgyák János

Könyvemem egy elkövetkező új nemzedéknek ajánlom. Balassa Péter esztéta és irodalomkritikus három évtizeddel ezelőtt azt üzenté a mi nemzedékünknek, hogy „Ne hagyják, kérem, hogy a fejük fölött kibontakozzon valamiféle küzdelem a lelkükért – válasszanak, szelektáljanak bátran és szuverén módon. Ezért hangsúlyozom, hogy nekünk, idősebbeknek egyéb dolgunk nincs, mint hogy leküzdjük saját agyonkomplikált, agyonreflektált, csupán kényszerűségből és jó ízlésből toleráns, valójában nem demokratikus reflexeinket, és máris átadjuk a gyakorlati munkát, irányítást Önöknek. Be kell látni, hogy mi már foglyok vagyunk. Önök nem. Le kellene mondani még az árnyékhatalomról is, alkalmatlanságunk okán.” Ma, amikor kiderült, mi is múltunk foglyai vagyunk, és ebből mi sem tudunk kitörni, így a mi alkalmatlanságunkra is fény derült, én sem tudok okosabbat mondani, mint Balassa Péter egykor. Illetve talán mégis: szerintem ugyanis egy elkövetkező nemzedéknek két dologra kell igazán figyelnie. Mindenekelőtt sokkal jobban tisztában kell lenni történelmünk eddigi zsákutcás megoldásaival, a magyar társadalom valós helyzetével és mindenbe belenyugvó természetével, valamint előre ki kell dolgozni ezek elkerülésének módjait. Továbbá nem szabad hagyni, hogy egy politikai akarnok újra ellopja a jövőnket és az álmainkat.

ISBN 9789632763804, Osiris Kiadó, 2021. 618 p.

Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) keretében működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – amely a kontinens regionális fejlődésének tükrében a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságát vizsgálja – folyamatosan megújuló tartalommal várja a jogtörténeti kutatások legújabb eredményei iránt érdeklődőket honlapján.

mtajogtortenet.elte.hu